

परमपूज्यपाद—श्रीविजयधर्मसूरि—गुरुभ्यो नमः

वीरधर्मनो

२१३

३

पुनरुद्धार.

लेखक —

न्यायविशारद—न्यायतीर्थ
मुनिराजश्री-न्यायविजयल

वीर स २४५४

धर्म स ६

वि स १८८४

मुद्रक — गुणामय दलदुभाष शाह आनंद प्रि प्रेस—लावनगर

प्रति-संख्या १०००

अभूदय

मुद्रा-लेखः ।

दु रस्य मूलमज्ञान तेन मुह्यन्ति जन्तव ।
सत्संगत सुखाकर्षी समुच्छेत्तु तर्हति ॥
आवश्यकमुपासीत ज्ञान कत्तव्य-गोचरम् ।
यद् विना सत्रशास्त्राणां निष्फला ज्ञानराशय ॥
मुमुक्षवोऽपि विडास साम्प्रदायिक-दुर्महान् ।
छिष्टवत परीणामात् जायन्त कापथोन्मुखाः ॥
व्युदस्यामु सदालोकगेधि-कालुष्यकारिणम् ।
मिक्षाद्गु-शान्त-मध्यम्यवृत्तिना भाव्यमात्मना ॥
तत्त्व धर्मस्य सुस्पष्ट मैत्रीभाव-विकाशनम् ।
परोपकारनिर्माणं शम-वृत्तेरपामनम् ॥
इत्थ धर्ममुपासीना मित्रदिग्दर्शिनोऽपि हि ।
न सन्त कलहायन्ते धर्म-भद-निबन्धनम् ॥
ऐक्य कर्मकाण्डेषु नहि सत्र सम्मवि ।
समन्ते तद्विभेदपि श्रेय प्रशम-वृत्तय ॥
सद्भिचार-सदाचारौ धर्म सत्य सनातन ।
सर्वे तद्व्यतिरेकेण साधन स्यादमाधनम् ॥
धर्म-वर्त्मनि खल्वत्र कुतो हिंसादिसम्मवः ।

कुतो विषयज्ञाम्पदय कुतोऽन्यादित-भावना ॥
 अहिंसा सत्यमस्तेय ब्रह्मचर्यमलोभता ।
 एष धर्मो जगन्मान्य सार्वभौम सता मतः ॥
 क्वापि देशे कुले क्वापि क्वापि जातौ मतेऽपि च ।
 वर्तमानो यथानेन भावी कल्याण-भाजनम् ॥

✽ ✽ ✽ ✽

प्रज्ञप्ता लोक-लामाय चतुराश्रम-पद्धतिः ।
 ब्रह्मचर्याश्रमस्तत्र जीवनाधार आदिम ॥
 जीवन नेतुमुच्चैस्त्व सस्कार्यं प्रथमं यय ।
 तदा-निहित-सस्कारा दृढमूला भवन्ति हि ॥
 दुर्धृत्तिपरिहारेण ब्रह्मचर्यपुरस्सरम् ।
 विद्याधीतिं सता सगे कुर्यात् प्रथम आश्रमे ॥
 शारीरीं मानसीं शक्तिं शक्तिमाध्यात्मिकीं तथा ।
 सम्पादयेत् समुत्कर्षं ब्रह्मचर्याश्रमे स्थित ॥
 बलवद्देहसम्पन्ना दृढ-निर्भय-मानसा ।
 तेजस्विनः स्फुरत्प्रज्ञा अस्माज्जायन्त आश्रमात् ॥
 सर्वमगलसम्पन्न सर्वकल्याणकारणम् ।
 सर्वोन्नतीनामाधारो ब्रह्मचर्याश्रमो मतः ॥
 यथावत् पालितो येन महानाश्रम एषक ।
 महादुर्गविजेतापि तेन खल्वधरीकृतः ॥

विद्या-शिक्षण-शक्तीना कन्यास्वपि विकाशनम् ।
 परमावश्यकं पुत्रद, भाविन्यस्ता हि मातरः ॥
 ज्ञानशिक्षणसम्पन्ना सुशीलास्ता महाशयाः ।
 आस्त्य गृहिणीस्थानं द्योतयन्ति गृहाङ्गणम् ॥
 ईदृशो मातरः स्वीयाः सन्ततीर्नेतुमुच्चताम् ।
 प्रभवन्ति विशेषेण शिक्षकेभ्यः शतादपि ॥
 ईदृशा युवकानां च युवतीनां च तेजसा ।
 उज्ज्वलस्य समानस्य किं घ्नोऽभ्युदय-श्रियम् ! ॥
 उत्तिष्ठध्वमये ! धीरा ! निद्रामुत्सार्य सत्त्वरम् ।
 अवधोगतिमुखीं जतिं समुद्भुतं प्रयत्नत ॥

—लेखकः ।

અર્પણ.

બહાવા ઉત્સાહી નનયુવકો !

વારધર્મના પુનરુદ્ધારનું કાર્ય કુરરે તે તમને
અધ્યું છે તે તમેજ કરી શકવાના તત્કાળ
સગદન તમારામા ધવાની જરૂર છે બહુઅર્થનો
પ્રયત્ન હવે ધારણ કરીને કમ-ક્ષેત્રમાં ઉતરો !
પ્રજામા આન્દોલન મચાવો ! સમાજમાં ક્રાન્તિ
ઉત્પન્ન કરો ! નોકીમાં ' હો હો ' ખૂબ ધવાનો,
અને ધવોજ જોષએ ક્રાન્તિના ઠોનાહલોમા
ચીજ અરુણોદય પ્રગટે છે મમય તમને દાન
મારી રણો છે ગાજનો ! કર્તવ્ય-ધર્મ યાદ
કરો ! જગ અત કરો ! અને મહાન પુણ્યના
ભાગી બનો વિશેષતઃ !

— લેખક —

એ-બોલ

મધ સાસમા “હંદેરો” બહાર પડેલો એ વસમો લાગે
તો આ એથીય વધારે આકરો લાગે હડવી દવા પીનાર કેવું
મોહું કરી નાખે તેમ આનાથી પણ માય પણ સમાજ-સ
શોષનની ભાવના પર એ સહી લેતુજ રહ્યું હતું તો કાષ્ટ
કાષ્ટ પાછું કાલે છે પણ કાન્તિનો વખત આવતાં ગગન-મદી
ખળભળાઈ ધવાનો.

મોહું દેખીને તિલક કરનાર સુધારક નથી મિયાની અદિ
આદ કહેનાર ખુશામદીયો છે અન્તર્નાંને અવગણી બીજાને
મીઠું મનવતું એ માખણીયા ભગતોનું કામ છે હા-છ’-
યાઓની દાનન લો એવી હોય કે—

“વર મરો કે વડૂ મરો,
પુરોહિતનું પેટ ભરો ”

સમાજ-કલ્યાણને અનુકૂળ જે પોતાને જણાય તેવું નિ
ખાસપણે પ્રતિષ્ઠા ન કરવું એમાં સુધારકની કસોટી છે એ
કામ બારે દુખર છે એમાં આખા સમાજનો અણગમો સહ
વાની ધીરતા જોઈએ છે એવા કટમકોર્ષુ માર્ગના પ્રવાસી
દેશાદારક-ધમોદારક મહાપુરુષોને જૂરિ જૂરિ નમન છે

પણ હું તો અત્યારે એ જોઈ રહ્યો છું કે, આવા વિચારોને રસ-પૂર્વક સામળનારા, સામળવાનું પસંદ કરનારાઓની સંખ્યા બહુ ઓછી છે, જેમાં નવ-યુવક અને નવ-શિક્ષિત સમાજ તો સમગ્ર આખોય આવી જાય છે ઉપરાંત વયોવૃદ્ધો, વિચાર-વૃદ્ધો, વિદ્યા-વૃદ્ધો અને ઉચી કિંમી ધરાવનારાઓ પણ ઘણી સંખ્યામાં છે.

વસ્તુતઃ સમય-હવાજા એવી ચાલી રહી છે કે શુદ્ધ રૂઢિવાદ કે અ-ધ-મદ્ધાવાદ અર્થિના વિષય થઈ રહ્યા છે અને જ્ઞાન-શ્રેય ક્રિયાઓનું માન ઘટતું ચાલુ છે. દારી લોકોને જુસાવા માડી છે અને સમાજના ઉત્થાનનું કાર્ય સરળ થતું જાય છે જરૂર છે ફક્ત પ્રખ્યાત અધ્યવસાયસંપન્ન કાર્યકર્તાઓની, જોઈએ હનયન મચાવનારી ગંભીર ગજના અને જોઈએ સ્થિતિયુક્તોના શુદ્ધિભ્રમેને ખુત્તો પાડનારો પ્રજોન્મધ બસ, પડી શાસનનો વિજય છે.

પ્રથમ-શ્રાવણ-પૂર્ણિમા,
 વિ. સ. ૧૯૮૪
 ધર્મ સ. ૧
 આઉલ

દીપક

નિવેદન

જાણાવતાં હર્ષ થાય છે કે ગત વર્ષનો '૬ ઢેરો' સમાજમાં ધણે દૂર દૂર સુધી ફરી વળ્યો છે અને હજી તેની માંગણીઓ બરાબર ચાલુ છે જો કે તે કેટલાકને પમદ નથી આવ્યો, એ ૮ કબૂલ કરૂ છું પણ મારે નિખાનસ-પણે કહેવું જોઈએ કે સમાજના મોટા ભાગે તેને જો આદરથી અપનાવ્યો છે એ જોતા એમ માન્ય પડે છે કે નવ-યુગની નવ્ય ભાવનાઓના ખીજ સમાજમાં પ્રસ્ફુટિત થઈ ચૂક્યા છે સમાજનો મોટો ભાગ જૂની નિસાર વિચારસરણીથી ઉભડી ગયો છે જીર્ણ વિચારના અસાર ખડેરમાંથી બહાર નિકળી નૂતન ઉદ્યાનના જન્ય પ્રદેશમાં વિહરવાના વિચાર-કળ્યોલો એમર ખગલળી રહ્યા છે એજ મારણ છે કે '૬ ઢેરો' બહાર પડતાની માથેજ તેને વધાવી લેવા સખ્યાનમ પત્રો જટયા હતા જેમાં પ્રથમના પુસ્ત બાધનાગઓથી મારે કુલી જવાનું ન ટોચ મારે તો આલેખોની તરફ આસ ખ્યાન આપી મારી ખૂન થાય છે કે કેમ એની તપાસ કરવી રહી આવ્યા ધર્મોપદેશ તો ભોમ રૂચિ હોય માહે ન ટોચ મિત્ર પોતાના નટરથ અ તનાંને અનુરૂપ સત્ય-નિર્દેશ પ્રતાજ રહે પણ એટલું મનોબળ ક્યા ? એજેજ આપણા જેવા પ્રાણીઓ ભોક્ષિ ભાણીને પ્રેતસાહિત થાય છે મારે પણ એમજ બન્યું છે અને એથી આ બીજી દ્રેષ્ટ સમાજની સેવામાં ઉપ-રિચત થાય છે તટસ્થ દૃષ્ટિથી વચાય અને વિવેકદૃષ્ટિથી વિચારાય એટલે જમ

મારે નમ્ર મન્તવ્ય મારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવવું જોઈએ કે પાંચ-મહાવતધારી મુનિગજ પણ આવા પ્રકારના ઉપદેશ બગાડ આપી શકે મુનિ એ સસાગ-દાનાનગ-તામ પ્રાણીઓને માટે શીતળ આશ્રમ-સ્થાન છે ખરેખર—

“ ચમ્વદનં શીતલ લોચે, ચમ્વદનાદપિ ચમ્વદમાઃ ।
ચમ્વ-ચમ્વદનયોર્મધ્યે, શીતલા સાધુ-સગતિઃ ” ॥

તેઓ (મુનિઓ) જગતનું બનુ કરવા સરખાયવા છે તેઓ દુખિયા મમાગને શાન્તિ-માર્ગનો ઉપદેશ કરવા નિર્માયલા છે નમળા સમાજને બળવાન અને બહાદુર બનવાનો ઉપદેશ કરવો એ તેમનો ધર્મ છે જે નારી વર્ગ પર સસાર-સુધાર અને ધર્મ-વૃદ્ધિનો આધાર છે, તે વર્ગને નારી-ધર્મ ના આદર્શ-પાઠ શિખવવા અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં ધુસેલા સગાઓને દેનારી દેવા માટે ગૃહસ્થ-વર્ગના યુવકોને ઉત્તેજિત કરવા, એ તેમનું મહત્ત્વ કર્તવ્ય છે તેઓ જગતના તારક, વિશ્વના ઉદ્ધારક અને સસારના સુધારક છે તેમણે ધર્મ-યોગની કંઈની ધારણ્ય કંઈ છે પરોપકાર એ તેમના જીવનનો મહા-મન્ત્ર છે

જૂખમરાની સજગતી આગમા ટારી ‘ ધર્મ ’ ‘ ધર્મ ’ ની વાતો શુ અસરકારક થાય? ગૃહસ્થાશ્રમની કંઈક હાલતમાં ‘ ધર્મ-ધ્યાન ’ ક્યાંથી શુએ? નારી-જાતિની અગાન-દશામાં ગૃહ-જીવનની દુર્દશા કંઈ રીતે દૂર થાય અને ધર્મ-પ્રભાવક રતો ટ્રેવી રીતે નિપજે? પ્રગ્મની દુર્મ્મ, ડરપોક તથા મુકદાસ હાલતમાં ધર્મ-રક્ષાની રાક ાણુ સાબળે? અન્દરથી જે સોહી પાહી ગયું છે તેની ચિકિત્સા ન થાય તો બહાર ટારી મલમ-પટ્ટીઓ લગાવેથી શુ વળે?

નિ મન્દેહ, ધર્મોદ્ધારને માટે ધાગિ ડાને નેવાન કરવાની જરૂર છે મહાન્ આચાર્ય શ્રીમમન્તભદ્રસ્વામીનું વચન છે —

“ ન ધર્મો ધાર્મિકૈર્વિના ”

અર્થાત્ ધર્મની ઉત્તતિ સમાજની ઉત્તતિ પર જ અવલબિત છે સુતગ, સમાજના સ્ત્રી-પુરુષ એ બન્ને અગોમા ઉચ્ચ ભાવનાઓ ભરવાની જરૂર છે, તે બન્નેને મુશિક્ષણ અને સત્યાગ્રહી નિમૂષિત બનાવવાની જરૂર છે, તે બન્નેને ગૃહસ્થાશ્રમના આદર્શ પાઠ શિખવવાની જરૂર છે તે બન્નેને દામ્પત્ય-ધર્મની પવિત્ર શિક્ષા આપવાની જરૂર છે, તે બન્નેમાં ઉત્સાહ તથા બળ રેડવાની જરૂર છે, તે બન્નેમાં આત્મ-સમ્માન અને સયમ-શક્તિના મન્ત્રો કુ કવાની જરૂર છે તે બન્નેમાં બહાદુરી, હિમ્મત અને જોશ ફેલાવવાની જરૂર છે, ન બ નેમાં ધર્મને માટે મરી મટવાનો જુરમો ઉભગાઈ શો એવી

તાકાત પેતા કરવાની જરૂર છે તે મન્નેમાં સાચી ધાર્મિકતા સામાજિકતા અને નાગરિકતા પ્રગટાવવાની જરૂર છે અને દુકમા, ધર્મ-રથનાં તે બન્ને ચક્રોને એવી સરખાપમાં લાવવાની જરૂર છે કે તેમનાંડે આખી પૃથ્વી ઉપર ધર્મનો વિજય-વાવટો ફરકે !

આ ધર્મ-યોગીઓનું કામ છે આ આદર્શ ત્યાગીઓનું કામ છે આ મહામનસાળી મુનિવરોનું કામ છે ઇતિહાસ સાક્ષી છે કે આવા ધર્મ-યોગનાં સાધના સમય સમય પર ઝોટા ઝોટા મુનિ-મહાત્માઓ અને આચાર્ય મહારાજાઓ કરના આત્મા છે આજે પણ એવા સેંકડો પ્રાચીન ધર્મ-મન્નો મોજૂ છે, કે જેમાંથી આપણને આવા સામાજિક વા મૃદંગના અમસાનથી ઉપદેશની સુન્દર પ્રમાણી બહોળા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે મુનિવરોના મુખથી નિકળતા દેશ મમા / કે મૃદંગધ્વજની સુધાગણા વિષેના ઉપદેશ બસે તે બ્યાવહારિક ગણાય કે સામાજિક પણ વાસ્તવમાં ધાર્મિક છે કેમકે તે ઉપદેશ તે (રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક) સરખાઓમાં ભરાઈ ગયેલા હાલ કે મેલને દૂર કરવા પરત્વે છે, પાપ-વાસનાઓ તથા વિષમતા જનિત કપડો અને અશાન્તિના દર્દોન સમારવા પરત્વે છે નમગાઓને જગનો ટેમ દેવા પરત્વે છે, અને અનગાઓને ઉગડી તેમનામાં માનવીય ચેતના-જગ જગાડવા પરત્વે છે એને આવા ઉપદેશોદ્ધારા સસાગનું કમ્પાણ કરવું એ મુનિઓનો પોપકારી ધર્મ છે એ તેમનું મહત્ત્વ કર્તવ્ય છે

મુજો ! જ્યારે તેમનું પોતાના ' યોગસાત્ર ' માં પ્રથમ પ્રકાશના ૪૦ માં ' સોકમાં સસાર-મુખ ' ઉપદેશ કરતાં મુનિ સખે છે —

‘ કુલ-કીર્તિસર્વે સાધ જગત્રાહોડ્યમોત્રજો : ’

અર્થાત— સરખા કુલ-ચીસવાગા અને જુલ ગેજવવાગા માથે વિવાદ કરનાર મૃદંગ-ધર્મનો અધિભગી થાય છે

આની બાબમાં તે આચાર્ય મહારાજા અગ્નિ-દેવાદિની સાક્ષીમાં પાણિ-મહાજીને વિવાદ બનાવી તેના બાહ્ય પ્રાણપ્રત્ય આર્થ દેવ, ચાન્દ્ર, આમુર, રાધક્રમ અને પૈશાચ એમ આઠ બેદો જાહેર કરે છે, અને

એ આઠ પ્રકારના વિવાહોમાં આત્મા ચારને વધ્ધી બતાવી શેષ ચારને અધર્મ બતાવે છે વળી આગળ વધીને તેઓ ત્યાસુધી લખે છે કે--

“યદિ ધધુ-વરયો પરસ્પરં રુચિરસ્તિ તદા અધર્મ્યા અપિ ધર્મ્યા” ।

અર્થાત—જો વધુ-વરની પરસ્પર પ્રેમ-રૂચિ હોય તો તે અધર્મ કહવાતા વિવાહ પણ ધર્મ બની જાય ॥

વિવાહનું ફળ જણાવતા તેઓ ફરમાવે છે કે--

“શુદ્ધકલત્રલાભ-ફલો વિવાહ । અશુદ્ધમાર્ગાદિયોગેન નરક પય । તત્ફલમ્-ધધુરક્ષણમાચરત સુજાતસુત-સન્તતિ , અનુપહતા ચિત્તનિવૃત્તિ , ગૃહકૃત્યસુચિદ્ધિતત્ત્વમ્, આમિજાત્યા ચારયિશુદ્ધત્ત્વમ્, દેવાતિથિયાન્ધવસત્કારાનવચ્ચત્થ ચ” ।

અર્થાત ‘શુદ્ધ પત્નીનો લાભ થવો એ વિવાહનું ફળ છે અશુદ્ધ સ્ત્રી મળતા ધર નરક બને છે વિવાહનું ફળ એ છે કે, પત્નીનું રક્ષણ કરનાર પતિને સાગી પુત્ર-સન્તતિનો લાભ, નિરાનાધ ચિત્તશાન્તિ, ધર-કાર્યની સુવ્યવસ્થા, મત્સ્યમાચાર-વ્યવહારશુદ્ધિ અને દેવ-ગુરુ-અતિથિ-આન્ધવોના સત્કાર-સન્માનનો આનન્દ-લાભ’

હેમચન્દ્રની પૂર્વે, હરિભદ્રસરિના “ધર્મ-બિન્દુ” ની મીકામાં મુનિ ચન્દ્રસરિએ પણ આ પ્રકારનું નિરૂપણ કર્યું છે ,

વાચક! એક મુનિ યા આચાર્યને આવી સસારની કથા માગવી શોભે કે? પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે કે, એ તેમની ફરજ છે એના મહાન્ પુરુષો સસાર-સુધારના કાર્યો કરવા બહાર નહિ નીકળે તોપણી સસાર-ભોગલિપ્ત ગૃહસ્થનું કાણુ સાક્ષરે તેમ હતું ।

‘વિવેચિનામ’ માં તેના રચયિતા મહાન્ પ્રભાવશાળી આચાર્યશ્રી જિનસ્તમ્ભરિજ સસાર-સુધારાનો ઉપદેશ કરતાં કેટલે ફર સુધી ચાલ્યા ગયા છે, એ ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી બાબત છે તે આચાર્યે તે પ્ર-ગર્ભા શૈલ્ય કમરત, દાતણુ આન, ભોજન-વિધિ અને પાન-બીજ ખાવાની બાબતમાં

તથા એવી અનેક કુ-ચી ગાળનોમા બહુ વિચાર કરી છે અને ચોગ્ય રીતે સમાજ-વ્યવહાર ચલાવવા હરમાન કામમાં છે તેમણે રાજ-નીતિ, વાણિજ્ય-નીતિ અને શેક-શાહુકાર-નીતિના આદર્શો સમજાવવા પણ પ્રયત્ન સેઓ છે તેમણે કંઈ ઝગમગા કેવી રીતે વર્તવું એ ઉપર પણ પ્રમથ પાડ્યો છે મીઠું પણ અનેક ગૃહસ્થ-જીવનને લાભકારી બાબતો પર તેમણે નિરૂપણ કર્યું છે પત્ની-ધર્મના સખ-ધર્મ તો તેમણે સફળી વધારે પ્રમાણમાં વિવેચન કર્યું છે જુઓ ! જરા નમૂનો—

“ પ્રસન્નચિત્ત પકાન્તે મજેન્નારીં નરો વત ।

વાદ્દમના પિતાડ્ઠધાને પુત્રસ્તરસદશો મયેત્ ” ॥

અર્થાત્— ગૃહસ્થે પ્રસન્ન ચિત્તથી એકાન્તમાં પત્ની-સંગ કરવો કેમકે તે સમયમાં પિતા જેવું મનરાગો હોય છે, તેના પ્રકારનો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે

આની વિશ્વ-કથામાં ઉતરનારા જોત સાધુઓને આપણે કેવા મળ્યો ? જાણતા તારણદાર મળ્યો તે મહર્ષિઓએ પોતાની જાન-જ્યોતિનો વિસ્તાર ન કર્યો હોત તો આજે આ જગત અસાધના અન્ધ-પ્રમા પડેલું હોત તેમની સમજમાં ગૃહસ્થાશ્રમ એ સર્વ આશ્રમોનું મળી હતું તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમને સર્વ ધર્મ-ક્ષેત્રોનો આધાર મનજતા હતા અને એજ લાગણી છે કે, ધર્મવર્ધિને માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમની ઉત્પત્તિ તેમને બહુ આવશ્યક જણ્યા તેમને એ સ્પષ્ટ સમજાતું હતું કે ‘વશ્ય કલ્યાણ કરવું એટલે લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમનું કલ્યાણ કરવું જગતનો ઉદ્ધાર કરવો એટલે લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમનો ઉદ્ધાર કરવો અને સમારોનો સુધારો કરવો એટલે લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમનો સુધારો કરવો કેમકે વિશ્વ જગત કે મમાર એ લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમરૂપ છે સાદુ-જીવનનો પ્રવાસ તો ઇશ્વરીય દરબારની સડક ઉપર હોય છે, અને તેનાઓની સખ્યા પણ થોડી હોય છે જેવી રીતે ?—

‘ શીલે શીલે ન માણિક્ય મૌક્તિક ન મજે મજે ।

સાધ્યજો નહિ સર્વંત્ર ચન્દન ન લને લને ” ॥

તે ધર્મોપદેશક મુનિવરોને એ દીવા જેવું ચોખ્ખું દેખાતું હતું કે—

ગૃહ-ચાત્રમની વ્યવસ્થા જે સુ દર દરે તોજ તેમથી સાધુઓ અને માધીઓ સરસ પાકવાના, મન્દિરાદિ ધર્મ-ક્ષેત્રો પણ સુ-ર બનવાના અને તે મર્વની પૂજન-સેવા તથા ગદ્યા ઉત્તમ પ્રમરે થવાની ચોદાઓ અને બોદાઓ, ત્યાગીઓ અને વૈગમીઓ, ધીરો અને વીરો શ્રીમાનો અને ધીમાનો, અધિકારીઓ અને અમતદારો, દેવીઓ અને સતીઓ, બધા એજ આશ્રમમાંથી નિષ્પન્ન થવાના આમ ગૃહ-ચાત્રમરૂપી બગીચાને સુપ્રસવિત બનાવવાનું તેમને બાળુ યોગ્ય જરૂરી અને શ્રેયસ્કર લાગ્યું, અને એટલા માટે તેમણે ગૃહ-ચોના વ્યવહાર-ધર્મ ના સર્વ અંગો ઉપર પ્રમથનાખવા મમાજ-ચાત્ર તથા નીતિશાત્ર ગ્રન્થો 'અર્હ-નીતિ' જે હાલમાં પ્રચલિત છે તે હેમચન્દ્રાચાર્યકૃત + મનાય છે, જેમાં ગજ-નીતિના વિવિધ અંગો ઉપર અને બીજા દુન્યવી વિષયો ઉપર બહુ વિવેચન કર્યું છે 'આચાર-દિનકર' જે શ્રી વર્ધમાનસુરિ-રચિત છે, તેમાં ગૃહ-ચ-જીવનના સન્દર્શનોના મખ્ય ધર્મો ખૂબજ વિવેચન છે 'શ્રાદ્ધ-વિધિ', 'શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણ' વગેરે સહ બ્યાખ્યાનમાં વચનાના ગ્રન્થોમાં પણ 'યોગશાસ્ત્ર', 'ધર્મખિન્દુ', 'વિરેક વિનાસ' વગેરે ગ્રન્થોના આધારગર ગૃહરચાત્રમને લગતું કયા ઓછું વર્ણન છે ? વિનંત, સર્વવિરતિધારી મુનિને પણ બાવી સાસારિક નીતિરીતિના પ્રરણુમાં અને તેને લગતી મમગ્યાઓ ઉપવામાં ભાગ લેવો એ તેમની બન ધિમરચેષ્ટા યા મર્ગ-અખનન ન હેનાય દિનું તેમના અન્ત દગણમાં વિશ્વ-કલ્યાણની બાનના હોષ રાજા કે પ્રજા, રોક કે નોતર, ધની કે ગરીબ, ગૃહસ્થ કે સાદુ સ્ત્રી કે પુત્ર બધા પોતપોતાની કક્ષામાં ગહી દરોને પણ પોતાના જીવનને સુખી અને સારૂ રીતે બનાવી શકે, એજ ઉદ્દેશને દષ્ટિ-ખિન્દુપર રાખી દરેકની નિયતિને અનુરૂપ ઉપદેશ-ધારા વ સાનવી એ તેઓનું મહત્ત્વ કર્તવ્ય બધાય

વળી જૈનાચાર્યોએ રચેલા જ્યોતિષ વૈદ્ય આદિ વિષયોના ગ્રન્થોમાં

+ 'અર્હ-નીતિ' અથવા હેમચન્દ્રાચાર્યની કૃતિ હોય એમ મને લાગતું નથી અથવા તે કૃતિ સાથે કર્તા તરીકે હેમચન્દ્રાચાર્યનું નામ જોડી દેવામાં આવ્યું હોય એમ જાણે છે 'લક્ષ્મણ-સહિતા' ની જેમ આ ગ્રન્થ વિશે પણ ખાસ આલોચના કરવાની જરૂર છે

સસારી જીવનને સમતા વિષય-પ્રતિપાદન સિવાય બીજી કંઈ છે કે ? તેમણે
જ્યોતિષના ■ થોમાં સસારોએ સસારી કાર્યોમાં સફળતા મેળવે એ
માટે જ્યોતિષની દબે ઉપાયો દર્શાવ્યા છે, વૈદ્યક ગ્રંથોમાં આરોગ્ય-સાધને
માટે વનરપત્યાદિ-પ્રયોગો અને ચિકિત્સાની રીતોએ સમજાવ્યા ■ અને
નિમિત્તાદિ ગ્રંથોમાં તથાવિધ નિમિત્તોદ્ધારા સાક્ષાત્કાત જાણવાનું શિખ્યું છે

તેઓ પરોપકારી હતા ગૃહસ્થ-સસાર ઉપર તેમની વ્યભીદિષ્ટિ હતી,
હિંસા શુદ્ધિ હતી અને દયાળુવૃત્તિ હતી એજ કારણ છે કે તેઓએ
મસાનીઓની સસાર-યાત્રા આનન્દપૂર્ણ પસાર થાય એ માટે જ્યોતિષ
વૈદ્યક આદિ વિદ્યોના ■ થોની રચના કરી તેમણે તેવા ગ્રંથોમાં સમા-
વીએના જવાની ખાતર મસારી બાનતો સજન્મી કેવું લખ્યું છે, એ
નજર ખોલી જોવા જેવું છે

આ મુલાની વાત એરી નથી કે સમજીએ ન સમજતા હોય એટલે
તેવા શુભપ્રાણી ઉદાર સજ્જનોને આ વિષે રહુ નિવેદન કરવાનું હોય

— લેખક —

प्रेरणा.

ग्रह-दण्ड गृहीत्वोच्चैर्बहिरागच्छ कर्मणे ।
 आन्दोलय प्रजा सुप्त-प्रमत्ता आत्म-नादत ॥ १ ॥
 लोक-प्रसादन सत्य-भाषण च त्रिरोधिनी ।
 आहुत्यापि यशोवाद् सत्य सर्वत्र घोषय ॥ २ ॥
 न भेतव्यं न भेतव्यम्, अयि ! लोकापवादतः ।
 तुष्य मत्वा तमारारिं कटुकौषध-पायने ॥ ३ ॥
 क्रोलाहलेन महता भयितव्यमेव
 क्रान्तिर्यदा भवति रत्नवभित प्रजासु ।
 उत्थान-बीजकमिहैव निविष्टमासाम्,
 उत्पीडनेन हि विना प्रसजोऽपि न स्यात् ॥ ४ ॥
 समागतोऽसि मानुष्य पुरषोऽसि सुधीरसि ।
 विजानीहि स्व-कर्तव्यं भुञ्जते पशवोऽपि हि ॥ ५ ॥
 क्षीयमाणमवेक्षस्व समान धर्म-मन्दिरम् ।
 आवश्यकं च कर्तव्यं तव तत्र विचारय ॥ ६ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ निर्भीक स्फोरय स्वस्य पौरुषम् ।
 समर्पय निज योगं समाजोत्थान-कर्मणि ॥ ७ ॥
 महात्मनोऽपि माहात्म्यं कर्म-योगोऽयमुत्तम ।
 कल्याणी-भक्तयः सन्तः सचरन्ते पथामुना ॥ ८ ॥

लेखक.

અર્થ:

૧ * બહા-દડને બરાબર જોરથી મઠણ કરીને કર્મ-સાધના માટે બહાગ આવ । અને અન્તરના અનાજથી સુખ-અમલ પ્રાપ્તિ આનંદોત્તન મચાવ ।

૨ લોકોને રીઝવવા અને મન્ય લાવણું કરવું એ એકમીનથી વિરુદ્ધ છે યશોવાને હોમીને પણ સર્વ ન સત્યની યોગ્યતા કર ।

૩ સુહૃદ ! લોભપ્રવાદથી ન ડર । ન ડર । ! લોકોના અપવાદપૂર્ણ દાલાદલાને એમ સમજ કે તેઓ કડ્ડુ ઔષધ પીવરાવતા રાડ નાખી રહ્યા છે અને એમ સમજી મનને પ્રમત રાખ ।

૪ પ્રાપ્તિ યોગેર કાન્તિ થાય ત્યારે મહાન મોવાહન ધવોજ જોઈએ એમાજ સમાજના ઉત્થાનનું બીજ સમાપ્ત છે ઉત્પીડન વગર તો પ્રસવ પણ નથી થતો કે ।

૫ માનવરૂપે તે અવતાર લીધો છે તુ પુરુષ છે સમજી છે તારા કર્તવ્યને મમજ । ભોગ તો જનવરો પણ ભોગવે છે

૬ સમાજ એ ધર્મનું મંદિર છે એની પડતી હાતતપર ધ્યાન આપ । અને એ બાબતમાં તારે અવશ્યકરવા નાવ કર્તવ્ય શું છે એનો વિચાર કર

૭ બપોને ફર ફેડી ઉભો થા । નીડપણે તેનાર થા । તારા પુરુષાર્થને ફેરવ । અને સમાજના ઉત્થાન-માર્ગમાં તારો યોગ દિસે આપ ।

૮ આ ઉત્તમ કર્મ-યોગ એ મહાત્માનું મહાત્માપણું છે પ્રશ્ન-ભક્તિના કલ્યાણમય આનંદમાં રમનારા સન્તો આ કર્મ-યોગના પથે વિચરે છે

વીર-ધર્મનો

પુનરુદ્ધાર.

—❦—

ઉપક્રમ

સ માજ એ ધર્મનું મન્દિર જણાય. ધર્મના પૂજારીઓનું કર્તવ્ય છે કે તેઓ એ મન્દિરની મલિનતાને દૂર કરે. એ મન્દિરમાં જે ફૂટા-ડચરો લરાછા છે, જે મલિનતા ફેલાઈ ગઈ છે અને જે કાગે પડી છે, તેનું પ્રમાર્જન, મર્યાદન અને તેની મરમત કરવા માટે શીત્ર તૈયારી કરવા ॥ જરૂર છે આજઝુધી બેદરકારીમાં રહ્યાના પશ્ચિમા મમાજની અવ્યનીય હાલિ યની રી છે પણ જઈ તિયિ વાચવાનો અત્યારે સમય કયા છે? હવે તો એ મન્દિરમાં પડેલા અણબોને જોતજોતામાં દૃશ્યાવી દેવા માટે ઉત્સાહી વીરોએ કમર બાંધી જડાર આવવાની જરૂર છે.

જૈન-સંખ્યા-ક્રાંતિ

કેટલું આશ્ચર્ય છે કે જે જૈન ધર્મ ક્ષત્રિયોનો—વીરોનો હતો, તે આજ અત્યુક સંખ્યામાં ઘેરા વાણિયાઓનો બની ગયો છે. આપણે ગમે તેટલી ભૂમ મારીએ ૦ ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી જૈન શાસન રહેવાનું છે, પણ અત્યારે આપણી નજર રહામે જે બીજા હોળી સળગી રહી છે તે જોતા હૃદયમાં અપાર ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થાય છે.

સમ્રાટ અબ્બરનો શાસન-કાળ ઇ સન ૧૫૫૬ થી ૧૬૦૫ નો છે. તે વખતે દહેવાય છે કે, જૈનોની સંખ્યા લગભગ ૪૦ લાખ જેટલી હતી. પછી અંગ્રેજોના શાસનમાં સન ૧૮૮૧ ની મહામંથુમારીમાં જૈન-સંખ્યા ૧૫ લાખ જેટલી રહી ગઈ. સમ્રાટ અકબર પછી ક્રમ ૧૭૫-૩૦૦ વર્ષમાં જૈન-સંખ્યામાં લગભગ ૨૫ લાખ જેટલો ઘટાટો થઈ ગયો.

અનેક દશકાઓથી જૈન-સંખ્યાનો ઘટાટો ઘેટલો થતો આવ્યો છે તે નીચેના આકાશ ઉપરથી સમજી શકાય.

સન ૧૮૮૧—૧૫ લાખ લગભગ.

સન ૧૮૯૧—૧૪૧૬૬૩૮

સન ૧૯૦૧—૧૩૩૪૧૪૦

સન ૧૯૧૧—૧૨૪૮૧૮૨

સન ૧૯૨૧—૧૧૭૮૫૮૬

કેવો ગજબ સહાર ? આનો દોષ પાચમા આરાના માથે ઢાળી, લમણે હાથ મૂકી બેઠી રહેવું એ ચોખ્ખું બાંધણું છે પુરુષાર્થવાદી મહાવીરના લકતોને એ ન શોભે. પણ પચમે આરો એકલા જૈનોને જ માથે છે કે આખી દુનિયાને માથે ? પાચમા આરામા હિન્દુસ્તાનની ણીજી કેમો પોતાની દુનિયા વધારતી જાય અને એકલા જૈનોને જ ત્યા જન-ન્યાયની હોળી સળગે એ પાચમે આરો કેવો !

હિન્દુસ્તાનની આખાદી મન ૧૮૮૧ ની મુર્દુમશુમ્મતીમા લગભગ ૨૫ કરોડ નેટલી હતી, જે સન ૧૮૬૧ મા વધીને ૨૮ કરોડ, ૧૯૦૧ મા એથી વધીને ૩૯ કરોડ, સન ૧૯૧૧ મા એથી વધારે વધીને ૩૧ કરોડ અને ૧૯૨૧ મા તે લગભગ ૩૭ કરોડ નેટલી થઇ ગઇ આમ હિન્દુસ્તાનની વધતી જતી આખાદીમા જૈનજાતિનો ઉમ ધ્રુમ હૃદયને કપાવે એવો છે જે સમાજમા, ઉપર આપેલ આકડા પ્રમાણે, પ્રતિવર્ષ ત્રાત-આડ હજાર નેટલો ધાણ વળતો હોય, એટલે હરેક દશકામા સિતે—એશી હજાર નેટલો સહાર થતો હોય, તે સમાજ, તેવોને તેવો સહાર ચાલુ રહેતા સવાસો-દોઢસો વર્ષથી વધારે જીવી શકે ખરો !

સન ૧૮૭૨ થી સન ૧૯૨૧ સુધી ૪૯ વર્ષોમા હિન્દુસ્તાનની જન-સખ્યા ૨૦ ૧ પ્રતિશતક વધી છે આ હિંદુને જૈન-જન-સખ્યા પણ ગમે તેટલે અથે પણ વધતી એમની હતી, કિન્તુ ગત ૪૦ વર્ષોમા ઉલટી ૩ ૫ પ્રતિશતક ઘટી છે

જુઓ ! આ કોણક—

હિન્દુસ્તાનના સર્વ ધર્માવલમ્બિઓના વટાણા-વધારાનું દિગ્દર્શન.

ધર્મ	સન ૧૮૨૧ ની વસ્તુસંખ્યા	ફેવરન-સંખ્યા પ્રતિ દસ હજારે પ્રમાણે				સન ૧૮૮૧ થી સન ૧૯૦૧ મધ્ય સમ-સંખ્યામાં પ્રતિદશ વધારાનું ચિન્હ + અને ઘટાડાનું ચિન્હ -
		૧૮૮૧	૧૮૯૧	૧૯૦૧	૧૮૮૧	
સનાતન ધર્મ	૨૧૧૮૧૧૦૦૦	૬૮૪૧	૬૮૩૧	૭૦૩૪	૭૪૩૨	+ ૧૪૬
આર્ય	૪૬૮૦૦	૧૫	૮	૩	૪	+ ૪૫૬૬
બુદ્ધ	૧૦૦૦	૨	૧૮	૧૪	૧	+ ૭૪૭
સિક્ખ	૩૨૩૦૦૦	૧૩	૬૬	૭૫	૬૩	- ૩૫
જૈન	૧૧૭૮૦૦૦	૩૭	૪૦	૪૫	૪૮	+ ૨૩૮૫
બૌદ્ધ	૧૧૫૭૧૦૦૦	૩૬૬	૩૪૨	૩૨૦	૧૩૫	+ ૨૭૧
મુસલમાન	૬૮૭૫૦૦	૨૧૭૪	૧૧૨૬	૨૧૨૨	૧૮૭૪	+ ૧૫૫૨
ખ્રિસ્તી	૪૭૫૪૦૦૦	૧૫૦	૧૨૪	૮૬	૭૩	+ ૧૬૨
પારસી	૧૦૨૦૦૦	-	૩	૩	૩	+ ૮૧૩
ચર્ચ	૨૨૦૦૦	૬	૭	૬	૫	

આ કોણક ઉપરથી સાફ જોઈ શકાય છે કે હિન્દુમાં કેવળ જૈનોજ ઘટી રહ્યા છે, જ્યારે બીજા ધર્મવાળાઓ વધી રહ્યા છે

પ્રિય વાચક ! ગુજરાત-કાઠીયાવાડમાં જૈનોની વસ્તી વધારે ભાળીને અને જમણુ, વરધોડા, ઉજમણા, ઉપધાન, સુધ-માત્રા વગેરે મ્હોટી મ્હોટી પ્રભાવનાઓથી જૈનધર્મને ખૂબ ચળકતો જોઈ—જૈનસંઘને ઉજળો જોઈ, રખેને એવું અનુમાન કરતા કે દુનિયામાં જૈનધર્મનો ઉદ્દ્યોત યજ્ઞ રહ્યો છે ના, ના, ખરો ઉદ્યોત તો બે રીતે થાય એક તો જૈનધર્મનો આત્મ-પણ્ડિતમાં મહિમા પ્રસરવાથી, અને બીજો જૈન સમાજ ઉન્નત થવાથી આ બન્નેમાં એક પણ જોવાય છે વાડ ! દેશની હિન્દુ અને બીજી કામોનો મ્હોટો ભાગ જૈનોને અને જૈનધર્મને કેવી દૃષ્ટિથી જુએ છે એ તમને ખગર છે કે ? ગુજરાત-કાઠીયાવાડના જ બ્રાહ્મણો વગેરે જૈનધર્મ યા સાધુ-ધ્રાવકને અંગે કેવો ઉપહાસ કરે છે એ તમે કદી અનુભવ્યું છે કે ? એ વિષે જો તમે અનુભવ કરશો તો તમારા ભાવુક હૃદયને ખેદ થરા વગર નહિ રહે યૂં પી અને પૂર્વ દેશની પ્રાથમિક સુસાક્ષરીમાં અમે અપદ્ધ અનુભવ કર્યો છે કે તે વખતે ત્યાંની સાધારણ પ્રજા ‘જૈન’ એટલે શું એ પણ ન્હોતી જાણતી અને કાશી, મિથિલા, મગધ વગેરે દેશોમાં તો જૈનોને ખુબ ખુબ નાસ્તિક, મ્લેચ્છ વગેરે વિશેષણોથી નવા જતા આજે જો કે એ અન્ધકાર કેટલેક અંશે નાશ પામ્યો છે, એટલું જ નહિ, અનેક કદ્દર વિરોધીઓ પણ જૈનધર્મને માનની દૃષ્ટિથી જોવાનું શિખ્યા છે પણ આવા મ્હોટા દેશના મેદાનમાં એ તો ખજુઆની ચમક ગણાય હજી તો ઘણું ઘણું કરવાનું છે દેશની બહુ મ્હોટી પ્રજાના હૃદયોમાં જૈનધર્મ વિષે

અસાનતા અને કુસ સ્કારો જે ઘણા વખતથી ઘુમી ગયેલા છે તેને દૂર કરવા એ કંઈ જોણું મહાભારત કામ નથી જ્યારે આ દિશામાં મમુચિત પ્રયત્ન થાય ત્યારે જીનધર્મનો ખરો ઉદ્યોત થયો ગણાય.

હવે રહી જીનસમાજના ઉત્તર થવાની વાત તે પણ એ રીતે જીન-સખ્યા વધવાથી અથવા જીનકોમની સ્થિતિ સુધરવાથી પહેલી વાતનો વિચાર કરતા એજ ઉદ્દગાર નિકળી પડે છે કે-
 “પપ્પા પાપ ન કીજીએ, પુણ્ય કર્યું સો વાર” નવા જીનો થતા તો દૂર રહ્યા, પણ જેટલા છે તેટલા થ જો કાયમ રહે તોય ભાગ્ય સમજો ! શુજરાત-કાઠીયાવાડની જહ્વાર અમુક પ્રદેશોને ખાદ કરતા આખા દેશના લગભગ તમામ મેદાનો જીનોથી એકદમ ખાલીખમ છે એક સમય એ હતો કે આખા દેશમાં જીનધર્મનો ઉન્નુલિ વાગતો હતો પ્રખર પ્રતાપી જીનાચાર્યો જ્યાં ત્યાંથી બીજી જાતનાગાઓને ઉપદેશ આપી જીનજાતિમાં ભેગ વતા હતા અને જીનકોમને મ્હોટી બનાવતા હતા ત્યારે આજે અમુક થોડા પ્રદેશોને ઠોડી આખો દેશનો દેશ-આખુ ભારત વર્ષ જીનેતર સમૃત્તિથી વ્યાપ્ત છે બીજા પ્રદેશોમાં જ્યાં જ્યાં જીનોની વમ્ની છે ત્યાં પણ સર્વત્ર તે લોકોની એકંદર જાહુજ કંદોડી સ્થિતિ છે, તેમની ધર્મ-ભાવનાઓ પ્રાય અત્યંત શિથિલ દશામાં આવી ગઈ છે, ધાર્મિક તેજ તેમનામાંથી ઉડતું જતું છે તે પ્રદેશોના ઘણા જીનો જીનેતર થઈ ગયા છે અને થતા જાય છે ઘણા એસવાવો જીન ધર્મ છોડી વૈષ્ણવ ધર્મમાં આ-આ ગયા છે, એટલું જ નહિ, વૈષ્ણવ મંદિરો પણ તેમણે જ ધા-આ ૪૮૬, પુરી, ગાકુડા, વર્ધમાન, વિષ્ણુપુર, રાચી, માનભૂમ વગેરે જ ગીય

જિહ્વાઓમા રહેનારા 'શ્રાક' જાતિવાળાઓ એક વળતે બધા
 શ્રાવક હતા-જૈનધર્મી હતા નાગપુર અને જરારપ્રાન્તમા 'જૈન
 કલાર' નામથી જાણીતી કોમ કેવળ પોતાના કોમી નામની
 સાથેજ 'જૈન' નામ ધરાવે છે, બાકી ધર્મ તો તેમનો હિન્દુ
 છે રગવાનુ ઢામ ઠરનારી 'છીપા' જાતિમા 'મગવગી' (શ્રાવક)
 ગોત્રવાળા પણ મોજૂદ છે, જેઓ એક વળતે જૈન હતા અને
 આજે વૈષ્ણવ છે પુના, સિતારા, અહમદનગરના જિહ્વાઓમા
 'કમારા' જાતિ એક વળતે જૈન હતી, જે આજે શૈવધર્મને માને
 છે એમના પૂર્વજોએ બધાવેલા જૈન મંદિરો પણ મોજૂદ છે
 દક્ષિણમા શૈવોનો 'લિંગાયત' નામનો એક પંથ છે આ પંથ
 વાળાઓમા અધિકાગ પહેલા જૈનો હતા ગુજરાતની કપોળ,
 નાગર, મોઢ જાતિઓમા પણ પહેલા જૈનધર્મનો પ્રચાર હતો
 તેમના પૂર્વજ શ્રાવકોના અનેક ગિલાલેજો પણ મળેલા છે નીમા
 કમા 'ગાગરાડે' નામની એક વૈશ્ય જાતિ છે, ઢહેવાય છે કે તે
 લોકો એક વળતે જૈનધર્મ પાળતા હતા 'સાગર' જિહ્વામા
 'ખિલકરા' નામક સ્થાનમા 'નેમા'યા 'નીમા' જાતિના હલવાઈ
 છે, અને જૈનધર્મ પાળે છે, પરન્તુ એ જાતિમાથી સેઠડો ઘર
 આજે વૈષ્ણવ થઈ ગયા છે માગવા તરફના ઘણા 'નીમા' વૈશ્યો
 તો જૈનધર્મના અનુયાયી છે છુન્દેલખડની 'ગહોઈ' વૈશ્ય
 જાતિ વૈષ્ણવ છે, જેમા એક 'સગવગી' ગોત્ર પણ છે, જે તેમના
 જૈન હોવાની સાબિતી છે અવધ અને તેના આમપામના પ્રાન્તના
 અગ્રવાલો જૈનધર્મ ઠોડી વૈષ્ણવ થઈ ગયા છે પંજાબ અને
 બીજા સ્થળોના ઘણા અગ્રવાલો જૈનધર્મ છોડી આર્યમગાજ
 થતા જાય છે કેટલાક ઈતિહાસજ્ઞોનું કહેવું છે કે અગ્રવાલ બધાય

પહેલા જૈન હતા પણ આજે તો એ જાતિનો બહુ મોટો ભાગ હિન્દુધર્મને માને છે

આ જાળનમા જેમ જેમ વિશેષ જન્મેપણ કરવામા આવે તેમ તેમ વધારે પ્રકાશ પડવા સમ્ભવ છે જૈનોની વ્યાપકતા એક વખતે ચોમેર ફેલાયલી હતી, તેને બહુ આજે જે આટલી સંકુચિતતા છે, તે જ એ વાતને અપ્રત્યક્ષ સાબિત કરે છે કે, જૈનોનો બહુ મોટો ભાગ જૈનેતર ધર્મોમા અને જૈનેતર જાતિઓમા વખતો વખત ભળતો ગયો છે મદ્રાસ પ્રાન્તમા ઇસાઇઓનુ મિશન બહુ કામ કરી રહ્યું છે તે તરફના લગભગ એક લાખ જૈની ઇસાઇધર્મની દીક્ષા લઈ ચુક્યા છે ! જિનાચાર્યોએ દરેકને માટે જૈનધર્મના દરવાજા ખુલા મૂકી દીધા હતા પૂર્વકાળમા “ શુદ્ધિ ” નુ મિશન જૈનોમા ખૂબ ધડાધડ ચાલતુ હતુ મારી ધારણા પ્રમાણે, હું ન જૂવતો હોઉં તો આજની જૈનજાતિનો મોટો ભાગ “ શુદ્ધિ ” ના મિશનથી જૈન બનેલો છે પરતુ અફસોસ ! આજે સ્થિતિ વિપરીત છે આજે તો જૈનોના દરવાજા પોતા ॥ અન્દરના ભાઈઓને બહાર કાઢવા માટે ખુલા છે, પણ બહારના માણસોને અન્દર આવવા માટે તદ્દન બંધ છે ! જાવક તો ઘણી ડે, જ્યારે આવક કંઈ નથી ! આનુ પરિણામ કેવુ ? જૈન જાતિના હામનુ એક કારણ મૃત્યુ-પ્રમાણાતિરેક ડે, તેમ આ પણ નથી ડે ? ત્યારે ડેમ કહી શકાય કે જૈનધર્મનો ઉચોત ઘણું રહ્યો છે ! સમૂહ ! જૈનોની પણ સ્થિતિ ડેવી ડે ! તેઓ જો પુણ્ય યના હોય તોય ભારે જીતોની વાત હતી, તે પણ ડરા છે !

નિદાન

જૈનમમાજની આવી પડતી દગા જે કારણોને આભારી છે તે ઉપર સમાજ-હિતૈષીઓએ વિચારણા કરવાની મજબૂત જરૂર છે જ્યાંથી વ્યાધિનું ધરાધર જ્ઞાન ન થાય, ત્યાંથી ચિકિત્સા થવી શક્ય નથી જ્યાં રોગોનો ઉદ્ધાનો સમાજનો સહાર ઠગી રહ્યો છે એ પરખવાની પહેલી તકે જરૂર જોઈ મારી જતી બુદ્ધિ પ્રમાણે, પૂર્વકાળની સમાજની જાહેજલાલી જે કારણોને આભારી હતી, તે છે—સગંઠ અને વ્યવસ્થિત ગૃહસ્થાશ્રમ ગૃહસ્થાશ્રમ ખરી રીતે તે જણાય કે જેનું ચણતર પ્રજ્ઞચર્યાશ્રમના પાયાપર થયું હોય, અને જ્યાં પ્રજ્ઞચર્યાશ્રમપૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમની સાધના હોય ત્યાં પછી ભલે, શક્તિ કે ચૌર્ય વિષે શું પૂછવું ! આજ કારણોના આધાર પર સમાજની ગૌરવ-પતાકા દેગમા ફરવતી હતી આના જ પ્રશ્નને સમાજ દૌલતમંદ અને સુખ મંપત્ત હતો ધર્મ-વીરો તથા ધર્મ-ધુરન્ધરોની ઉત્પત્તિના પણ કારણો આ જ હતા આજે નથી સગંઠ-ગાળ કે નથી ગૃહસ્થાશ્રમની વ્યવસ્થા એટલેજ સમાજની અધોગતિ ચર્ચ રહી છે આ કારણો વિષે કંઈક વિચારણા કરવી એ જા લેખનો વિષય છે

સંગઠન.

જેનોની અદર આજે કુસ પની જે આધી ઉડી રહી છે, તે સમાજની હારણ દુર્ભાગ્યતા મૂલ્યવે છે મહાવીર દેવે જે અતુર્વિધ સઘની સ્થાપના ઠરીને જાધાયને મગઠનના સૂત્રમા બદલ્યા હતા, તેમા આજે ઠેર ઠેર કુટ પેગી ગઈ છે મસારને સામ્યવાદનો મહાન ઉપદેશ આપનાર મહાવીરજીવામીએ સામ્યવાની મધનુ જે મિશન આપ્યું હતું, તેમા આજે સામ્યવાદને જાહલે વૈરમ્યવાદે ધ્યાન લીધ છે, અને તેનું વિષમ વિષ સમાજને વિચિત્ર મોહ-મૂર્છામા પટકી રહ્યું છે જ્યાં જુઓ ત્યાં પ્રાય ફાટફૂટ હોય જ ભાગ્યે જ કેઈ ગામ એવું નિર્જાશે કે જ્યાંના સઘમા કે નાત-જાતમા તડ પડેલ ન હોય જે સમાજની આવી છિન્ન-સિન્ન હાલ હોય અને જે સમાજમા ઇર્ષા-દ્રેષના ધનધોર વાદળ ચારે બાજુ ઇવાયવા દોય, તે સમાજની ચઢતી મમજવી કે પડતી ?

ઇમાર્તઓ, મુસ માનો અને આર્યસમાજીઓ આગળ વધી રહ્યા છે તે તેમના સંગઠનને માભારી છે સંગઠન વગર કોઈપણ

દેશે યા સમાજે ઠી ઉત્તતિ સાધી નથી, એ નિર્વિવાદ છે વીતરાગ-ધર્મ જેવો ધર્મ મળવા છતાં વેર-ઝેના કલુષિત અધ્યવસાયો ઉપર ઝાણુ ન મેળવી શકાય તો તે ધર્મ મેળવ્યાની અસર શી થઈ ગણવી? વિચાર-ભિન્નતા એ તો છદ્ધસ્યોનો નૈસર્ગિક સ્વભાવ છે એક-ખીજાની વિચાર-ભિન્નતા સદી લેવામાં જે આત્મ-ગૌરવ છે તે દલુપિત પરિણામનો ઉભરો ઠાંઠવામાં નથી જ, જાકિ તેમ ડરવામાં તો આત્મ-પતન છે મધ્યમ્ય વૃત્તિથી, મહામા પ્રત્યે હિત-બુદ્ધિથી અને માયાણુ બ્યવહારથી મહામાને, પોતાને માયુ જણાય તે સમજાવવું એજ મહાનુભાવોનું ઉદાર ચરિત હોય વિચાર-ભિન્નતાને વિરોધતાનું રૂપ આપવું એ ખરેખર માનસિક ડમભેગી છે આપણા બન્ને હાથ ભિન્ન છે, પણ જો તે એક ખીજાથી વિરોધ થઈ જાય, તો તે બન્નેને મેલા અને જાદા થવા વખત આવે તેઓ એક ખીજાની મક્કા/ માટે જામ ન આવે, એટલે તે બન્નેના ઉપર મેલના થર એવા બાઝી જાય કે તેમાં દીડા પડે અને પરિણામે તે બન્નેને સડવાનો વખત આવે આ વિરોધતાનું ફળ

જના બધાઓના હૃદયમાં વીતરાગ-ધર્મને આરાધનાનું એક જ લક્ષ્ય-ગિન્દ હોય ત્યાં સાધારણ મન-લેદોને મોટાટા રૂપ આપી ઠલહ-ડોલાહલ વધારનો એ કહાપણુ ન ગણાય જે વણિકો-જે મહાજનો પોતાની ઠ ખીજાનાત-જાતના ગમે તેવા આટી-બુટીવાળા ઢોયડાને ઉઢેલી નાખવામાં અને ઠજ્યા-ટટા એને પતાવવામાં ઘણા બાહોગ ગણાતા, તે જ વણિકો-તે જ મહાજનો, બહુ દિલગીરી સાથે કહેતું પડે છે કે, પોતાના ઘરમાં સજગતા કલહાનલને ચમાવવામાં ખરેખર ડાયર બની ગયા છે આ કાયરતા તેમના બુદ્ધિ-બ્રશને એટલી આજ્ઞારી "નથી",

જેટલી તેમની કુમપવૃત્તિને આભારી છે “ શિયાળ તાણે મીઠા ભણી ને કુતર તાણે ગામ ભણી ” વાળી દશા જે સમાજ માં વર્તતી હોય, તે “ સઘ દારિકા કેવી રીતે પડેછી શકે ! ”

કોઈ પણ તકશરનો ફેસનો લાવના માટે સર્વ-પ્રથમ મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારણ કરવાની જરૂર છે, અને “ સાચુ યા સાચું તેજ મારો પક્ષ ” એવું ઉઠાર મન રાખવાની જરૂર છે. જ્યાં અભિનિવેશ, પક્ષ-મોહ યા મતાન્ધના હોય ત્યાં મતોપદારક પરિણામ ન જ આવે, સમાધાન કમથી થાય ? હાહ્યા માણસોનું કામ એજ હોય કે, મમાજ-હિનની આગળ તેઓ પોતાનો પક્ષ-મોહ જતો કરે, અને તટસ્થ દૃષ્ટિએ સ્હામી બાજુનો વિચાર કરતા પોતાનો પક્ષ નમણો જણાવે તો તત્કાળ તેનો ત્યાગ કરી સ્હામાના વિચારને ગ્રહણ કરે. અહુકાર-નિવગ્રથ પોતાનો કમ્મો ખરો કરવા જતા મમાજ-હિન છુદાઈ જવાનું જે ઘોર પાપ લાગે છે, એનો વિચાર કરવામાં આવે અને એવા પાપથી હરવામાં આવે તો એવા પાપ-ભીરુઓની બેકકમા અશાનિવાળું પરિણામ આવવાનો ભાગ્યેજ શક્ય રહે.

આ દેશનું શાસન અને રવસ્થાપન ૬૦૦૦ માઈલ જેટલે દૂર રહેનારાઓ કેરી જૂળીથી કરે છે, જરાયે જોનો પોતાના જ સમાજની પણ વ્યવસ્થા કરવા જેટલું મામથર્ષ દેશરવી શક્તા નથી ! જે મમાજના પૂર્વવર્તી મહાનુભાવોએ મેહાગ મેહાગ રાજ્યોના શાસક-મંત્રી-પ્રધાન પદને દીપા યા છે તે સમાજની આજે નથી લાગવગ રાજ-અકરણમાં, કે નથી ગણતરી ગાંધીના મેત્રમાં નથી એ મમાજમાં આજે કોઈ રાજ-મુત્સદી, કે નથી કોઈ તેવા રાજનીતિવિશારદ આની હાલતમાં તે સમાજનો અવાજ સત્તાધીષ્ટના મિહાસન સુવી કેવી રીતે પડેછી શકે ! પેલા

પાચસો મુલટો જેવી તેમની નિર્નાયક દશાએ તેમના સામાજિક બધારણને બહુ શિથિલ કરી મૂક્યું છે અને એથી નથી રહ્યો તેમનામા જોઇએ તેવો આત્મ-સન્માનનો સાચો ભાવ, અને નથી રહ્યું તેમનામા પોતાની અદરના જ મધડાઓને હોલવવાનું સામર્થ્ય ! આવી નળજાઇ અને ખુઝ-દિલીને અગે તેઓ ખરે ખર ધીન્દ સમાજોની દૃષ્ટિમા કેટલેક અશે ઉતરી ગયેલા જોવાય છે કુસપ, નળજાઇ અને વાણિયાલાહી-સ્વભાવ-સુલભ બીરૂતા-દોષે તેઓ પોતાના તેજને શુભાવતા બાંધ છે, કે જે તેજ એક વળતે આખા દેશમા ઝગમગી રહ્યું હતું તેમની દુર્બળતા આજે સ્પષ્ટ જોવાઇ રહી છે કે જ્યાં, અવસર પર પારસી, મિકળ, મુસલમાન, ઇસાઈ અને આર્યમજાજ વગેરેના નામ બહાદુરીની સાથે લેવામા આવે છે, ત્યાં જૈન જાતિનું નામ બુલીને પણ કોઇ લેતું નથી આવી હાલતમા, ઝદાચિત્ ક્યારેક ભારતને 'સ્વરાજ્ય' મળે, ત્યારે જૈનોની ગણતરી ક્યા થવાની ! તેમની દગા શી થવાની ! સસારનો નિરમ છે કે બાગવાન જાતિ જ વિશ્વના સમૃદ્ધ મહાપમા ટકી શકે છે કમજોરોને માટે તો મસારમા શુલામી મિવાય બીજે આસરો જ થો હોય !

ખુલી વાન છે કે જે જે ગેજો મમાજમા ધુમેલા છે, જેનાથી સમાજની ખુવારી થઈ રહી છે તે સઘળાનો ઇલાજ કર્યા વગર તેમનું કંટાણુ નથી સર્વ-પ્રથમ ડાહ્યા વિચારક મજાજનોએ સમાજની રૂણુ દગા પર વિચારણા કરવાને એકત્રિત થવાની આવશ્યકતા છે, અને તમામ દુર્ગતિ એક માત્ર વિશુદ્ધતા (કુસપ) ને આભારી છે, એ સમજાઈ જતા, મગઠનના ઉપાયો તરફ વિચાર-દૃષ્ટિ દોડાવવાની જરૂર છે

ભલા ' જૈનોની એક જનગણ પાર્શ્વિયાગેન્ટ હોય-તો તેણે

સાડું । એની અન્દર હિન્દુસ્તાનીના જૈન વસ્તીવાળા દરેક પ્રાન્તના ડાહ્યા, પ્રૌઢ વિચારોને ચુટાયવા હોય આ મહા સજ્જાનુ એવું સળગળ ધારણ હોય કે, એ એક પ્રકારે જૈન સમાજની શામન-ઢર્તી ગણાય આ 'સમાજ-સભા' તરફથી વ્યવહારિક કે ધાર્મિક મુદ્દાઓની જે જે યોજનાઓ પાસ થાય, તેનો અમલ આખી જૈન આલમમા જરાબર થાય. સાસા વિ. રીત-નિવાજ, લગ્ન-પદ્ધતિ, દીક્ષા-પ્રકરણ અને ધાર્મિક ક્રિયાઓમા જે જે મથોવન એ સમાજ-સભા તરફથી પ્રદર્શિત થાય, તે નમાણે જૈનો પોતાનું પ્રવર્તન ચલાવે જેમ ઇન્દિયન પાર્લિયામેન્ટના ચેર હિન્દની પ્રજાને અમલમા લેવા પડે છે, તેમ જૈન પાર્લિયામેન્ટના ચેર જૈન હિન્દમા પ્રચારિત થાય.

વિશુષ્ણતા આ છિ ૧-લિજ્જતાને અગે જૈન સમાજમા જે બેહુ ઢા રાગ અલાપાય છે અને વિચિત્ર સૂરો નિકળે છે, અને જેને જેમ ક્ષાન્તુ તેમ તે હાકયે રાજે છે, મનગમતા બેલ બેવાય છે, નથી કોઈ પૂછનાર, નથી કોઈ ઢહેનાર, નથી કોઈ સાલગનાર અને નથી કોઈ મુધારનાર, આ બધી અન્ધાધુન્ધી સગઠન-શક્તિનો વિદાસ નથી થયો ત્યાં સુધી છે સગઠન-સૂનના દોર પર જ્યારે જૈન જીવન શરૂ થયે, ત્યારે તે સમાજનું નવજીવન પ્રારંભ થયે, અને અનુક્રમે તેની ચઢતી કળા તેનું પ્રાચીન ગૌરવ તેને માડું અપાવશે.

ઉપર જનાવેલી “ પાર્લિયામેન્ટ ” કોઈ પણ મહત્તની જોડ શરમ નહિ રાજે તે પોતાની પ્રજા-શક્તિ અને ગભીર દલિ અનુસાર સમાજ-વ્યવસ્થા કરશે તેમા જીજ્ઞાસોને બર્થ વચ્ચે આવવાની અને નકામું માયુ મારવાની ચોખ્ખી ના પાડશે.

એટલું જ નહિ, પણ જે રૂઢિ-ચવહારો તેને સમાજ-હાનિ
ઠગનારા જણાયે, તેને પણ તે ઉળાડી ફેંકી દેવા ચૂક્યો નહિ

ગગા-પ્રવાહનો મૂળોદ્ગમ જેમ હિમાલયમાથી છે, તેમ
રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક ઉત્પત્તિ-પ્રવાહનો મૂળોદ્ગમ ઐત્યમાથી
કે અન્ત કરણોમાથી મેલ નિઠળી જતા જ્યારે તેમનો પરસ્પર
મેળ થાય છે ત્યારે તેઓ એકીભાવના સૂત્રમા બદ્ધ થાય છે,
અને તેમાથી જે મ ગંન-શક્તિ પ્રકટ થાય છે, તે જ તે મનસ્વી
ઓને તેમના અબ્યુદયની ઉપાદાન-સામગ્રી પૂરી પાડે છે એ
સ ગંન-શક્તિના પ્રભાવે તેમની અંદરની નળગાઇઓ જેમ
જેમ ફર થતી જાય છે, તેમ તેમ તેઓમા આત્મ-બળનો વિકાસ
થતો જાય છે, અને પરિણામે તે મનસ્વીઓનો સમાજ દુનિયાની
દૃષ્ટિમા માનવતો ગણાવા લાગે છે

આ એટલાનું કળ છે પાનાની રમત જ આપણને
ખતાવી આપે છે કે, એટલાનો કેટલો પ્રભાવ છે પાના રમનારા
ઓને ખબર છે કે-જે, ત્રણ, ચાર, પાંચ એમ દસ દાણા મુધીના
પત્તાને સર ઠરી જનાર 'ગોલો' છે, પણ જ્યારે 'રાણી'
સાહેબાની પધરામણી થાય છે, ત્યારે ગોલાને પોગારા ગણી
જવા પડે છે અને 'રાણી' ના ગીત ગવાય છે, પછી જ્યારે
'બાદશાહ' ની મવારી આવે છે ત્યારે 'રાણી' ને પણ
ઓઝડ-પડદામા ભરાઈ જવું પડે છે અને બાદશાહનો સામ્રાજ્ય-
કેદા વાગવા માડે છે બાદશાહ તો રાજ-રાજેશ્વર ગણાય, એટલે
તેનું શાસન ચાલે તો અનુદાન હોય, કે પ્રતિદાન, બ્યાજબી હોય,
કે ગેરબ્યાજબી, ગમે તેવું હોય, પણ તે પ્રજાને માન્ય ક્યોજ
કૂટંગો પણ તમે જાણો છો કે એક પાનું એવું જબરજસ્ત છે કે
તેની સ્થામે બાદશાહને પણ નરમ થવું પડે છે, તે છે એકો.

કેવળ પોકાર કરવાથી સગઠન થઈ શકતું નથી. સગઠનની પાછળ બલિદાનનો ફ્રાઈડ જોઈએ છે. સસાર તે જ રાષ્ટ્રની રુદ્ધામે પોતાના મસ્તક ઝુકાવે છે જ્યાં બલિદાન-શક્તિ કૃતિમા મૂકાય છે યુરોપ, જાપાન, અમેરિકા આ શક્તિના પ્રભાવથી આશ્ચર્યના વિધાતા જ્યાં છે સામાજિક ઉત્તરિતિ યા જાતીય ઉત્થાનનું મૂળ તત્ત્વ આ જ છે બલિદાન વગર સગઠન નથી થતી શકતું અસહકારના જમાનામા બલિદાન-શક્તિ ઉત્તેજિત થઈ ગઈ હતી એણે જે કરી બતાવ્યું તે ભારતના ઇતિહાસમા ચિરકાળ પર્યન્ત યાદગાર રહેશે. ઈન્દુ એ આ દેશવ્યાપી અન્ધકારમા ખડોન (ખજુઆ) ની અમલ હતી. સ્વાર્થ અને ઇર્ષ્યાના વાદળો એની ઉપર પાછા શીઘ્ર છવાયા અને પુનઃ તે જ સઘન અન્ધકારનું રાજ્ય ઘર્ષ ગયું ભાવિભાવ ! પણ મતલબ તો એ છે કે, સમાજ-સગઠનને માટે બલિદાનની, સ્વાર્થ-ત્યાગની, ઉત્સર્ગની બહુ જરૂર છે જો અમારા શ્રીમાનો પોતાનો સ્વાર્થ છોડના ન ચાહતો હોય, અમારા શેઠી-ગણો પોતાની શેઠાઈનો ધમક નરમ પાડવા ન માગતા હોય, અમારા મહાજનો અને વેપારીઓ સમાજ-જવાબદારી પોતાની લોભ-લાલચનો યથોચિત ભોગ લેવા ન ધારતા હોય, અમારા નવયુવકોની પાટન સમાજ-સેવા માટે એદાનમા ઉત્તરી પડવા તૈયાર ન હોય અને અમારા પૂજ્ય મુનિ-વરોને મનાપમાનની પરવા દોડી, એક રાગથી, સમયાનુકૂળ નિર્ભય ઉપદેશ દ્વારા જનતાને જગાડના હિમ્મત ન ફેરવતી હોય તો સગઠનની વાતો કેવળ જાવ-પ્રવાપ ગણાય જ્યાં ઉચિત બલિદાન ની ઉત્તેજના ન હોય ત્યાં સગઠનની આશા રખાયજ કેવી રીતે ?

સાધર્મિક-વાત્સલ્યના ગુણ-ગાન જૈનોમા જાણીતા છે સગઠનનું મૂળ એમાજ સમાયલું છે સાધર્મિક-વાત્સલ્યની ભાવનાઓમા સગઠનનીજ ભાવનાઓ ભરેલી છે મગઠન-ગળની પુષ્ટિના ઇરાદા પર જ તે ભાવનાઓના મહાણુ છે કિન્તુ સાધર્મિક-વાત્સલ્યની ભાવનાઓનો અમલ પારમીઓ, મુસલમાનો, ઇસાઈઓ અને આર્યસમાજીઓમા જોટલે અશે થાય છે તેટલે અશે જૈનોમા નથી થતો

વાસ્તવમા મનુષ્ય મામાજિત પ્રાણી છે તે તે જ સમાજમા રહેવા ચાહે છે કે, જ્યાં તેને મમ્માન, સહાયતા અને સહાનુભૂતિ મળે, જ્યાં તેને કંઈ અધિકાર હોય કિન્તુ ખેદનો વિષય છે કે હિન્દુઓમા કે જૈનોમા પારમ્પરિક પ્રેમની ખામી છે મુસલમાનોમા પરસ્પર જે હમદર્દી છે, તે હિન્દુઓમા કે જૈનોમા નથી દાખલા તરીકે, કોઈ મુમ્માનનો ડાઁરો ક્યાય પીટાતો હશે તો આનુબાનુથી—આસપાસના મુમદમાનો એકદમ ત્યા એકઠા થઈ જવાના કિન્તુ કોઈ હિન્દુ કે વાણિયો ક્યાય ફસાણો હશે તો તેની ખબર લેવા કોઈ નહિ ઉઠે કોઈ મુમ્માન-સ્રીને કોઈ છેડે તો ઘણા મુસલમાનો ત્યા દોડી આવવાના, પણ કોઈ હિન્દુ-સ્રીને કોઈ શુકો પજવતો હોય તો હિન્દુઓ આખ આઠા કાન કરી લેવાના બીજી કોમવાળા પોતાના ઘઘા ઉપર પોતાનો ધર્મ-બન્ધુ મળે ત્યાં સુધી બીજાની નિમણૂક નહિ કરવાના એટલું જ નહિ, પણ પોતાના ભાઈઓને ચાલતા સુધી પોતાની જ કોમમા કોઈ જગ્યા પર ચઢાવી દેવાની કેશિશ કરવાના આ ઉદારતા જૈનોમા ક્યા સુધી છે એ પ્રત્યક્ષ જોવાઈ રહ્યું છે સાધર્મિક-વાત્સલ્ય આજે લગભગ પોથીમા રહી ગયું છે, અથવા

એકાદ દિનમ ન્હાના-મોટા જમણુ ઠરી દેવામા સમાયુ છે, પણ પોતાના ધર્મ-અનુષ્ઠાની કદેડી મિથિતિ મુધાગ્વારૂપ જે ખરૂ સાધર્મિક-નારસત્ય છે તે તરફ જૈનો ઘણે અંશે બેદરકાર છે

આચાર્ય હેમચન્દ્ર યોગશાસ્ત્રના ત્રીજા પ્રકાશના ૧૨૦ મા શ્લોકની વૃત્તિમા લખે છે કે—

“ સાધર્મિકાણામ્—સમાનધર્મિકાણા મગમોડપિ મહત્તે પુણ્યાય, પિં પુનસ્તદનુરૂપા પ્રતિપત્તિ । સા ચ સ્વપુત્રાદિ-જન્મો-ત્સવે, વિનાદે, અન્યસ્મિન્નપિ તથાપિથે પ્રકરણે સાધર્મિકાણા નિમન્ત્રણમ્, વિશિષ્ટ મોજન-તાન્મ્યૂલ-વલામરણાદિવાનમ્, આપ-તિમગ્નાના ચ સ્વધન-યયેનાયુદ્ધરણમ્, અન્તરાયદોષાચ વિભવ-જયે પુન પૂર્વમૂમિકાપ્રાપણમ્, ધર્મે વિપીદતા ચ તેન તેન પ્રકારેણ ધર્મે સ્વૈર્યારોપણમ્, x x x આવિકાસુ ધનવપન આપકવદ્ અન્યૂનાતિરિક્તમુન્નેતવ્યમ્ ” ।

અર્થાત—‘સાધર્મિકોનો સમાગમ ખરૂ - જાન પુણ્યને માટે છે, તેા તેમની ઉચિત ભક્તિનું શુ ધર્મ’ માવર્તિ ૬ ભાઈઓની ભક્તિ એ છે કે સ્વપુત્રાદિના જ નવા વિવાહના પ્રસંગે અથવા તેના ખીજા અવસર પર તેમને નિમન્ત્રણ કરવું, વિશિષ્ટ લોજન, તામ્બૂલ (પાન-પટ્ટી) અને વસ્ત્ર-આભૂષણોનું દાન કરવું તથા આપત્તિમા ફસાયે-ગયોનો પોતાની લક્ષ્મી ખર્ચાને પણ ઉદ્ધાર કરવો, અન્તરાય-દોષથી પૈસો આપ્યો જતા કગાલ હાલતમા આપેલાઓને ફરી પહેલાની મારી હાલત પર પહોચાડવા અને ધર્મમા ઢીલા પડતાઓને તે તે ઉપાયે ધર્મમા સ્થિર કરવા આ જ પ્રમાણે આવિકાવગની પ્રતિપત્તિ અને તેમના ઉદ્ધાર માટે પણ સમજી લેવું ’

આચાર્ય મહારાજ માથેમાથુ કરમાવે છે કે દીન-દુ ગિયા
 ગરીબ બાન્ધુઓને સારી હાલતપર લાવવા જોઈએ કેમકે સાધ
 મિક બાન્ધુઓ સારી હાલતમા હોય તોજ ધર્મના ચાલણા ટકી
 શકે કિન્તુ આજે અધિકાંશ તેમની કંદોડી સ્થિતિ છે દારિદ્ર્યનો
 ત્રાસ ગરીબ જીનોના કાળજીને કંકડાવી રહ્યો છે દરિદ્રતાને અંગે
 તેમની ધર્મ-સાવના હુમ થતી જાય છે તેમના સામાજિક જીવ-
 નની દુર્દશા તેમના ધાર્મિક જીવન ઉપર પણ કુડારાઘાત અક્ષાવી
 રહી છે તમામ પાપોનું મૂળ ભૂખમરો છે એ જોણુ નથી જાણતું
 ભૂખ જે પાપ ન કરાવે તે થોડું ! 'બુધુક્ષિત કિંન કરોતિ પાપમ'
 ભૂખમાથી છજ, પ્રપચ અને તરેહ તરેહના ઠવાઠવા કરવાનું
 સૂઝી આવે છે ગરીબાઈ ઇશ્વર માથે પણ અન્યાય કરાવે છે,
 શુદ્ધ સ્વામી પણ માયા-મજા રચાવે છે અને ધર્મના ઉપર પિન્નોવ
 મરાવે છે મનુષ્યને સહુથી પ્રથમ મમારી સગવડ જોઈએ છે
 તેની આબાદીમા તે ધર્મ કરવા ઉત્સાહિત થાય છે નોકરી થા
 વેપારની સ્થિતિ બધેમતી ન હોઈ, ઘરનું ગુજરાન મુશ્કેલી-
 ભર્યું થઈ પડ્યું હોય, ડોમા-ડોમી-ત્રી-ગાળજાઆવાળાને
 જીવન-નિર્વાહ પુરતા સાધનના અભાવે તે બધાને પેટ-પૂજા કર-
 વાની અથવા પહેરવા-ઝોઢવાની પૂજી સગવડ ન હોય, ઘરના
 આગલો સાધુ-અતિથિ-મહેમાન આવતા લાગે-શરપે તેમની
 ખાતરમા ધી ઠલવીને પગી દિવગોના દિવસો મુધી કોરા વડાડા
 કરવા પડતા હોય, ઘરમા કોઈ માદુ પડતા તેને માટે અથવા
 બાળ-બચ્ચા માટે દૂધ લાવવા પુરતા પૈસાની જોઠવણુ ન હોય,
 જ્યાં આવી જાતની મુશ્કેલીઓ અને કઠણાઈઓ હોય ત્યાં ધર્મ-
 લાવના ક્યા મુધી ટકી શકે ! જ્યાં દારિદ્ર્યની આગ મજાગતી
 હોય, જ્યાં આર્તવ્યાનરૂપ પિથાચ ગરીરનું લોહી ચગી રહ્યો હોય
 ત્યાં ભલા ! ધર્મને ચાદ કરનારા કેટલા ?

શ્રીમન્તો લાડી-ચાડી-ગાડીના વિદ્વાસમય વાતાવરણમાંથી માયુ ઉચ્ચ કરે અને સમાજની હાલત જાણવા ઇન્ટેન્ડર થાય, તો અવશ્ય, જે સમાજમાં તેઓ રહે છે, ને સમાજના આવા દુષ્પ્રિયા બંધુઓની તેમને ભેટ થતા વગર ન રહે. તે દયાળુ શ્રીમન્તો પોતાના સામાજિક બંધુઓની દુર્દશા એક વખત નિહાળે તો જરૂર તેઓને એ સમજાઈ આવે કે, સાચુ સાધર્મિક-વાત્સલ્ય અમારામાં હોત તો અમારા બંધુઓની આ દશા ન હોત-અગર ન થાત આમ વિચાર આવતા, તે કાઢ્યા પુરૂષોનું ધ્યાન પારખી જેવાઓની ઉદારતા તરફ ઝટ ખેંચાય, કે જેઓની મોટાટી મોટાટી સખાવતો તેમના સાધર્મિક-વાત્સલ્યનો જવવત પુરાવો છે આ બધુ તે મહાનુભાવોની નજર સ્ફુટામે આવતા તેમના ઉદા અન્તઃકરણોમાંથી એજ દેવી અવાજ નિવળે છે—‘મર્વ ધર્મસેનોના આધારભૂત શ્રાવક-શ્રાવિનવર્ગની મિથિતિ સુધારવા પહેલી તકે કમર કસો.’ આચિત્-હીનતામાં રીખાતા તમારા બધુ ઓની બાહુ પડે ! અજ્ઞાનરૂપ બંધકારમાંથી તેમને બહાર કાઢો ! અને તે નબળાઓને ખાત આપો !

મારી નમજ સુશ્રવણ, કન્યાવિકેત જેવા પાપ પણ અધિગણે ગંજીબાઈને જાગે થાય છે તેના સાધર્મિક બંધુઓની ગરીબાઈ તરફ ધ્યાન આપી તેમના ગૃહ-જીવનને ઉચિત ટેકો આપતા અને લગ્ન આગ્નિના પ્રસંગે કિન્નૂવ-ખર્ચોના મીન-રિવાજ ઓછા કરી નાખતા કન્યાવિકેતની દારૂણ ઘટનાઓ બહુ ઓછી થવાની અને સાધારણતાના આધારણમિથિવાગાઓને પણ તેવા પ્રસંગે હાડમારી લોખંડાનો વખત નહિ આવે ગરીબ માણસને પણ થોડામાં દીકરીના લગ્ન કરતા નસ કોચ ખાવો પડશે કે ન શમિન્દા થવું પડશે મતનજ કે લગ્નાદિક-ખર્ચના રિવાજ

એટલા હળવા હોવા જોઈએ કે ગરીબ માણસ પણ તેને પહોંચી વળે અને પોતાનું આત્મ-સન્માન જાળવી શકે

નિર્વાહજોગ સાધન-પ્રણાલી, જ્ઞાન અને જાજ સામાજિક બંધુઓને પૂરા પાડવા એજ તેમનું ખરૂં સાધર્મિક-વાત્સલ્ય છે આવા સાધર્મિક-વાત્સલ્યના સત્રો આપવા માટે ત્યાગની જરૂર છે ત્યાગનો જે પ્રભાવ પડે છે, તે ફેારી લેડચરખાજનો કે ખાદ્ય આડખરોનો નથી પડતો આન્તરિક લાગણી વગર ત્યાગ-ભાવ કે બલિદાન-શક્તિનું સ્ફુરણ થતું નથી, અને એ સ્ફુર્યા વગર સાધર્મિક-વાત્સલ્યની ભાવનાઓ પાર પડી શકતી નથી, તો પડી સગંન-ઠાર્ય તો ઢ્યાથીજ બને !

શ્રીમાનો, ધીમાનો અને યુવકો સગંન-ઠાર્યમા પોતાનો યતોચિત્ત લોગ આપવા તૈયાજ થાય અને સાચા મિશનરીઓનું ઢળ તૈયાર થઈ પ્રેમ અને સહાનુભૂતિના પાઠો લખાવના અને જનતાને જાગૃતિમા લાવવા બહાર આને અને ઉપર ઢહું તેમ “ જૈન પાર્લામેન્ટ ” ની સ્થાપના થાય, તો પડી જોઈ ત્યો, સમાજની વ્યવસ્થા ઢેવી મરસ મુધરે છે !

લગ્ન-સંસ્થા.

સમાજરૂપી જિંડગનું જધારણુ લગ્ન-સંસ્થા પર નિર્ભર છે. અતઃ એવ કોઈ પણ સમાજ-હિતૈષીનું ધ્યાન તે તરફ વિશેષરૂપે આકર્ષાય એ સ્વાભાવિક છે. સમાજને મુશ્કેલ રાખવા માટે લગ્નમંસ્થામાં સુધારણા કરવાની સખ જરૂર છે. આટ આટલી વિધવાઓ-માલવિધવાઓ હ મેશા ઉત્ત રાવી જાય એ લગ્ન-સંસ્થાની કંદોડી સ્થિતિનું મર્મવેધક પ્રમાણ છે. “ખીચારીના નરીખમા રડાપો લખ્યો હતો તે કેમ મટે ?” આવા ઉઠ્ઠાસો ઢાઢનારા લોળા માણસો એકાન્ત ભાવિલાવ-વાદના ચ્જનમા ફસાઈ જઈ અનેકાન્ત-દર્શનની વિરાધના કરે છે તેમણે પોતાના પુત્રવાર્થમા કેટલી ખામીઓ છે, એનો વિચાર કરવો ઘટે ઉપયોગ વગર પ્રમાદથી ચાલના છવ મરી જાય, તોન તેનું પાપ લાગે છે એટલા માટે યાનપૂર્વક-ઉપયોગપૂર્વક દરેક પ્રવૃત્તિ કંવાનું જેમ ફરમાન છે, તેમ લગ્ન-સમાર લ પણ ધ્યાનપૂર્વક-પરીક્ષાપૂર્વક હોવો જરૂરનો છે, ઠિચિત પરીક્ષાપૂર્વક જો લગ્નસમાર લ ચાય તો લન ડર રડાપાના દાખલા બહુ ઓછા બને એ સમજી શકાય તેમ છે કીડા જેવા જન્તુને જચાવવા માટે આપણે ઉપયોગપૂર્વક ચાવીએ, યા પ્રવૃત્તિ ડરીએ, તો લડા,

એક પ ચેન્દ્રિય, મનુષ્યજાતિ ઢંચા બાળવૈધવ્ય યા તરૂણ-વૈધવ્યરૂપ
લીપણ અજગરના મુખમા સપડાવા ન પામે એ વિધેની પુત્તી
કાળજી લગ્ન-ક્રિયામા ન રાખી જોઈએ કે ? નન-યૌવનના નવીન
વેગમા આવી પડતુ વૈધવ્ય એ નારીજાતિને માટે દારૂણ વજ્રપાત
જે ક્રિયામા આવા પ્રકાગ્નો લય-પૂર્ણ પ્રશ્ન છે, જીવન-મરણ
જેવો નિચિત્ર પ્રશ્ન છે, તે ક્રિયા-તે લગ્ન-ક્રિયા ઉચિત પરીક્ષા
વગરજ કરી ન ખાય એ દેવો ગજબ ગણાય ?

આર્ય મનુષ્યોમા કયાની લાગણી આલાવિડ હોયજ, તેમા વળી
પોતાની સતતિ પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવનું શુ પૂછવું ! છતાં જ્યારે
સમાજનું બહારજી બ્યવસ્થિત નથી હોતું, ત્યારે તેમને પોતાની
બહાલી કન્યા પણ જોભરૂપ થઈ પડે છે, અને તેને જ્યાંય ઠેકાણે
પાડી દઈ તે ઉપાધિના કષ્ટમાથી મૂકવા વિધેની મતાપપૂર્ણ ચિન્તા
ઉભી થાય છે, પત્રી એનું પગિણામ એ આને છે કે પોતાની
ખ્યારી જન્યાની લગ્ન-ક્રિયા માટે ઉચિત પરીક્ષા ન કરતા જેવા-
તેવાની સાથે તેણીને વજગાડી દેવામા આવે છે વળી કેટલાક
મા-ગાપો પૈમાદારનું ઘર મેળવવા માટે એવા ઘેસા થઈ જાય છે કે
તેઓ પોતાની બહાલી કન્યાનું હિત વિચારવાનું એકદમ વિમરી
જાય છે, અથવા તેવું ઘર મેળવવાના લોભે તેઓ પોતાની ખ્યારી
કન્યાનું હિત જોનામા જાણી-જોઈને આખઆડા કાન કુદે છે
અને એથી આગળ વધીને એવા પણ લોકો જ્યાં આછા છે કે,
જેઓ છટેચોડ કન્યાની દુઃખાન ખેલીને જોડા છે !

આવા અજ્ઞાન યા લોભના વાદળો જ્યાં પેરાયવા હોય ત્યાં
લગ્નક્રિયા યોગ્યરૂપમા કેવી રીતે જની શકે ! અને પછી એના
પરિણામમા વિધવાઓનો રાફડો ન ફોટે તો જીવું શુ થાય !

અ નહ તો નહાની ઉમ્મરમા વિનાહ કરવો એજ ગેઝ્યાજીવી

છે ૧૪ વર્ષની ઉંમર થવા પહેલાં ઢંચાનો વિવાહ । થવો જોઈએ તેટલી ઉંમર સુધીમા તે સુશિક્ષણ અને સદાચરણમા પ્રવીણ થયા બાદ લગ્નગ્રંથની અધિકારિણી બને છે તેટલી ઉંમર પછી યોગ્ય પાત્ર મળતા તેણે જોલાગ્ય ખીલી ઉઠશે કદાચ તેવો જોગ (યોગ્ય પાત્ર) સમય પર નહિ મળે, તો પણ તે અયોગ્યની સાથે તો નહીં જોડાય, કેમકે તેણીએ પોતાના શિક્ષણ-પાઠમા એ શિખેલું હશે કે અવિવાહિત રહેવું એ ઠીક, પણ અયોગ્ય માથે જોડાવું એ ખરાબ છે સુશિક્ષણ અને સદાચરણના સુસંસ્કારોના પ્રભાવે મર્યાદામા રહી કુમારી-જીવન ગાળવું તે પસંદ કરશે, પણ અયોગ્ય વિવાહમા ફસાવું તેણીથી નહીં બની શકે ખરી વાત તો એ છે કે—

“ ન રત્નમન્વિષ્યતિ મૃગ્યતે હિ તત્ ” । *

અર્થાત—‘ રત્ન બીજને જોળવા નિકળતું નથી, કિન્તુ બીજ, રત્નને જોળવા નિકળે છે ’

ધીરજ અને શુદ્ધ આત્મ-ભાવના ફળ મીઠા હોય અને સમ્યક્ચારિત્રનો પ્રભાવ અજવાળું નાખ્યા વગર ન રહે, પણ ઉતાવળ કરીને અયોગ્ય લગ્ન-ક્રિયા કરી નાખવી એ તો અનુચિત છે

લગ્ન-ક્રિયાની યોગ્યતા મુખ્યતઃ ચાર બાબતોથી જોવાની છે ઉંમરનો મેળ, તન્દુરસ્તી, સદાચરણ અને જીવનનિર્વાહજોગ કમાણી આ ચારે જેમા હોય તે યોગ્ય પાત્ર ગણાય. ભલે તે પૈસા દાર ન હોય, પણ જીવનનિર્વાહજોગ કમાઈ શકનાર હોય એટલે

* મહામ્વિ ઋણિદામના કુમારસલવમા ‘ પાર્વતી ’ પ્રત્યે બ્રહ્મચારિ-વેપન્ન મહાદેવની ઉક્તિ

હરકત નહીં મતલબ કે ઉમ્મરનો મેળ, તન્દુરસ્તી અને મદાયગણ એ ત્રણેમાંથી કોઈ એક વગરનો પુરૂષ ગમે તેવા ધનના ઢગલાથી પણ વિવાહ-યોગ્ય નથી ગની શકતો, જ્યારે દરિદ્ર નહીં, કિન્તુ સાધારણ-ચિત્તિવાળો (નિર્વાહભોગ કમાવનાર) માણસ પણ એ ત્રિગુણ-શક્તિને આગે વિવાહને પાત્ર છે

રહસ્યનો વિચાર કરના જણારો કે નારીનું મુખ્ય આરાધ્ય પદ શક્તિ-બળ છે તેમાં જો લક્ષ્મીનો સહયોગ મળે, તો સોનું ને સુગન્ધ । કિન્તુ રાજા વગરની લક્ષ્મી તેણીને જરાબર સન્તોષકારક નથી થઈ પડતી, જ્યારે સાધારણ ચિત્તિમાં પણ શક્તિ-યોગ તેણીને પ્રમાદીરૂપ થઈ પડે છે જન્યાના માળાપો યા બહાલેસરીઓ આ તરફને સમજી જાય તો તેઓ સમજી શકે કે તેમની પોતાની લાડકી બાબાનું આનન્દાશ્રમ કોઈ લક્ષ્મી-મંદિર નથી, કિન્તુ શક્તિ-મંદિર છે અને એ પ્રકારની નાની-જાતિની નૈસર્ગિક ભાવના તરફ મનન કરતા તેઓ પોતાની જન્યા માટે કોરા પૈસાદાર ઘર તરફ ટોળા ન ફાડતા સગુણ શક્તિને શોધવાનું પસંદ કરે, અને એ રીતે પોતાની પુત્રીને સુખના વસ્તે મૂકવી એ તેમનું સ્વાભાવિક અને આવશ્યક ઈર્તવ્ય છે એ ઈર્તવ્યને પાલન કરવામાં તેઓ જેટલી ખામી રાખે, તેટલા તેઓ તે કન્યાના વિરાધક થાય-એક મનુષ્ય-પ્રાણીના વિરાધક થાય અને માથે જ સાથે પોતાની પ્રિય સન્તતિના પણ વિરાધક થાય.

એક વૃદ્ધ અમીરે એક બાબા સાથે લગ્ન કર્યું, અને તેણીને મોટા બાદશાહી મહેલમાં લક્ષ્મીની અપૂર્વ મોન્દર્ય-છટાથી સભયેલા કમરામાં સ્વર્ણ-સિંહાસનપર બિરાજમાન કરી તેણીની આગળ ભારે ભારે ઝવેરાત-હીરા, મોતી, માણિક, રત્ન પાથર્યા

અને પોતાની વિવિધ ઐશ્વર્ય-લક્ષ્મીનો નિર્દેશ કરતો તેણીને રીઝવવા લાગ્યો, ત્યારે તે ઠંડા હિમ્મત કરીને બોલી કે-હું સમજુ છું કે તમારી પાસે દરિયા જેટલી લક્ષ્મી છે, છતાં હું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ત્હી નાખીશ કે, એક સાધારણ કુટુંબ, જેની જઘામા બાળુ વાગ્યું છે, એવા પણ યુવકના વક્ષ સ્થાગ ઉપર માથું ટેકવીને પડી રહેતા મને જે પ્રસન્નતા લાભે, તેનો આ લક્ષ્મી-મન્દિરમાં મને હડહડતો ડુકાગ લાગે છે

વૃદ્ધ-લગ્ન યા અનમેલ વિવાહ માટે આ ઓછો પ્રીતકાર નથી ઉમ્મરના મેળ વગરનો વિવાહ એ અનમેલ-વિવાહ છે એનું જ બીજું નામ કબોડા-લગ્ન છે એવા લગ્નોને, ખરૂં જોતા શરીર-વગર કહી ગકાય, પણ એ હૃદય-નગ્ન યા પ્રેમ-લગ્ન તો ન જ હોઈ શકે અને જ્યાં હૃદય-લગ્ન નથી ત્યાં કેવા ભવાડા થાય છે એ જાણીતી બીના છે

ઉમ્મરનું આન્તર ઓઝામાં ઓછું પાચ વષ નું હોવું હિતા વહ છે ચૌદ વર્ષની ઉમ્મરની ઠંડા માથે ૧૯-૨૦ વર્ષના હૃદ-પુષ્ટ, સુચરિત યુવનું લગ્ન એ આદર્ગ-લગ્ન ગણાય. પાચ વર્ષથી લઈ નવ-દસ વર્ષ સુધીનું આન્તર અઘટિત નથી પણ એથી વધારે આન્તરાવાળો વિવાહ એ અનમેળ વિવાહ ગણાય વૃદ્ધ-લગ્ન એ તો અનમેળ-વિવાહની પરાકાષ્ટા વીશ વર્ષથી વધારે આન્તરાવાળો વિવાહ એ વૃદ્ધ-વિવાહ છે

ઉમ્મરે વૃદ્ધ થતા છતાં પણ જેમની ઠામ-તૃષ્ણા શાન્ત થતી નથી અને જેઓ ઉઠના જેવી પોતાની ગદ ન ઉપર બકરી યા ખિડાડી લટકાવવા જેવું નીચ કૃત્ય કરવા લાગી જાય છે, તેઓ ખરેખર લગ્નના જહાને એક બાગિકાને બળતી ભટ્ટીમાં પટકે છે

ધનની કાચગીઝોના લોભમા આધળા બની પોતાના પરમેનાથી ઉત્પન્ન થયેલી પોતાની બહાલી પુત્રીને બુઢાને હાથે વેચનાર માળાપ, ડસાઈને હાથે ગાય વેચનાર નરાધમે. કરતા પણ વધારે ફૂર છે, એવા જીવતા મામને વેચનાર તેના પાપી માળાપને ભેઈ મડદા-માસને વેચનાર ડમાઈ પણ એકનાર ચરથરી ઉઠે પણ મને તો આવા માસને લાગેભાર વેચનાર નરાધમ માળાપો કરતા પણ તેવા જીવતા-મામને ખરીદ કરનાર બુઢા વધારે આડાળ લાગે છે તેવા કાફર બુઢાઓ જ લક્ષ્મીની કાચગીઝો રહામે ધરીને ઠોઢરીના માળાપને ઠોઢરીનું જીનતુ મામ વેચવા લગથાવે છે, અને પત્રી એ હૈયાના ફુટેલ માળાપ તે હરામખોર બુઢાઓના રાક્ષસીય પ્રલોભનમા ફમાઈ જઈ પોતાની જીવતી ઠન્યાની છાતી પર મગ ભરડવા લાગી બથ છે.

૧૨ થા ૧૪ વર્ષના ઠોકરાને ૪૫ થા ૫૦ વર્ષની ઠોશી સાથે છેડાઠેડીમા બાધનામા આવે તો તે ઠોઢરાને ઢેટલો ત્રાસ ફૂટેશે. એજ પ્રમાણે ૧૨ થા ૧૪ વર્ષની ઠન્યા ૪૫ થા ૫૦ વર્ષની અનગથાવાળા સાથે ઠેડાઠેડીમા બાધાતા તે ઠન્યાના હૃદય માં ઠખ-દાનાનગ નહિ બડકી ઉઠે કે? છતા તેની પરના ઠર્થા વગર ઠન્યાને વેચનાર અને લેનાર લાયકર પાપોના પોટલા ઉપાડવા સાથે મમાજનો અને ધર્મનો જેટલો દોહ કહે છે, તેવીય વધારે દોહ તે માણુનો કરે છે, ઢે જેઓ તેના પૈથાચિડ વિવાહમા શામિલ થાય છે, અને એ ગીતે એ આસુરી તોફાન અને છાઠાવેડાને ઉત્તેજન આપે છે, પછી લાવે તે નાતના શેઠીયા હોય, કે મહાજનના આગેવાનો હોય, થા બીજા કોઈ હોય, પણ તે બધા પેવા ખરીદી અને વડેરો કરનાર આડાળો કરતા વધારે ફૂર આડાળ છે જો તેઓ તે લાયકર ' ઠન્યા-બલિ ' મા શામિલ

મસાલાદાર કેશરીયા દૂધ પીવામા આવે, પણ શરીરનો નહ થયેલ
 બાધો ફરી બધાવાનો નથી જેણે પોતાનું સત્ત્વ બળવ્યું છે તેને
 સૂકા રોટલા પણ મડરધ્વજ-સમાન છે અને જેણે પોતાના શરી
 રના મોભને ઉખાડી નાખ્યો છે તેને માટે ગમે તેવા પૌષ્ટિક
 પદાર્થો પણ નિરર્થક છે વીસ વર્ષની બરબુવાનીમા બુવાનીયા
 ટેવા શક્તિશાળી નિકળવા લેઈએ, તેને બદલે આજના યુવકો
 તેટલી ઉમ્મરમા અધિકાંશ પીળા પચકી ગયેલા, ચહેરા ઉપરથી
 નૂર ગુમાવી બેઠેલા અને કમતાકાત બોવામા આવે છે જે યુવકો
 માથી દેશનું સેના-દળ ઉલુ કરવાની આશા રખાતી હોય, તે જ
 યુવકોની આ દશા ! ખરેખર, અસમયમા રેતોધ્વ સ થતા, અર્થાત
 શરીરરૂપી શેલડીમાથી રસ નિકળી જતા શરીર, શેલડીના કૂચા
 સરખું બની જાય છે શરીરરૂપી દહીંમાથી સત્ત્વરૂપી માખણ
 નિકળી જતા શરીર છાશના પાણી સરખું નિ સત્ત્વ બની જાય છે
 બ્રહ્મચર્યની અગાધ શક્તિ છે, અને તે યોગ્ય ઉમ્મર સુધી સાચ
 વવામા આવે અને વિવાહિત થયા બાદ પણ મર્યાદિત રીતે ગૃહ-
 સ્થાશ્રમનું પાલન કરવામા આવે તો જિન્દગી-પર્યન્ત આનન્દના
 ઠ હોલ ઉઠે, એમા શક નથી “ક્રતૌ માર્યામુપેવાત્” એ
 વૈદ્યકથન ‘ભાવપ્રકાશના’ વચન પ્રમાણે સતુકાળમાજ પત્ની-
 યોગ કરવાનો ગૃહસ્થોનો ધર્મ છે અર્થાત સતુ-સ્નાન થયા
 બાદ ૧૨ દિવસની અદર પત્ની-યોગ કરવાનું વિધાન છે તે ગર્ભા-
 ધાનનો કાળ છે તે દિવસોમા મન્તવિ-કામનાથી પ્રેરાઈ સગ
 કરવાનું લખ્યું છે વગી ગર્ભાધાનના દિવસથી લઈ સ તાનોત્પત્તિ
 થાય અને સન્તાન ધાવણ છોડી ખોરાક લેવાનું શરૂ કરે તેટલા
 વખત સુધી પુરૂષે બ્રહ્મચર્ય પાળવાની જરૂર છે એાછામા
 એાછો એ અદાર મહીના જેટલો સમય બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો છે બહુજ
 નિયમિત રીતે વિનય-સગની પ્રવૃત્તિ રાખતા ઉવદુ શરીર-બળ

ખીલે છે, આત્મોદ્ધાસ પ્રગટે છે અને ગૃહસ્થધર્મનું મહાન ક્ષણ મેળવાય છે પરંતુ જે ખીચારા ક્રમમાં ક્રમ એક એક દિવસનું પણ આનંદ નથી રાખી શકતા, તિથિ-પયોની પણ કઠર નથી કરતા, તેમને તો તુલસીદાસજી મહારાજ હીન્ન કૃદ્દો માટે છે કે —

"લિલિત મામરે કુનરે, તજે અન્ન ઔર પ્યામ,
તુલસી વાણી ક્યા ગતિ, જિનકે બારે મામ ।"

જેઓ પરત્તી યા રહીના અશકામાં પડેલા છે, તેમને એક શુજરાતી કવિ, જીઓ 'દેવુ સરમ ન લગાવે ડે —

'રે । રે । કુલ । કુલા વિષે ઉતરીને, પોકાર તુ શુ કરે ?
જો આયુષ્ય દરો દવે તુમ તણુ, તો તુ અહીં ઉગરે
જે યાશે નર નારીનાજ વચમાં તેની દયા આ ધરો,
હસી ધાલી ગળા વિષે જરૂર તે હડ કુવે નાખરી "

દમ્પતી-ધર્મ.

આજ કાલ અધિકાર ગૃહસ્થ-જીવન કલહપૂર્ણ અને અશાંત જોવામા આવે છે એનું કારણ વિવાહ સંસ્કારની અનિશ્ચિતતા છે, અયોગ્ય પ્રકારના વિવાહનું પરિણામ એ યોગ્ય લગ્ન-પદ્ધતિની ભાગ્યતમા પૂર્વાચાર્યોએ ઘણું સરસ ઉપદેશ્યુ છે, પણ તે તો બધું પુસ્તકોમા રહ્યું આજે વિચિત્ર રૂઢિ વાદે સમાજને ઘેરી લીધા છે, અને તેના પરિણામે ગૃહસ્થ-સંસારની જે દુર્દશા થવી જોઇએ તે નજર સ્ક્રામે જોવાઇ રહી છે ધર્માચાર્ય મહાપુરૂષોએ વર્ણવેલા ગૃહસ્થ-ધર્મના સંસ્કારોમા વિવાહ-સંસ્કાર એ એક રહસ્થપૂર્ણ સંસ્કાર છે, જેનું યથાવિધિ પાલન કરવામા આવે, તો ગૃહસ્થાશ્રમ ખરેખર સુખમગ્નન નિવડે.

વિવાહ એ ડેવગ મોજ-મજાની ચીજ નથી, પણ એ ગૃહસ્થોને માટે એક ધાર્મિક સંસ્કાર છે અને તે ઈશ્વરની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કરવામા આવે છે સ્ત્રી સરખા હરજે પુરૂષનું અડધું અગ ઠે એ એવું કપડું નથી ઠે મન । માન્યુ કે બદલી નાખ્યું એ પુરૂષ ॥ અર્ધાગિની-સહચારિણી-ધમ પત્ની છે એ બન્ને પ્રાણીઓએ પરસ્પર એકબીજા માથે ઉચિત ઈર્તવ્ય પાળવાની પરમેશ્વરની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે

ઉત્તમ શિક્ષણની ખામી તો સમાજમાં મૂળથી જ છે, તેમાં સ્ત્રી-વર્ગ ઉપર તો અજ્ઞાનનું મોટું વાદળ છવાયેલું છે. આમ અજ્ઞાનની આધીમાં પુરૂષો પ્રાયઃ સ્ત્રીને કેવળ પોતાની કીડા-વસ્તુ સમજી બેઠા છે. કર્તવ્ય-જ્ઞાન ન હોવાની આ દુર્દશા છે અને એનાજ પરિણામે કન્યેડા-લગ્ન, બાલ-લગ્ન અને વૃદ્ધ-લગ્નની ધૂમ મચેલી છે. એમ પણ બને છે કે કન્યાને કે બાળકને હજી એ પણ ખબર નથી કે વિવાહ શું છે? વિવાહનો, ઉદ્દેશ શો છે? છતાં એવી હાલતમાં પણ તેને વિવાહની બેડીમાં બાંધી દેવામાં આવે છે જેની સાથે આખી જિન્દગી ગાળવી છે એનું શારીરિક બધારણ કેવું છે? એ રોગી છે કે સ્વસ્થ? સદાચારી છે કે દુરાચારી, એ બાણવાનો કન્યાને અધિદાર નથી માખાપ છોકરીને જેના ગળે મટે, તેની સાથે તે છોકરીએ કંઈ પણ “ચુ ચા” કર્યા વગર ચાલી નિકળવું જોઈએ તેની જ રીતે કુમારને પણ, જેની સાથે તેનો સબન્ધ થનાર છે, તે વિષે અગાઉથી કંઈ પણ બાણવાનો અધિદાર નથી તેને ગળે ગમે તેવી બલા વળગાડી દેવામાં આવે, તેને તેણે ચૂપચાપ સ્વીકારી જ લેવી જોઈએ.

આથી શું બને છે? કન્યાને સુચીલા હોય છે, તો છોકરો બુદ્ધ હોય છે એક તરફ સૌન્દર્ય હોય છે, તો બીજી બાજુ કદ રૂપપણ હોય છે, એક તરફ જ્ઞાન-શિક્ષણ હોય છે, તો બીજી તરફ જડતા હોય છે. આવી જ રીતે સ્વભાવ વગેરેમાં પણ વિરોધતા હોય છે. આવા કન્યેડાન ગૃહસ્થાશ્રમની સુખ-આન્તિ મળે કે? બીયારા ઘણાઓને પોતાનો સમાર મહાસુનીજતો અને બહુ પુરી હાલતે પમાર કરવો પડે છે લોકમાં કહેવાય છે કે—

“ શાક જગડયુ તો દિવસ જગડયો,
અથાણુ જગડયુ તો વરસ જગડયુ,
* જામડી જગડી તો લવ જગડયો ”

આચાર્ય મુનિચન્દ્ર હારિભદ્ર ધર્મ-ગિન્દુની^૧ વૃત્તિમા અને આચાર્ય હેમચન્દ્ર રયોગશાસ્ત્રમા આ^૨ પ્રકારના વિવાહ બતાવે છે. તેમા પ્રાણ, પ્રાણપત્ય, આર્ષ અને દૈવ એ ચાર વિવાહને ધર્મ્ય બતાવે છે^૩ આ ચારે વિવાહમા ભિન્ન ભિન્ન રીતે ઠન્યા-દાન આ પવામા આવે છે અને ગાન્ધર્વ, આસુર, રાક્ષસ અને પૈશાચ એ ચાર વિવાહને અધર્મ્ય કહે છે માતા-પિતાની સન્મતિ વગર પરસ્પર અનુરાગથી મિલન કરવુ એ ગાન્ધર્વ-વિવાહ છે, શરતથી ઠના-ગ્રહણ એ આસુર છે, જાગાતકારથી ઠન્યાગ્રહણ એ રાક્ષસ છે અને સુતેલી યા પ્રમત્ત-અસાવધાન ઠન્યાને ઉઠાવી લઈ જવી એ પૈશાચ છે એક ગાન્ધર્વને છોડી બાકીના ત્રણે (આસુર, રાક્ષસ, પૈશાચ) સ્પષ્ટ અધર્મ્ય છે, પણ ગાન્ધર્વ-વિવાહ અધર્મ્ય ન હોઈ શકે કેમકે ત્યા પારસ્પરિક રૂચિ છે કહાચિત્ આસુર, રાક્ષસ અને પૈશાચ વિવાહમા પણ જો પારસ્પરિક રૂચિ હોય તો તે અધર્મ્ય પણ ધર્મ્ય બની જાન મુનિચન્દ્રાચાર્ય અને હેમ ચન્દ્રાચાર્યજી પણ કથન છે કે—

“યદિ વધૂ-વરયો પરસ્પર રુચિરસ્તિ, તદ્વા અધર્મ્યા અપિ ધર્મ્યા ”

તેઓજ વિવાહનુ ફળ બતાવતા લખે છે કે—

* જામડો પણ ગણવો ૧ પ્રારભિક ૧૨મા સત્તની વૃત્તિમા ૨ પ્રથમ પ્રકાશના ૪૭ મા શ્લોકની વૃત્તિમા

“ શુદ્ધફલપ્રલાભફલો વિવાહ । અશુદ્ધમાર્યાદિયોગેન નરક ઇવ । ”

અર્થાત્—‘ વિવાહનું ફળ શુદ્ધ સ્ત્રીનો લાભ છે, જ્યારે કુમાર્યાનો યોગ એ નરક છે ’

બળી તેઓજ આગળ ચાલી વિવાહનું ફળ બતાવતાં લખે છે કે—

“ તત્કલ્પ વધૂરક્ષણમાચરત મુજાતમુતસન્તિરનુપહતા ચિત્તનિવૃત્તિગુંદકૃત્યમુવિદિતત્વમાભિજાત્યાચારીવિશુદ્ધત્વ દેવાતિથિ-
બાન્ધવસત્કારાનવદ્યત્વ ચેતિ । ”

અર્થાત્—વિવાહનું ફળ એ છે કે, વધૂ-રક્ષણ કરનાર પતિને સારી સન્તતિનો લાભ, ચિત્તની નિરાબાધ શાન્તિ, ગૃહ-ઘર્યાની મુખ્યવસ્થા, સત્કુલાચરણશુદ્ધિ અને દેવ, અતિથિ, બાન્ધવોના યોગ્ય સત્કાર-સન્માનથી સાપડતો લાભ ’

નિ સન્દેહ,

❖ “ ગૃહચિન્તામરહરણ મતિવિતરણમરિલપારસત્કરણમ્ ।
કિં કિં ન ફલતિ ગૃહિણા ગૃહિણી ગૃહ-કલ્પવૃક્તિવ ॥ ”

—‘ ઘરનો ચિન્તા-શાર દૂર કરવો, ડહાપણશરી સલાહ આપવી, માધુ-અતિથિઓનું સન્માન કરવું એ અને બીજા કયા કયા ફલ સદ્ગૃહિણી નથી ફલતી ! જરેખર તેણી ઘરની કલ્પલતા છે ’

* શ્રાદ્ધશુશ્રુવિવશ્યમાં મહોપાખ્યાય ધીગિનમડનગણિએ આપેલ શ્લોક

“ દત્તા તુષ્ટા પ્રિયાલાપા પતિચિત્તાનુવર્તિની ।

કુલોચિત્યાદ વ્યયકરી સા લક્ષ્મીરિષિ ચાપરા ॥ ”

(આદ્યમુણિવિવરણ)

—‘ ઠાહી, સતોષી, મધુરભાવિણી, પતિના ચિત્તને અનુસરનારી અને કુલોચિત રીતે ખર્ચ કરનારી મદ્યમુણિણી બીજી લક્ષ્મી છે ’

વિષમ જોડુ થવાના કારણોમા એક કારણ જોશીનો જોશ પણ છે તેના વચનમાં લોળાઓ એટલા બધા શ્રદ્ધાળુ બની જાય છે કે વર-વધૂ આડે ગમે તેવા વિષમ હોય, એક બીજાથી વિપરીત હોય, તો પણ તેમને વગર વિચાર્યે, કેવળ જોશીના જોશના આધાર પર જ લક્ષ-અન્યીમા જોડી દે છે જે યુગલ ચોખ્ખી રીતે એક બીજાથી વિરુદ્ધ દેખાતું હોય, અથવા જે ચોખ્ખી રીતે નાલાયક દેખાતો હોય, તેમને કેવળ જન્મ-કુડળીના કહેવાતા મેળ ઉપર જઈ પરસ્પર લક્ષ-યોગ્ય સમજી લેવા, અગર તેને વિવાહને લાયક મમજવો એ અબ્બલ દરજ્જાની મૂર્ખતા છે તથા જોશીના જોશ ૬૦ વર્ષના ટોકરા સાથે ૧૦ વર્ષની ઠંન્યાનો પણ મેળ કરાવી દેતા હોય ત્યાં તેવા જોશની રી કિમ્મત ! કુડલીની આડમા ફેટલાડ કહેવાતા પાંડતો તરફથી ભારે અનર્થ થયા કરે છે અને છંડેનોક દમ્પતી-જીવન પર દારૂ પ્રહાર પડે છે કુડલીનો Cચિત ઉપયોગ કરવામા આવે તો દિનદહાડે આવી લુટ ન આવે વસ્તુત જન્મકુડલીની અપેક્ષા ગુણ-કુડલીને વધારે મહત્ત્વ આપવું યોગ્ય છે

પૂર્વકાગમા સ્વયંચર-પ્રથા હતી અને વર-વધૂ એકબીજાના ગુણ, સ્વભાવ બાણીને પોતાના જીવિત્ય-જીવન-ધર્મે નિર્ધારિત કરતા હતા, અને આખર સ્નેહ-શ્રદ્ધા સાથે આનન્દપૂર્વ પાતાની

જીવન-યાત્રા સફળ કરતા હતા પણ આજે વસ્તુસ્થિતિ ષઠ-લાઈ ગઈ છે દીકરા-દીકરીના મરણકો પોતાની ઈચ્છા તથા મગવડ સુજળ તેમના વિવાહ કરવા લાગ્યા, એટલે પછી તેમા તેમની સમ્મતિની જરૂર ન મનાવા લાગી આથી અધિકાર, દમ્પતી-જીવનની ટેવી દુર્દશા થઈ રહી છે તે વાથકોથી અભણુ ન હોય સ્ત્રી-પુરૂષમા પરસ્પર મનોમિલન ન હોય, સ્નેહ-વ્રદા ન હોય અને તેમના ઘરના આગણામા કલહ-કોલાહલ સદા ચાલતા રહેતા હોય, એ કેવુ શાન્ત (I) જીવન ગણાય, અને ઉન્માર્ગ-ગમન ખુલા પડતા ઘરની છિન્ન-લિન્ન દશા ખરેખર શોચનીય બને

ફરેક વિચારઠ મમજી શેઠ છે ઠે પૈવાહિક જીવનને સુખી બનાવવું એ કેવળ પત્નીનાજ વશની વાત નથી ન્યા સુધી પતિ-પત્ની બન્ને એ માટે પ્રયત્ન ન કરે, ન્યા સુધી એ બન્ને પોતાના આચાર-વિચારનુ ધ્યાન ન રાખે, ત્યા સુધી તેમને તે બાબતમા સફળતા ન મળી શકે

જેમ સ્ત્રીઓને સુધરવાનુ જોવામા આવે છે, તેમ પુરૂષ-વર્ગને પણ સુધારની લાઈન પર ખેંચી લાવવાની જરૂર છે વસ્તુત પુરૂષ જો સુશિક્ષિત અને સુસંસ્કારિત હોય તો ઘરનો અન્ધ કાર ઘણે અંશે ઓઠો થઈ જાય સ્ત્રીનુ સહાયાર-તેજ, ઉન્નૃ બ લવાડપી કાટાની વાડમા ફસાયલા પુરૂષ સુધી પહોચતા જ્ઞાન ચાર લાગે, પણ પુરૂષની ધાર્મિક વેશની ઘરમા અજનાળુ નાખ વામા સત્વર સફળ થઈ શકે ડેટલાકોનુ જોમ પણ માનવુ છે કે પત્ની સારી યા ખરાબ થવી એ અવિકાશ પતિના ઉપર અવલ-મ્બિગત છે એન સાગી સ્ત્રીને પણ ખરાબ પતિ ખરાબ બનાવી શકે છે પત્નીની જીવન-દશાનો ઘણો ખરો ભાગ પતિનો બનાવેલો

હોય છે કુમારી કન્યા પિંગળેલ મીસાની ઝરાઝર છે, તેણીને પતિરૂપી જેવા માયામા ઢાળી દેવાય તેવી તે બને છે

પુરૂષ યદ્યપિ સાડ કમાતો હોય, તો પણ તેણે પોતાની પત્નીને મિતબ્યથી બનવાની જરૂરીયાત સમજાવવી જોઈએ. ઉચિત કર કસરથી થયેલ બચાવ કમાણી ઝરાઝર છે પોતાની સ્થિતિ અને કુલીનતાને અનુરૂપ ખર્ચ રાખનામા પોતાની શોભા કે વિશેષ ઉદ્ભટપણ્ણ આકર્ષણેકામા પરિણત થાય છે એથી લોકમા હાસ્ય પાત્ર થવાનું છે હેમચન્દ્રનું વચન છે કે—“ વ્યયમાયોચિત કુર્વન્ વેપ વિજ્ઞાનુસારત ” ।

ગૃહનો કાર્ય-ભાર સીએ પોતે બજાવવાનો હોય. દળબુ, રાધબુ, ધોબુ વગેરે કામ સીને માટે સરસ કસરત છે એને માટે નોકર રાખવો અને પત્ની સુખશીલિયા બની બેસી રહે, એમા પત્નીને માટે શારીરિક અને નૈતિક બન્ને બાતના ગેરલાભ સમા યલા છે કામકાજ વધારે પ્રમાણમા હોઈ, એકની પત્નીથી પૂરૂ પડતું ન હોવાની હાલતમા નો ૨ રાખવો એ જુઠી વાત છે, પણ સાધારણ રીતે ગૃહ-કાર્યનું મર્યાદન પત્નીના પોતાના હાથે થવું એ વધારે યોગ્ય અને અનુભાવનીય છે, તેમજ દરેક રીતે લાભકારી છે

પરંતુ આજે આ ગરેજ ફેગને અને કહેવાતી સભ્યતાએ ભારતીય દેવીઓને, ખાસ કરીને નગરવાસિનીઓને એવી શિથિલ બનાવી દીધી છે કે, તેમને પોતાને હાથે ઘરનું કામ-કાજ કરતા યાક ચઢી આરે છે, શરમ આવે છે અને તેમને તે પોતાના એટિકેટથી વિરૂદ્ધ દીસે છે આ એટિકેટની લોકરભાવનાએ નારી વર્ગનું જીવન નિર્જળ બનાવી દીધું છે આજે પણ ગામડાની

મહિલ એા પરિશ્રમ અને મહેનતના કામ કરવાથી કેવી હઠ્ઠી-કઠ્ઠી બેવાય છે! સ્વાસ્થ્ય, જાગ અને ઉદ્ધાસ એ પરિશ્રમ અને મહેનત પર અવલંબિત છે

ઉદ્ધટ દેશનની જુગી હવાથી નાગી-ધર્મની બહુ ખરાબી થઈ રહી છે ખીલઓ પોતાના અગોપાગ જોઈ શકે એવા ફૂલ ફટાડ ઝીણા-બારીક વસ્ત્રો પહેરવામા આનન્દ મનાતો હોય ત્યા નારીધર્મની ઉર્જાવળતા ડેટલી ઠપવી? સીનુ ખરૂં આભૂષણ શીલ-ધર્મ છે તેની આગળ ખીલ આભૂષણ તુચ્છ સમજવા જોઈએ પરિત્રતા, લજ્જા, મયમ એ અલઢારો એવા સુંદર છે કે જડા કપડામા ઢકાયલા શરીરને પણ તે જગમગતું બનાવે છે અને એથી ખીલતા આત્મ-બળની આગળ મનુષ્યોત્તેજ્ય, દેવો પણ પોતાના મન્ત્રક નમાવે છે સાદાર્થમા જે મન્ત્ર અને ધર્મ સિદ્ધિ છે તે ઉદ્ધટતામા નથી સાહુ ખાલુ, માહુ પહેરવુ અને સાહુ જીવન, કેવુ સુંદર! મ્હોટુ ખાલુ, મ્હોટુ પહેરવુ અને મ્હોટુ કામ કરવુ, કેવુ મજાનુ! ઘરમા ઉદ્ધટ દેશનનો અસકો લાગતા, સાધારણ રણનાર ધણીને લારે મુશ્કેલીમા ઉતરવુ પડે છે જીવન-નિર્વાહ પુરતુ મેળવનામા ન્યા મુશ્કેલી પડતી હોય, ત્યા ગૃહ-દેવીને દેશનેજલ સાડીઓ અને આભૂષણો પૂરા પાડવામા પતિ-દેવતાને કેટલુ લોહીનુ પાણી કરવુ પડતુ હશે! આ રીતે પતિને તકલીફમા નાખવો એ મુશીલા, પતિલક્ષ્મી પત્નીને શોભે કે? પણ જ્યા દુષળ મનના પતિને જ, પોતાના ધનના, શરીરના કે આજરૂના લોગે પણ પોતાની ખીળીને ઉદ્ધટપણે શલુગારવામા રસ પડતો હોય અને એમા તે અલિમાન લેતો હોય ત્યા પત્ની ખીજી શુ કહેવાનુ રહે!

દેશનની જુરી લત પડતા ધનની ડેટલી ખુવારી થાય છે,

નૈતિક ચરિત્ર પર કેટલો આઘાત પડેલો છે અને દેશની પરાધીન દશાને કેટલો ટેકો મળે છે, એનો અમારા યુવક મિત્રોએ વિચાર કરવાની જરૂર છે. કોઈ પણ વિચારક જોઈ શકે છે કે દેશની આર્થિક સ્થિતિ કેટલી નબળી પડી ગઈ છે વાસ્તવમાં માળખું જેવો માલમાલ વિદેશીઓ લઈ જાય છે, જ્યારે દેશના નશીલ મમા છાશનું પાણી શેષ રહે છે આવી કફોડી સ્થિતિમાં ફેશનના નશામાં મસ્ત રહેવું એ ગાડાઈ ન ગણાય ?

ક્રમાણીના ફાંકા ઉડતા હોય અને વિવાસમિયતા છાંટાતી ન હોય, તો એવું પરિણામ એ આવે કે જા તો લૂટ પાડવાનું સૂએ, યા બીજાનો માલ ગટ ઢરી જવાનું મન થાય ખરેખર એક છુ રાઈમાંથી હજારો છુરાઈઓ જન્મે છે, અને એક પગથીયું ચક્રનાર ઠેઠ નીચે ગળડી પડે છે

આખરે-ઈર્જન સલામત રાખવી એજ મ્હોટો ગણ્યગાર મમ જાવો. જોઈએ આખરના કાકરા થાય એવી કેશન યા વિવાસ-સામગ્રી પર ધુગ પડી સાદાર્થ યા ગરીબાઈની હાલતમાં પણ જો નિશ્ચિન્ત વૃત્તિ છે અને ઈર્જન-આખર સારી છે તો તે માદો-ગરીબ માણસ પણ ભાગ્યવાન છે વાસ્તવમાં પુરતી ક્રમાણીને નહિ પડેલી શકનાર માણસ ગમે તે-રી વિવાસ-સામગ્રી ભોગવવા છતાં પણ તેના ચિત્તમાં શાન્તિ કે આરામ નથી હોતા કે જે મજૂરી કરીને પણ પેટ ભરનાર માદા માણસને કુદરતે ણક્ષ્યા છે શ્રીમાનો પણ ઉત્તેજક ફેશનથી પોતાના ઘરમાં નૈતિક મલિનતાની આધીન ઘુનેડતા બ્યાજળી થોભા રાખે અને પોતાની લક્ષ્મીનો તેને જોડે રમ્મે ઉપયોગ ન કરતા ફેશ-તેવા કે ધર્મ-સેવામાં વધુ ઉપયોગ કરે તો તેમને કેટલો લાભ થાય !

નહાની ઉમ્મરમા બાળ-બચ્ચા પર જેવા સસ્કારો ન પાયા તેવા તેમના જીવન ઘડાય આ જ કારણુ છે કે શ્રીમાનોના ઘરમા બાળક-બાળિકાઓને નહાનપણમાથીજ ફેશનની ખુરી લતમા પાડવાથી મોટી ઉમ્મરે તેઓની જીવન-ચર્યા પ્રાય ઝલુપિત બની જાય છે

સુશીલા પત્ની પણ એવી હોય કે અડધાથી વાલનુ હોય ત્યા સુધી આખા માટે પોતાના પતિને તલ્લીકમા ન નાખે, અને સાથેજ પતિ પણ પોતાની પત્ની પ્રત્યે એવો વાત્સલ્યભાવ રાખે કે બનતી શક્તિએ પોતાની પત્નીને રાજી રાખવાનુ કહી ન ચૂકે દમ્પતીનો જીવન-વ્યવહાર પરસ્પર હાર્દિક સહાનુભૂતિ અને શ્રદ્ધા-સ્નેહ પૂર્વક ચાલવામાજ તેમનુ બન્નેનુ કલ્યાણ સમાયલુ છે પરંતુ પુરૂષોજ બ્યારે ઉદ્દેશટ વેપ-વિન્યાસ કરીને મ્હાલે, બ્યારે તેમની પત્નીઓ ઉપર તેની શી અમર થાય ! પોતાની પત્નીઓને જો તેઓ સાદાઈનો પાઠ ગ્રિખવવા માગતા હોય તો પહેલા તેમણે ખુદ તે પાઠને પોતાના વર્તનમા મૂકવો, જોઈએ ત્યારેજ બીજા પર તેની સારી અસર થઈ શકે

પહેલા કહ્યુ તેમ, ઘણીવાર પુરૂષના દુર્વ્યસનો તેમની પત્ની-ઓમા દાખલ થાય છે, જે તેમને પોતાને ત્રાસરૂપ થઈ પડે છે પતિને તો દુરાચરણની અન્ધારી રંગબૂમિ ઉપર તામચી એવો ભજવવા છે, અને પોતાની પત્નીને સદાચારિણી બનાવો રાખવો છે, એ કેટલુ બધુ અમમજસ છે પોતાની પત્નીને મદાચારિણી જેવા ઇચ્છનાર પતિએ પ્રથમ ખુદ પોતે મદાચારી બનવુ જોઈએ છે પતિની દુરાચારી હાલતમા પત્ની સદાચારિણી બની રહે એ બહુ મુશ્કેલી ભરેલુ છે, અને એ મુશ્કેલીને પાર કરનારી પત્ની ખરેખર વન્દનીય સતી છે

છીને સંપૂર્ણપણે જાગવવા સાથે બહારથી અપ્રસન્નતા અને ક્રોધનો ભાવ દર્શાવી તેણીનું ઉચિત રીતે દમન કરવું જોઈએ. જેથી ફરી તેવી ભૂલ થવા ન પામે.

પત્ની એ પતિની પ્રિયતમા, અને સાથેજ પ્રિયતમા હોઈ ફરીને પણ પતિએ તેણીના ગુલામ-દબ્બુ-દાસ ન બનવું જોઈએ તેની વિચક્ષણ-દૃષ્ટિ અને તેના પૌરુષ તથા આત્મ-સન્માનના ભાવ તેણીની જાણ-બહાર ન રહેવા જોઈએ.

પુરુષની ભૂલ જો પત્નીની દૃષ્ટિમા આવે અને તેણી તેને તે બાબત યોગ્ય સૂચના કરે તો પતિએ પણ ચાન્તિપૂર્વક તે સાબળી લેવી જોઈએ અરસપરસની ભૂલ થના એક-બીજાને કહેવાનો અધિકાર છે, અને એક-બીજાને માતિપૂર્વક સાબળવું તથા ભૂલથી પાછા હઠવું એ બન્નેનો ધર્મ છે. જો કે વિચારશીતા પત્ની તો તેવી બાબતને ઘણી વખત હૃદયમાજ સમાવી દે છે અને તેણીએ પ્રાય સમય વિચારીને તેમ કરવું પણ જોઈએ. કિન્તુ પતિ-પત્ની સંસાર-રથના બે ચક્રો હોઈ અને બન્ને ચક્રોની મરખાઈમાજ રથ બરાબર ચાલતો હોઈ, પતિભક્તિશીલા પત્ની પ્રત્યે પતિનું પણ હૃદય તેટલું જ માયાળુ હોવું જોઈએ કે જેટલું પત્નીનું હૃદય પતિ પ્રત્યે માયાળુ હોય છે એક કઠોર અને એક મૃદુલ, એક સુગન્ધી અને એક દુર્ગન્ધી, એક રમીક અને એક નીરસ, એક પ્રેમી અને એક સ્વાર્થી, એક નીતિમન્ન અને એક લમ્પટ-આવું જો હોય તો તેવા બેહુદા પતિ-પત્નીના ઘર-સંસારને તો પ્રલ્લાહરથીજ નમસ્કાર કરે, અને—

“ અદન્ત-કલહો યત્ર તત્ર શક ! વસામ્યદમ્ ”

કહેનારી શ્રી-દેવી તેવા ઘરનો પડછાયો પણ રેનો -૨૧.

સારાથ કે વિવાહનું કૃણ એ છે કે—વિવાહિત બન્ને પ્રાણી
ઓની પ્રેમ-તન્ત્રીઓના નાદ એક સ્વર, એક રાગ અને એક લય
સાથે નીકળવા જોઈએ એક ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે સૌરભિત, પુષ્પિત
બગીચાના બે સુકોમળ ફૂલો અવિભિન્નરૂપે પોતપોતાનો મન-
મોહન આમોહ પ્રસરાવતા વિશ્વેશ્વરના શ્રીચરણોમા સમર્પિત
થઈ જાય ।

ગૃહસ્થાશ્રમ.

પુ ૩૫-માહાત્મ્ય હોઈ શકે, તો નારી-માહાત્મ્ય કયા ઉઠી જવાનું ? પુરૂષ મહાત્મની કોટી પર છે તો સ્ત્રીએ શો

શુન્દો કર્યો ? તે શુ માનવજાતિ નથી ? તે શુ આદિત્રપાત્ર નથી ? તેને શુ સ્તનચક્ષુ હક્ક નથી ? પરમ પદની અધિકારિણી તે નથી ? દિવા પુરૂષાર્થના કાચો પુરૂષોની જેમ સ્ત્રીઓએ નથી ઠરી બતાવ્યા કે ? પછી કા પુરૂષ જ મહાત્મના ઠરજીને હોય અને નારી ન હોય ? પુરૂષોએ ત્ર વો લખ્યા, પુરૂષો શાસન કરતા આવ્યા, એટલે ? એટલે પુરૂષ-માહાત્મ્ય જળવાયું અને નારી-માહાત્મ્ય પર પડદો નખાણો ? પણ એનું પરિણામ તો એ આવ્યું કે— આખા દેશ પર આવરણ પથરાઈ ગયું અને ધર્મ-નીપક બાખો પડી ગયો. યુગ-ધર્મનું ડિઝિમ હવે એ પડદાનું ઉત્પાટન કરવા કહી રહ્યું છે આજે જમાનાનો પડગાર છે કે—એ પડદામા શું બાઈ રહેલી આત્મશક્તિઓને વિકાસમા લાવવા પ્રયત્ન ફારવો.

કા ભૂલણુ જોડે છે, નારી-માહાત્મ્યનું દેવાળું નિકળતા મહાત્માઓની પેદારા પગ ઢાંચલું દેવાઈ જાય નિ સન્દેહ, મહાત્માઓની પેદારા મહાત્મનીઓથી જ થાય સુવરા, શુભોને અંગે

પ્રકટ થતું માહાત્મ્ય પુરૂષ અને સ્ત્રી વચ્ચેના લેહને નજ ગણી શકે
સ્ત્રીવ્રતિના સમ્બન્ધમાં હૃદયે મત ધરાવનારને મળોધીને
આચાર્ય હેમચન્દ્ર જે શિષ્યામણુ આપે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવી
છે તેઓ સાહેબ કૃપાભાવે છે કે—

“ નનુ સ્ત્રીણા કુત શીલશાલિત્વમ્ ? કુતો વા સ્ત્રવ્યયુક્ત-
સ્વમ્ ? સ્ત્રિયો હિ નામ લોકે લોકેત્તરે ચ, અનુભવાદ્દોષમાન-
ત્વેન પ્રસિદ્ધા । એતા સ્વસ્વભૂમિજા વિપક્ષ્વદ્યઃ, અનગ્રસમ્મવા
વજ્રાશનય, અસજ્જકા વ્યાધય, અકારણો મૃત્યુ, અક્ષ્વરા વ્યાખ્ય,
પ્રત્યક્ષા રાક્ષસ્ય, અસત્યવચનસ્ય, સાહસસ્ય, બન્ધુસ્નેહવિધાતસ્ય,
સન્તાપહેતુત્વસ્ય, નિર્વિધેકત્વસ્ય ચ પરમ કારણમ્, इति દૂરત
પરિહાર્યા । તત્ કથં દ્વાનસમ્માનવાત્સલ્યવિધાન તાસુ યુક્તિયુક્તમ્ ?
ઉચ્યતે । અનેકાન્ત એષ, યત્ સ્ત્રીણા દોષગુહ્યત્વમુચ્યતે, પુરુષેષ્વપિ
હિ સમાનમેતત્ । તે પિ ક્રૂરાશયા, દોષગુહ્યા, નાસ્તિકા, કૃત-
ઘ્ના, સ્વામિદ્રોહિણો દેવગુરુગ્ધ્રકાશ્ચ હૃદયન્તે । તદ્દર્શનેન ચ
મહાપુરુષાણામવજ્રા કર્તુ ન યુજ્યતે, એવ સ્ત્રીણામપિ । યદપિ કાસા-
ચિદ્ દોષગુહ્યત્વમુપલબ્યતે, તથાપિ કામાચિદ્ ગુણગુહ્યત્વમપ્યસ્તિ,
તીર્થકરાદિજનન્યો હિ સ્ત્રીત્વેऽપિ તત્તદ્ગુણગરિમયોગિતયા સુરેન્દ્રે-
રપિ પૂજ્યન્તે, મુનિભિરપિ સ્તૂયન્તે । ઊંકિકા અપ્યાહુ —

“ નિરતિશય ગરિમાણ તેન યુવત્યા વદન્તિ ચિદ્વાસ ।

॥ કમપિ વહતિ ગર્ભે અગતામપિ યો ગુરુર્ભવતિ ” ॥

કાશ્ચન સ્વશીલપ્રમાવાદ અગ્નિ જલમિવ, વિપદર રજ્જુમિવ,
સરિત સ્થલમિવ, વિપદમૃતમિવ કુર્ધન્તિ । ચતુર્વર્ણે ચ સઘે ચતુર્થમજ્ઞ

ગૃહમેધિસ્ત્રિયોઽપિ । સુલસાપ્રમૃતયો હિ શ્રાવિકાસ્તીર્યકૌરવિ
 પ્રસસ્યગુણાઃ, સુરેન્દ્રૈરપિ સ્વર્ગભૂમિષુ પુન પુનર્બહુમઠ-ચારિત્રા,
 પ્રવલમિથ્યાત્વૈરપિ અક્ષોમ્યસમ્યક્ત્વસમ્પદ, કાશ્ચિત્ ચરમદેહા,
 કાશ્ચિદ્ દ્વિ-ત્રિભવાન્તરિતમોક્ષગમના શાસ્ત્રેષુ ભૂયન્તે । તદ આસા
 જનનીનામિવ, મગિનીનામિવ, સ્વપુત્રીનામિવ વાત્સલ્ય યુક્તિ-
 યુક્તમેવોત્પદ્યામ । "

અર્થાત્—' સ્ત્રીઓમા સુશીલભાવ તથા રત્નપ્રયનો થોગ
 દેવો રીતે હોઈ શકે ? કારણ કે સ્ત્રીઓ લોકમા કે લોકોત્તરમા,
 તેમજ અનુભવથી પણ દોષપાત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે સ્ત્રીઓક પ્રકારે
 વિધ-કન્દલી છે, વજ્રાશનિ છે, વ્યાધિ છે, મૃત્યુ છે, વાપણ છે
 અને પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે જીક-માયા, કલહ-ઠકાસ, દુ ખ-સન્તાપ
 વગેરેનું મહાદુ કારણ છે, તેમા વિવેક તો સુદલ નથી, માટે તેનો
 દૂરથી ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ, દાન-સન્માન-વાત્સલ્ય તેને કરવા
 બ્યાજબી નથી જવાબ દાખબહુલ સ્ત્રીઓ જોવાય ॥ તેમ પુરૂષો
 પણ તેવા નથી હોતા કે ? પુરૂષો પણ નાસ્તિક, ધૂર્ત, ધાતકી,
 બ્યભિચારી અને નીચ, પાપી તથા અધર્મી હોય છે, છતાં પુરૂષ-
 ભાતિ નથી બહાતી, તેમ નારીભાતિ ન બહાવી જોઈએ સતપુરૂ
 શોની જેમ સતીઓની પણ યગ પ્રશસ્તિઓ મશહૂર છે વિદ્વાનો
 સુવતીના ઉચ્ચ ગૌરવને જોટલા માટે પ્રશ્ન છે કે તે કોઈ એવા
 ગર્ભને વહન કરે છે કે જે જગતનો—સમ્પૂર્ણ વિશ્વનો ગુરૂ અને
 છે સ્ત્રીઓએ પોતાના શીલ-પ્રભાવથી અનવાદિ વિવશ ઉપદ્રવોને
 વિપરીતરૂપે પરિણમાવ્યાના દાખલા કયા જોઈ છે ? અતુર્વર્ણ
 સધમા સ્ત્રીનું પણ માનવન્તુ આસન છે 'સુલસા' જેવી શ્રાવિ
 કાના શુભોને સ્વર્ગના સમ્રાટોએ ગાયા છે અને મહાવીરે

શ્રીમુખથી પ્રશસ્ત છે માટે પુરુષવર્ગની જેમ સ્ત્રીવર્ગ પણ દાન-સન્માન-વાત્સલ્યને પાત્ર છે જનનીની જેમ, શગિનીની જેમ, પુત્રીની જેમ તેનું વાત્સલ્ય કરવું પુણ્યકારી અને કટ્યાણુકારી છે

વાચનાર ભેઈ શક્યા હશે કે આચાર્ય મહોદયના આ ઉદ્ગારે સ્ત્રીજાતિના ગૌરવપર કેવો સરસ પ્રકાશ નાખે છે પણ આજે અજ્ઞાન દશાએ તે વર્ગની શોચનીય દુર્દશા કરી મૂકી છે અજ્ઞાન દશાનું જ એ પરિણામ છે કે અનેક હાનિકારક રીત-રિવાજો અને બહેમ તથા ઢોંગથી તેનું જીવન નિ સત્વ બની ગયું છે તેનામાં કંઈ પણ અછલનો છાટો હોત તો, મરનારની પાછળ બળાર વચ્ચે લાઇનબંધ ગોઠવાઇ, છાતી ખોલીને કુટવાનું હજી આ વીશમી શદ્દીમાં પણ ચાલ્યા કરત કે ? ગુજરાતીઓએ શરમાવા જેવું છે કે આ નિર્લજ્જ રિવાજ તેમના ગુજરાત-કાઠીયાવાડ સિવાય બીજે નથી બીજા દેશવાળા ગુજરાત-કાઠીયાવાડમાં આવી, છડેચોક્ક સ્ત્રીઓને છાતી કુટતી જુએ છે, ત્યારે તેમને બહુ અભયબી હોય છે અમે જ્યાં ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમાં વિચરતા હતા ત્યારે ત્યાંના, ગુજરાત-કાઠીયાવાડ જઈ આવેલા લોકો અમને કહેતા કે,

“ મહારાજની ! हमने गुजरात में एक बड़े मजेका तमाशा देखा !”

ત્યારે અમે તેમને પૂછતા કે—“ कहिए ! क्या देखा ?” ।

ત્યારે તેઓ કહેતા કે—

“ वहाँ की औरतें बाजार के बीचमें लाइन से खड़ी रह कर, छाती खुली किए हुए, इस तरह से हाथ उँचा उँचा कर फेंकुटती हैं, कि क्या बतलावें ! साथ ही साथ राग-रागनियाँ भी अलापती जाती हैं और पावों के थपके भी देती जाती हैं । कई औरतें इस

ક્લા મેં अपनी कुशलता दिखलाने के लिए " प्लेट-फार्म " पर आ कर (आगे आ कर) मुख्य पार्टी छेती हैं, और सबको बका चौध कर देती हैं । ”

ગુજરાતના નારીવર્ગ માટે આ ઉપહાસ કેટલો નામોશી-ભરેલો ગણાય ! આવા બેવડૂં શી ભરેલા રીત-રિવાજ ધડીચે નભાવી લેવા જેવા નથી

મરનારને ઘેર, બહાર ગામથી પણ થોકળ દ સોઠો લાગે સાહે પોકરાણ મૂકતા આવે છે અને બહારથી આવતી બાઇઓ સાથે, વારે વારે ઘરની બાઇઓને ડાણ્યા લેવા અને છાતી કુટવા ઉતરવું પડે છે એટલું જ નહિ, પણ એક પછી એક બહાર ગામથી આવનાર તે મહેમાનોના ટોળાનો ગરીબના ઘરપર એટલો સખ્ત બોળે પડે છે કે તેના સજગતા કાળજ પર કડકડતું તેલ રેકાય છે ! ગરીબ ધણી મરી જતા તેની નિરાધાર બાળ-વિધવા પુણામા મુસકે મુસકે રોઈ રહી છે-હું ખના સાગરમા પટકાયલી ને બાળા હૃદયલેહક આકન્દ કરી રહી છે, ત્યારે બીજી બાળુ બહારથી આવેલાઓ ધીમા લચપચતા માલ-મલીઠા ઉડાવી રહ્યા છે ! કેવી નિષ્કુશતા ! આ શોક જાહેર કરવા આવ્યા છે કે માવ જાપટવા આ-આ છે ! સહાનુભૂતિ પણ તેમને ક્યા બતાવવી છે ? દિલાસો કે શાન્તિ આપવાને બદલે, તેઓ ઉલટું એવું કરી મૂકે છે કે, તે દુખિયાઓના શોક-મન્તાપને ઔર વધારે ઉત્તેજન મળે છે કાણે-મોકાણે જનાર રોવા-કુટવાની અજ્ઞાન-જાગ્યા દમ્ભ-જાગ્યા પાયરી તે દુખિયાઓને વધારે રોવરાવે અને કુટાવે છે રોનાર જેમ વધારે લાગે સાહે પોક મૂકી રોવે અને કુટનાર, જેમ વધારે કુટે તેમ તેની વધારે પ્રશસા થાય, અને એમા પાછળ રહેનાર ટીકાને પાત્ર થાય ! અજળ અજ્ઞાનતા !

ખરી વાત એ છે કે, મરનારની પાછળ આત્મ-ભાવના કરવાની હોય, વૈરાગ્ય-ભાવને પોષીને બળતા કાળબળને શાન્તિ આપવાની હોય લોક-દેખાવ માટે કે રૂઢિવશ થઈને રોવું કે કુટુંબ એ મહામૂર્ખતાનું ચિન્હ છે અને મહાઆત્મધ્યાન તથા દામ્ભિકતા હોય પાપબંધનનું ઠાણ છે હિન્દુધર્મમાં તો એવું લખ્યું છે કે—

“ શ્લેષ્માશ્ચ મન્યુર્મિમુક્ત પ્રેતો મુક્તે યતોઽગ્ર ।

અતો ન રોદિતવ્ય દિ ક્રિયા કાર્યાં સ્વશક્તિ ” ॥

(પાંચવદક્ય.)

અર્થાત્—મરનારની પાછળ રોતા એવા બન્યુઓ અને બાધઓના આસુ અને તેમના શ્લેષ્મ મરેલા પરવશ હોવને પીવા પડે છે માટે રોવું નહિ અને શક્તિ પ્રમાણે ક્રિયા કરવી

આ જ પ્રમાણે દાડો કે ખર્ચ કરવાની ગીત પણ દુષ્ટ છે મરનારની અમહાય વિધવા, યા તેના ગરીબ ભાઈ-ભાડુની દીન-દીન દશાની સલાજ લેવી, કે તેમને મહાયતા પહોંચાડવી દર રહી, પણ તેનું બન્યું-બુન્યું પણ આપટવાને થાળી-લોટો લઈ દોડ્યા આવવું એ કંઈ જાતની માણસાઈ ગણાય ! દયાના હિમાયતીઓ કેવળ હીલવણી-સુઠવણીની ઝીણવટમાં રોગાઈ જઈ આવા માનવ-દયા કરવાના પ્રસંગે નિષ્કુર વ્યવહાર આચરે એ તેમના દયા-ધર્મને આજપ લગાડનાર નથી શું ? વસ્તુ ત દાડો કે ખર્ચ કરવાની પ્રથા મિથ્યાત્વના મૂળમાથી જ ઉદ્ભવી છે એટલે એવી નિરર્થક અને હાનિઠારક પ્રથાને ઉખાડી જ નાખવી રહી તેટલું ધનકેળવણીમાં, સાધર્મિકોના ઉદ્ધાર કાર્યમાં યા પરોપકાર-ક્ષેત્રમાં વાપરવું ઘટે

કુરિવાળે ફેલાવાનું મૂળ કારણ અજ્ઞાન છે એ સ્ત્રીને સુધિની માતા છે એટલે તેની અજ્ઞાન-દયા તો સસારને માટે ભારે શાપરૂપ ગણાય નારી-જીવનમાં જ્ઞાન-દીપક પ્રગટ્યા વગર જગતનો અન્ધકાર કદી દૂર ન થઈ શકે નવ મહિના સુધી બાળક ને પોતાની કુક્ષિમાં ધારી રાખનારી માતા છે તેને જન્મ આપી ને પછી ઉછેરનારી-પોષનારી માતા છે માતાના જ ખોગામાં લાખા કાગ સુધી બાળક પળે છે, અને તેણીના જ અધિક સહવાસમાં તે મ્હોટું થાય છે આજ કારણે કે, માતાના સ્પર્શરો બાળકમાં ઉતરે છે માતા જો સુસંસ્કારશાલિની હોય, તો બાળકના જીવન માં સારા સંસ્કારો ઉતરે છે માતાના વિચાર, વાણી અને વર્તન ઉચ્ચ હોય, તો તેનો સુદર વારસો બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે ઉચ્ચ માતાનું ઉચ્ચ વાતાવરણ બાળકને ઉચ્ચગામી બનાવે છે, અને ‘અન્દમાતૃ’ વચ્ચે ન આવી પડે તો તેનો આખો જીવન-પ્રવાસ આદર્શરૂપ બની જાય છે ખરેખર, બાળક-બાળિકાઓની સુધારણાનો મુખ્ય આધાર માતા જ ઉપર રહેલો છે એટલે દરેક માતાએ પોતાની જાતને માટે, પોતાના બાળકોને માટે અને પોતાના કુટુંબ-પરિવાર તથા દેશ માટે વિચાર, વાણી અને આચરણમાં ઉચ્ચ બનવું પરમ આવશ્યક છે અને સમાજ તથા દેશના કન્યાઓ માટે આશીર્વાદરૂપ છે પણ આ ઉચ્ચતા આદર્શ શિક્ષણ વગર નજ આવી શકે સુતરા, સ્ત્રી-શિક્ષણની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવેત્તા સમાધાન કહે છે કે—

If the moral character of a people mainly depends upon the education of the home then the education of women is to be regarded as a matter of national importance ’

અર્થાત્—અગર મનુષ્યનું નૈતિક ચારિત્ર મુખ્યતઃ ગૃહ-શિક્ષણ પર આધાર રાખતું હોય તો સ્ત્રી-શિક્ષણ એ પ્રત્યક્ષ જરૂરીયાતવાળી બાબત ગણાય.

બાળકનો એ સ્વભાવ છે કે, તે જેવું જુએ તેવું કરે છે. બીજાની દેખાદેખી નકલ કરવા તે જલદી પ્રેરાય છે. ઘરમાં જેવું દેખે છે તેવું તેનું જીવન ઘડાય છે. ઘરના માણસોની બોલીચાલી અને વ્યવહાર ભણે અને હલડો હોય તો બાળક પણ તેવું જ શિખવાનો મૂલમા ગમે તેવું સાડ શિક્ષણ તેને આપવામાં આવે, પણ ઘરની ખુરી હવા આગળ તે રફ થવાનું સ્કૂલના સગ કરતા ઘરનો સગ તેને વધારે હોય છે, એટલે ઘરના આગણમાં જે સસ્કારો ઘડાય તે સ્કૂલના શિક્ષણથી નહિ ઘડાવાના બાકે મૂલમાંથી મળતા સદાચાર-પાઠોને ઘરની અજ્ઞાન-પ્રવૃત્તિઓ ભરી નાખવાની ખરેખર, બાળકના જીવન-વિકાસ માટે પહેલી અને ખરી મૂલ જે ‘ઘર’ ગણાય છે તે શિક્ષાસમ્પન્ન અને ચારિત્રવિભૂષિત હોવું જોઈએ સમાર્થિત કહે છે કે—

Home is the first and most important school of character. It is there that every human being receives his best moral training or his worst."

અર્થાત્—‘ઘર’ એ ચારિત્રની પહેલી અને પૂર્ણ અગત્યની સ્કૂલ છે. મનુષ્ય સારામાં સાડ નૈતિક શિક્ષણ યા ખરાબમાં ખરાબ શિક્ષણ ત્યાંથી મેળવે છે.

આજની કન્યાઓ આવડી કાલની માતાઓ છે, એટલે તેમને પુસ્તક-જ્ઞાનની જરૂર તો છેજ, કિન્તુ ગૃહ-શિક્ષણની, માતૃત્વ-શિક્ષણની અને સદાચાર-શિક્ષણની એથીય વધારે જરૂર

છે વિદ્યા, શિક્ષણ અને સહાચાર, શીલ, સયમ અને લક્ષ્મી, બળ, હિમ્મત અને વિવેક, પતિભક્તિ, કુટુંબ-સેવા અને ડહાપણ એ રમણીની રમણીય વિભૂતિ છે, લવનાનું લલિત લાવણ્ય છે, સુન્દરીનું સુન્દર સૌન્દર્ય છે અને સતી-સત્વનું સરસ સૌરભ છે આવી કન્યાઓ જ્યારે યોગ્ય ઉમ્મરે યોગ્ય પુરૂષ સાથે લગ્ન-ગ્રન્થીમાં જોડાયે ત્યારે તેણીઓ સાચી ગૃહિણીઓ બનશે વસ્તુતઃ આવી ગૃહિણી એજ ગૃહ છે, અને એજ ગૃહનો દીને છે આવી મહાત્મની ગૃહિણીને ઉદેશીને પ્રખર વિદ્વાન આચાર્ય શ્રીઅમરચન્દ્ર સૂરિશ્રીએ કહ્યું હતું કે—

“ અત્મિજસારે સસારે સાર સારગ-સ્ત્રોચના ।

યત્કુલિ-મમથા દહો ! વસ્તુપાલ ! મવાદૃશા ” ॥

આવા કલત્રને શ્રીજિનસૂર મુનિએ ગૃહસ્થનું વિશ્રામ-ધામ બતાવતા લખ્યું છે કે—

✽ “ સસારમાર-સ્ત્રિજ્ઞાના તિસ્ત્રી વિદ્યામ-મૂમયા ।

અપત્ય ચ કલત્ર ચ સતા સગતિરેવ ચ ” ॥

આવી ગૃહિણીઓના ગૃહ-મન્દિર કેવા પવિત્ર હોય ? તેમની આહાર-વિધિ, જલ-પાન, વસ્ત્ર-પરિધાન અને રહેઠાણ તથા જગ્ય કેવા સ્વચ્છ હોય ! પતિને આ હાઠ આપવામાં તેમની વિનય-ભક્તિ કેવી ઉત્તમ જ હોય ! ગૃહસ્થાશ્રમને સુખ-સમ્પન્ન બનાવવામાં તેમની મમય-સૂચકતા અને ડહાપણ કેવા ડહા હોય ! તેમનું આરોગ્યજ્ઞાન અને બાળ-ઉછેરની જાણકારી ગૃહ-પરિવાર અને બાળ-બચ્ચાને કેવા લાભદારી નિવડે ! અને તેમનો મેવા-ધર્મ સમાજ અને દેશને કેટલો ઉપકારક થાય !

✽ ઉપસર્ગદર સ્તોત્રપ્રભાવિની પ્રિયકરનૃપ મ્થામા આ શ્લોક છે

ગૃહસ્થાશ્રમ આવા સતી-રત્નોથી ખરેખર ઝગમગે છે સમાજશાસ્ત્રવેત્તા રુચેન્સર કહે છે કે— વિવાહનો ઉદ્દેશ એજ છે કે સમાજ અને રાષ્ટ્રની ઉત્કર્ષાવસ્થા ચિરકાળ તક બની રહે, જેથી દમ્પતીનું, ભાવી મતતિનું અને દેશનું કલ્યાણ થાય સુપ્રમિદ્ધ વિદ્વાન અરસ્તુ (Aristotle) એ કહ્યું છે કે— “ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ યા અવનતિ સ્ત્રીની ઉન્નતિ યા અવનતિ પર નિર્ભર છે ગ્રીકો (Greeks) પોતાની સ્ત્રીઓને ઘામી સમાન નહોતા રાખતા, કિન્તુ તેમને રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિમા સહાયક સમજતા હતા તેમની શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ઉન્નતિના કાર્યોમા દત્તચિત્ત રહેતા હતા આજ કારણ હવે કે તેઓ ‘આમેરિકન’ જાતિને પોતાને સ્વાધીન કરી શક્યા ” એતિહાસિક વિદ્વાન ગિબ્બન લખે છે કે—રોમન રાષ્ટ્ર પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે શ્રીક લોકો કરતા વધારે સારા વર્તાવ રાખતું હતું એજ કારણ હવે કે રોમન રાષ્ટ્ર શ્રીસથી વધારે બગવાન થઈ ગયું હતું અને શ્રીસને તેની સન્મુખ પોતાનું મન્તક ઝુકાવવું પડ્યું હતું

જાણીતી વાત છે કે—રોમે એક ન્હાના શહેરથી ઉન્નતિનો પ્રારંભ કરી વધતા વધતા આખી દુનિયાપર પોતાનું પ્રભુત્વ ફેલાવી દીધું હતું પરંતુ રોમરાષ્ટ્રની ઉન્નતિ જેમ વિસ્મયકારક છે, તેમ તેની અવનતિ પણ હૃદયદ્રાવક છે યોગ્ય ઇતિહાસકાર ટેસીરસ જણાવે છે કે— “ રોમન જાતિના ઉત્કર્ષ વખતે રોમન નારીઓમા પાતિવ્રત્ય, સ્વાર્થત્યાગ, સ્વાવલંબન, ધૈર્ય વગેરે જે ગુણો દેખાતા હતા, તે બધા તેની અવનતિના વખતે નષ્ટ થઈ ગયા હતા આ સારા ગુણોના સ્થાને દુરાચાર, અજ્ઞાન, કવદ્ધ વગેરે દુર્ગુણો દાખલ થઈ ગયા હતા. આથી જર્મનોની આગળ તેમને દબાઈ જવું પડ્યું સાચું —

‘Two things are closely joined together, the education, the training and development of women, and the greatness of a nation. When these women were the Indian mothers heroes and rishis were born and now out of childmothers cowards and social pigmies come forth—cause and effect still in your power to change.’

અર્થાત્—જે બાબતોનો પરસ્પર ધનિષ્ઠ સબંધ છે—[૧] સ્ત્રીઓની શિક્ષા, માનસિક, ધાર્મિક, તથા ગાંધીયિક ઉન્નતિ અને [૨] ઢોઢ જાતિ યા પ્રજાનું મહત્વ યા ગૌરવ બ્યારે ભારતવર્ષમાં યોગ્ય માતાઓ હતી ત્યારે તેઓ રત્નગર્ભા થઈને યોદ્ધાઓ અને ઋષિ-રત્નો ઉત્પન્ન કરતી હતી પણ હવે મૂર્ખી માત-માતાઓથી પ્રાય કાયર અને કલકિત કુપુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે કારણ અને કાર્ય ! કારણને સુધારી કાર્ય સિદ્ધ કરવું હજી પણ અમારા હાથ છે

હાર્વિન કહે છે કે—

Man sees with scrupulous care the character and pedigree of his horse, cattle and dogs before he matches them but when he comes to his own marriage, he rarely or never takes such care ’

અર્થાત્—મનુષ્ય ગાય, બગદ, ઘોડા, કુતરાનો જોડો લગાવવા પૂર્વે એમના કંઠ, નસલ, બગ આદિ અનેક ગુણો ઉપર બહુ સાવધાનીથી વિચાર કરે છે, અને જાચ કરીને જોડો સ્થિર કરે છે, પરંતુ પોતાના કે પોતાની સતતિના વિવાહ વખતે આ બધા ઉત્તમ વિચારોને ભૂલી જાય છે ।

આ અજ્ઞાનતાનું જ એ પરિણામ છે કે આજનો ગૃહસ્થાશ્રમ દિવસે દિવસે વધારે શીકો પડતો જાય છે ધ્યાનમાં રહે કે સ્ત્રીઓ

કેવળ ભોગ-વિલાસ માટે જનાવી નથા ગઇ જે પુરુષો સ્ત્રીઓના શરીરને તેમના સુખ-દુઃખ પર ધ્યાન નહિ આપી, પોતાના જ સુખ-વિલાસ માટે ખુદગર્જથી કામમા લે છે, તેઓ વિવાહના અધિકારની બહાર જાય છે અને વિવાહ-શય્યાને અપવિત્ર કરે છે આવા કામી પુરુષોના વિવાહને અંગ્રેજીમા Married or legal Prostitution (વ્યભિચાર) કહે છે આનું પરિણામ ખતાવતા એક વિદ્વાન લખે છે કે—

‘ A nation which seeks in sexual life nothing but pleasure is bound to disappear ’

અર્થાત્—જે પ્રજા વિવાહ-શય્યાને કેવળ ભોગ-વિલાસને માટે જ ઠીક સમજે છે તેનો વિનાશ અવશ્યમ્ભાવી છે

જે ખીચારા સ્ત્રીને કન્યા-ગ્રન્યા પેદા કરવાનું મશીન સમજી વિષય-સગમ લાગ્યા રહે છે, તેઓ તો ખરેખર જ્ઞાન બુદ્ધ્યા છે તેઓ પોતે તો પોતાની સ્ત્રી સાથે ખુવાર થાય જ છે, પણ તેમની વિષયાન્ધ દશાથી નિપજનારા ગ્રન્યાને પણ મોતની સાસુ ધકેલે છે પરાધીન અને ગુલામ, દરિદ્ર અને રોગી, અશક્ત અને કાયર એવા આ દેશમા કુકડા, કુતરા અને ડુક્કરોની જેમ સન્તતિ વધાર્યે જવું એમા આત્મદ્રોહ, પત્ની દ્રોહ, સન્તતિદ્રોહ, સમાજદ્રોહ અને દેશદ્રોહ પણ રહેલો છે આ વાત ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી છે ધણી-ધણીયાણીને પુરુ થાય એટલુય મુરકેલીથી સાપડતું હોય ત્યા ખાળ-ગ્રન્યાની શી વહે ! લૂલા-લગડા, કોઢી-ચોગી, વૃદ્ધ-દુર્બળ બધાને વિવાહમા ફસવાનું મન થાય છે, પણ તેમ કરીને તેઓ અપગ, અશક્ત, રોગી સન્તાન ઉત્પન્ન કરી કેવા અનર્થો ઉભા

કરે છે એનો વિચાર તેમને શાનો આવે ! આવા નાલાયકો પશુ સ્ત્રીક સુખના આત્માદ માટે વિવાહ કરવા મડી જાય એ ખરેખર ગૃહસ્થાશ્રમને નીચો પાડવાનું કુકર્મ છે ! આવું અન્ધેર નેટલું હિન્દુસ્તાનમાં છે તેટલું બીજા સંસ્કૃત ગણાતા દેશમાં ભાગ્યેજ હશે.

ગૃહસ્થાશ્રમીએ કમમાં ઠમ એટલું તો અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે—

‘ There should be no more Children brought into the world than can presumably be fed and reared ! ’

અર્થાત્—પાલનપોષણ સારી રીતે કરી શકાય એટલા સન્તા નથી વધુ સન્તાન નજ ઉત્પન્ન કરવા જોઈએ.

કામાન્ધ દશા સન્તાનની ઉત્પત્તિમાં પશુ કર્યા વિચાર રાખવા કે છે એક તરફથી કે વાસણોના ઘા ઉતારવામાં પશુ સાવધાનીની જરૂર પડે છે, તો માનવીય મૂર્તિઓના નિર્માણ-કર્મમાં કેટલી સાવધાનીની જરૂર છે, એ સમજી શકાય તેવી બીજા છે ૨ ગી—અ ગી, હાડકીયા, દુર્બલ સની અને ચપળીયા સમય-સ્થિતિ જોયા વગર, આરોગ્ય કે પ્રસન્નરૂત્તિનો ખ્યાલ કર્યા વગર, ધીરજનું લીલામ કરી દીવાની આસપાસ ઘુમરી ખાતા કુદાની જેમ વિષયાનલમાં પડતું મૂકે છે આ કંઈ સગ-વિધિ છે ! આવી દુર્દશામાં ગર્ભાધાન થાય તો કેવું થાય ! અને સન્તતિ કેવી પાડે ! સમજી લેવાની જરૂર છે કે, ગર્ભાધાન તથા ગર્ભાવસ્થાના સમય-સ યોગો અને તે વખતની વિચાર-ભાવનાઓ સન્તતિ-નિર્માણમાં મોટો ભાગ ભજવે છે.

યાદ રહે કે, ગૃહસ્થાશ્રમનો અર્થ નિષય-સગમાં લાગ્યા રહેવું એ નથી એથી તો એ આશ્રમ કવચિત્ થાય છે, જગડે

છે ગૃહસ્થાશ્રમનો મુખ્ય હેતુ એ છે કે, દમ્પતીએ પરસ્પર શુદ્ધ અને પવિત્ર પ્રેમ કેળવી ધર્મસાધનમા અને આત્મોત્તરિમા એક બીજાને પોત-પોતાની શક્તિનો લાલ આપવો જોઈએ દમ્પતી-યુગલ એ ધર્મ-રથ યા સમાજ-શકટની બળદ-જોડી છે, એટલે તે બંનેના શક્તિ-યોગે તે રથ યા શકટની ગતિમા વેગ મળવો જોઈએ અને તેઓ ઉત્તરિગામી થવા જોઈએ જ એકઠા લેગા થતા જેમ અગ્યાર થાય છે તેમ દમ્પતીની બંને શક્તિઓ એકઠી થતા તેમાંથી મહાન્ બળ પ્રગટે છે તે બળનો વધારે વિકાસ તેમના સયમપર અવલંબિત છે જેટલું વધારે પ્રદાયર્થ પળાય તેટલું પાળવાની તેમની ખાસ ફરજ છે પ્રદાયર્થના પ્રભાવથીજ તેઓ સમાજને, દેશને અને ધર્મને ઉપયોગી નિવડે “પુત્રકામ સ્વદારેષ્વધિકારી” એ પ્રાચીન-સૂત્રા નુસાર એક તેજસ્વી બાળક અને બાળિકાને દેશને ચરણે ધરી જેઓ-જે સ્ત્રી-પુરૂષ પોતાની કામચેટાને બદ કરી દે છે અને નિર્ભજ પ્રદાયર્થ ધારણ કરી મેવા-માર્ગને અપત્યાર કરે છે, તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમના ઉચ્ચ ગિયર પર ખીરાજમાન થઈ પ્રજાની અદર મહાન્ પ્રકાશ નાખે છે આવા મહાન્ આત્માઓ જે દેશને પોતાની જીવન-ચર્યાથી અલ કૃત કરે છે તે દેશ ભાગ્યવાન ગણાય છે આ ગૃહસ્થાશ્રમનો ઉચ્ચ આદર્શ છે પ્રાચીન ઋષિઓએ પણ “ઘન્યો ગૃહસ્થાશ્રમ.” વગેરે ઉક્તિઓ વડે આવા આદર્શ અને મહત્વપૂર્ણ ગૃહસ્થાશ્રમના ગુણ-ગાન કર્યા છે સુતરા, વીર-ધર્મના પુનરૂદ્ધારનું મૂળ ગૃહસ્થાશ્રમના પુનરૂદ્ધારમા મમાયલું મમજી લેવાની પહેલી તકે જરૂર છે

પુનર્લગ્ન.

જો ન ધર્મનો મૂળ અર્થ વીતરાગ-શાસન છે એટલે તેમા તો વૈરાગ્ય-માર્ગનેજ પ્રાધાન્ય હોય તે તો લગ્ન માનને જ વળોડે-સાધારણ રીતે લગ્નમાત્રનાજ કડવા ફળ ભતાવે વીતરાગ-શાસનનો ઉપદેશ કેવળ વૈરાગ્ય પરત્વે છે તેની દૃષ્ટિમા એક માત્ર વૈરાગી જીવન સારભૂત અને ઉપાદેય છે સસારી જીવન અને વિષય-સંગને તો તેણે મૂળથીજ અસાર અને દુઃખમય ઠરાવ્યા છે ત્યાં પછી પુનર્લગ્નનો મવાલ તેની આગળ શી રીતે લઈ જઈ શકાય ? સસારી જીવનના વિષયમા વિશ્લેષણ કરવાનો તેનો વિષયજ નથી વૈરાગ્ય-રસ-ધારામા દૂળડી મારવી હોય, આત્મ સ્વરૂપનો અપૂર્વ આનન્દ આપવો હોય અને આધ્યાત્મિક ગોચર ઉકેલવા હોય તો એ કામ ધર્મ-શાસ્ત્રથી સમ્પાદન થઈ શકશે અને તે સુન્દરમા સુન્દર રીતે થઈ શકશે, પણ દુન્યવી વ્યવહારમા તેણે મુખ્ય ભાગ લીધો નથી તેણે તો માત્ર બહાર્યજ પાગવાનું ફરમાવ્યું છે સર્વથા પ્રજ્ઞા સારી જીવન ગાળવું જોજ એનું પ્રધાન ફરમાન છે હા, તેણે શ્રાવક-ધર્મનું પણ વિધાન કયું છે અને તે પર સરમ પ્રકાશ

નાખ્યો છે, પણ તે જાળતમા ધાર્મિક અગો વિષે જેટલું નિરૂપણ કર્યું છે તેટલું માસારિક અગો વિષે નથી કર્યું અલગત, ઉત્તરકાલવર્તી મહાપુરુષોએ ગૃહસ્થાશ્રમ પર સારો પ્રકાશ નાખ્યો છે અને લગ્ન-સંસ્થા વિષે પ્રતિપાદન કર્યું છે, કિન્તુ પુનર્જનની ચર્ચાએ આજે સમાજમા અને દેશમા બહુ મોટું રૂપ પકડ્યું છે.

જૈન ધર્મગ્રાંથ, વૈરાગ્યપ્રધાન અને આધ્યાત્મિક-દર્શન હોઈ કરીને પણ તેની એક ઉદારતા ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી છે તેણે ધર્મ-વિધિમા મનુષ્યોની યોગ્યતા તરફ બહુ ધ્યાન આપ્યું જણાય છે આ વિષેના જાણતા ઘણા જ બોલીતા છે એક મામૂલી સાદો ચોવિહારનોજ દાખલો લઈએ અગ્વલ તો તેણે ચોવિહાર કરવાનું જ ફરમાન કર્યું, પણ સાથેજ, એમ પણ તેણે ઉપદેશ્યું કે, જેનાથી તે ન બની શકે, તે તિવિહાર કરે (પાણી છૂંદે રાખે), અને તે પણ જેનાથી ન બની શકે તે દુવિહાર કરે (પાણી અને ઇલાયચી વગેરે સ્નાદિમ ચીજો છૂટી રાખે) આ ચોવિહાર, તિવિહાર અને દુવિહારની ત્રિવિધતાને વૈવાહિક જીવન સાથે સરખાવતા, કહેનારા એમ કહી શકે કે, બિંદુલ વિવાહ ન કરતા સર્વથા બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ ચોવિહારના સ્થાને છે, અને તે શાસ્ત્રનું પ્રાથમિક વિધાન છે, પણ જેનાથી તે ન બની શકે, તે તિવિહારસ્થાનીય લગ્નની છૂટ લે, અર્થાત્ સ્વદાર-સન્તોષરૂપ થા સ્વપતિગન્તોષરૂપ ગૃહસ્થ-ધર્મને આરાધે, તે પણ જેનાથી ન થઈ શકે તે દુવિહાર કરે, એટલે ફરી વિવાહ કરે પણ આવી સરખામણીમા કંઈ પણ વળૂંદ ન હોય, ત્યાં પછી એની કિંમત જ શી ?

એ બનવાજોગ છે કે, પુનર્જનની જાળતમા ખાસ અપદ

નિષેધ ધર્મશાસ્ત્રમાં દૃષ્ટિગોચર ન થાય અને અન્યકાર એવી ઘટનાના પ્રમગે રૂઢિનું કારણ પ્રગર્જિત કરે હાખવા તરીકે, પરમાત્મા શ્રીમહાવીર દેવના અગ્રાર ગણધરો પૈકી છઠા અને સાતમા 'મહિત' અને 'મૌર્યપુત્ર' ગણધરો એવા હતા કે જેમની (જે બન્નેની) માતા એક જ હતી અને પિતા જુદા હતા. અર્વાચીન ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયજી જેવા પડિતોએ એ બાબતમાં લખ્યું છે કે—

“અત્ર મણિહત-મૌર્યપુત્રયોરેકમાતૃકત્વેન પ્રાત્રોરપિ ભિન્ન ગોત્રાભિગ્રાન ઇષ્ટ-નનકાપેક્ષયા, સત્ર મણિહતસ્ય પિતા ધનદેવઃ; મૌર્યપુત્રસ્ય તુ મૌર્ય, इति, अनिपिद्ध च सत्र दशे एकस्मिन् पत्यौ मृते द्वितीयपतिवरणमिति वृद्धाः ।”

(કદપસૂત્ર, મ્યવિરાવલી, અષ્ટમ આખ્યાન)

અર્થાત્—‘મહિત’ અને ‘મૌર્યપુત્ર’ ની માતા એક હોવાથી તે બંને બાઈ છે, છતાં તેમના ગોત્ર જુદા હોવાનું કારણ એ છે કે, તેમના બાપ જુદા જુદા છે. મહિતનો બાપ ધનદેવ છે, જ્યારે મૌર્યપુત્રનો બાપ મૌર્ય છે તે દેશમાં એક પતિ મરતા બીજો પતિ વરવાનું નિષિદ્ધ નથી, એમ વૃદ્ધ મહાપુરુષોનું કહેવું છે.

આવશ્યક સૂત્રની ટીકામાં ભગવાન હરિભદ્રસૂરિએ દેશ-કથાનું વર્ણન કરતા એક જૂની ગાથા ઉતારી છે, જેમાં જણાવ્યું છે કે, દેશ દેશના રીત-રિવાજો જુદા જુદા હોઈ, ગોઈ દેશમાં એક વસ્તુ જ્યારે ગમ્ય કે અવીકાર્ય હોય છે, ત્યારે તેજ વસ્તુ બીજા દેશમાં અગમ્ય કે અસ્વીકાર્ય હોય છે. ઉદાહરણાર્થ, અગ દેશમાં તમા લાટ દેશમાં મામાની દીકરી ગમ્ય હોય છે, ત્યારે ગોડ

દેશમાં તે ભગિની હોઈ અગમ્ય ગણાય છે તે ગાથા આ રહી —

“ છદો ગમ્માગમ્મા જહ માદલ-દુહિયમગ-લાદાણ ।

અન્નેસિં સા મગિણી ગોલાર્દણ અગમ્માલ ” ॥

ધર્મશાસ્ત્રોના કેટલાક અભ્યાસીઓનું એમ કહેવું છે કે, જેમ, દ્વાદશવ્રતધારી પુરુષ પુનર્વિવાહ કરવા છતાં પણ તેઓને તેઓ શ્રાવક દ્વાદશવ્રતધારી જાન્યો રહે છે, તે પ્રમાણે દ્વાદશવ્રતધારિણી મહિલા, તેણીનો પતિ મરી જતા પુનર્વિવાહ કરીને પણ તેવીને તેવી શ્રાવિકા દ્વાદશવ્રતધારિણી જાની રહે છે આમ તેઓ સ્ત્રી-પુરુષ બન્નેને માટે સરખો ન્યાય લાગુ પાડે છે ન્યાયશાસ્ત્ર, કાયદાશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર, પ્રકૃતિશાસ્ત્ર અને ધર્મશાસ્ત્રના ધોરણે પુનર્વિવાહનો અધિકાર સ્ત્રી-પુરુષ બન્નેને માટે સરખો બતાવાય છે

કેટલાકો તો એમ પણ કહેવાની હિમ્મત કરે છે કે, ગૃહસ્થ ધર્મના ચતુર્થ અણુવ્રતની સ્વદારસતોષ અને પરદાર-વર્જન એમ બે પ્રકારની દિશા* બતાવીને, ધર્માચાર્યોએ ચોતાને માનવીય દુર્બળતાનું જ્ઞાન કયા સુધી છે તેનો જે પરિચય કરાવ્યો છે અને તેવા દુર્બલાત્માઓને માટે પણ તેમણે અણુવ્રતના દરવાજા જે ખુલ્લા મૂકી દીધા છે, તેનો વિચાર કરતા, તેવા ઉદાર ધર્માચાર્યો, એક ત્રાજવે પુરુષોને ન્યાય આપે અને બીજા ત્રાજવે સ્ત્રીઓને આપે, એમ જોતા વાણિયા જેવો દુર્બલહાર કદી કરેજ

* “ ધર્મસ્વમિન્નિવચ્ચેવ વીક્ષ્યાવદ્ધાસ્ય સુધી ।

મદવ સ્વદારમન્નુયોઽન્યદારાન્ વા વિર્જયત ” ॥ ૭૬ ॥

(હેમચન્દ્ર, યોગશાસ્ત્ર, દ્વિતીય પ્રકાશ)

નહિ, એમ સહેજે માનવાનું પ્રાપ્ત થાય છે અને એ રીતે પુરૂષોની જેમ સ્ત્રીઓને પણ પુનર્વિવાહની છૂટ હોયજ

વળી, કેટલાકે નજીકનું ઉદાહરણ આપતા જૈન-ઇતિહાસ-પ્રસિદ્ધ, પરમાર્હત, પરમશ્રાવક, વીરશિવોમણિ, મહાપુરૂષ વસ્તુપાલ-તેજપાલનો દાખલો આપે છે કે, જેઓ પુનર્લગ્ન કરેલ માતાની કુશિથી જન્મ્યા હતા આ વિષયમાં ઐતિહાસિક પ્રમાણ શ્રીમેરુતુગસૂરિ-વિરચિત 'મળન્ધ-ચિન્તામણિ' નું અપાય છે, જેમાં તે મહાપુરૂષોનો જન્મ પુનર્લગ્ન કરેલ માતાથી થરાતું સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે એ અચકાર (મેરુતુગસૂરિ) વસ્તુપાલ-તેજપાલથી લગભગ ૫૦ વર્ષ બાદ થયેલા છે મળન્ધચિન્તામણિ સ ૧૭૬૧ માં રચાયેા છે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ વગેરેના રાસોમાં પણ આજ હકીકત નોધાયેલી છે

આ બધું વાળી કેટલાકોના હૃદય પુનર્લગ્નમાં માનવા તૈયાર થાય ખરા, પણ સબૂર ! ધર્મશાસ્ત્ર એ વિષે ચૂપ હોય તો પણ એક શાસ્ત્ર એવું હજી રહી જાય છે કે જેની પરવાનગી લીધા વગર તે વિષેની તરફદારી હર્ગિજ ન થઈ શકે તે શાસ્ત્ર છે સમાજ-શાસ્ત્ર તે જો તે વિષે વિરૂદ્ધ હોય, તેને જો તે વાત ન સહતી હોય તો તે વિષે ધર્મશાસ્ત્રનો વાધો ન હોય તો પણ તે આવશ્યકતા ન મૂકી શકાય આવા સામાજિક પ્રશ્નોનો નિકાલ સમાજ-શાસ્ત્રથી થાય તે ધર્મશાસ્ત્રથી ન થઈ જકે ધાર્મિક અગોની વિચારણા માટે ધર્મશાસ્ત્ર, અને સામાજિક તથા વ્યાવહારિક બાબતોની વિચારણા માટે સમાજ-શાસ્ત્ર અગર સમય-શાસ્ત્ર કામ લાગે દરેક પોતપોતાની કક્ષામાં ઉપયોગી થઈ શકે

હા, જેટલું ચોક્કસ કે કોઈ પણ બાબત જો ધર્મશાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ હોય તો તેનો અમલ ન થઈ શકે

ધર્મશાસ્ત્રથી ઉકેલ કરવો સુગમ છે, પણ સમાજ-શાસ્ત્રથી ઉકેલ કરવો બહુ મુશ્કેલ છે. ધર્મશાસ્ત્રની સમ્મતિ યા અનુમતિ મેળવવા માટે તેના પાનીયા ફેદી તેમથી લદનુકૂળ વચન કે પ્રમાણ બોળવું રહ્યું, પણ સમાજ-શાસ્ત્રની પસંદગી તપાસવા માટે તો કેવળ વર્તમાનકાળની જ પરિસ્થિતિનો વિચાર કરવો પુરતો નથી, પરંતુ ભૂતકાળની સંસ્કૃતિની વિચારણા સાથે ભવિષ્યકાળ ઉપર પણ બહુ ભારીક નજર દોડાવવાની જરૂર પડે છે.

પુનર્લગ્નની બાબતમાં, મમાજની નાહી તપાસીને, મમય નો પ્રવાહ ઓળખીને, ભવિષ્યમાં પરિણામનો વિચાર કરીને, નારી-ધર્મના મૂળ આદર્શ પર બ્યાલ રાખીને, સાહસ, આવેગ કે ઉતાવળ ન કરતા, ચિર દૃષ્ટિ, શાન્ત મગજ અને ગંભીર પ્રજ્ઞાથી ઊદ્ધાપોહ કરવાની આવશ્યકતા છે.

કાનૂનની દૃષ્ટિમાં વિધવાનું પુનર્લગ્ન તેટલું જ ન્યાય્ય છે, જેટલું વિધુર પુરૂષનું પુનર્લગ્ન ન્યાય્ય છે. તો પણ વિવેકની દૃષ્ટિમાં તે બન્ને અવસ્થાઓમાં ભારે અન્તર છે. જેવી રીતે, પત્નીનું બ્યભિચાર-કર્મ પતિના બ્યભિચાર-કર્મ કરતા વધારે નિન્ધ છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ પુરૂષના પુનર્વિવાહથી વધારે ભદ્રો અને નિકૃષ્ટ છે એવી સ્ત્રીમાં તે પવિત્રતા અને તે મહત્ત્વ લક્ષ્યની ભારે કમી પ્રગટ થાય છે, જે સ્ત્રીજાતિની મહુથી મ્હોટી ચાડતા અને મોહિની શક્તિ છે.

પણ ઠીન-સમાજમાં જે લય કર હોગી સમગી રહી છે, અર્થાત્ દરવર્ષે લગભગ સાત-આઠ હજાર જેટલા માણસોનો સ

હાર થતો રહે છે, એટલે હરેક કશકે સિત્તેર-એમી હજાર જેટલી મનુષ્યસખ્યા ઘટયા કરે છે, એનું કારણ જણાવતા પુનર્વિવહનના દ્વિમાયતીઓ જે કહેવા માગે છે તે આ નીચે મુજબ છે

જૈન સમાજમાં લગભગ એક તૃતીયાંશ પુરૂષ તો ગૃહવાસના અસિદ્ધાપી છતાં સદાને માટે કુવારા રહી જાય છે, અને એક તૃતીયાંશ સ્ત્રીઓ વિધવા બની સદાને માટે રડાપો કાઢે છે આમ એક તૃતીયાંશ સ્ત્રીઓ અને એક તૃતીયાંશ પુરૂષો જાતીય દુર્હાસા અને સામાજિક બલાત્કારને લોગ થઈ, અશાન્ત ચિત્તે સન્તાનોત્પત્તિ-કર્મથી બિંદુલ અવગ થઈ જાય છે, દેહતા કે સ્ત્રી પુરૂષોજ ગૃહવાસી રહી જાય છે યદ્યપિ દુનિયામાં છોકરા અને છોકરીઓ કરીબ કરીબ જરાબરની ગણતરીમાં પેદા થાય છે, કિન્તુ પુરૂષ વિધુર થતા તે તો બળે, રણ ત્રણ, ચચ્ચાર કુવારી કન્યાઓ માથે વિવાહ કરી લે ૥ અને સ્ત્રીઓ વિધવા થતા તેમને સદાને માટે રડાપો કાઢવો પડે છે, એટલે આ પરિણામ આવે છે અર્થાત્ જેટલા વિધુરોના લગ્ન કુવારી કન્યાઓ સાથે થાય છે તેટલી કન્યાઓ એાળી થતાં તેટલા પુરૂષો કન્યા ન મળવાના કારણે સદાને માટે કુવારા રહી જાય છે યદિ ૧૦૦ છોકરા અને ૧૦૦ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થાય અને તેમાંથી ૬૩ અર્થાત્ ૩૩ કન્યાઓ વિધુરોને પરણાવી દેવાય તો બાકી ૬૬-૬૭ કન્યાઓ ફક્ત ૬૬-૬૭ છોકરાઓનેજ મળી શકવાની, અને ૧૦૦ માંથી શેષ ૩૩ છોકરાઓને કન્યા નહિ મળી શકવાની એમને તો જિન્દગીભર કુવારાજ રહેવું પડશે જેટલી કન્યાઓ વિધુરામાં એાળી જવાની, તેટલી કન્યાઓ સાથે તેટલા વધારે કુવારા વિવાહિત થવાના, પણ તેટલા વિધુરો પુનર્વિવાહ વગરના રહેવાના અગર કોઈ પણ વિધુરનો પુનર્વિવાહ ન થાય તો બેશક, કુવારા

તો સોએ સો વિવાહિત થઈ જવાના, પણ ૩૩ વિધુરોને વિવાહ
 પાર રહેવું પડશે આ હિસાબે હર હાલતે એક તૃતીયાશ પુરૂ
 પોને અવિવાહિત રહેવું અનિવાર્ય છે, કેવળ કે સ્ત્રી-પુરૂષોજ
 વૃદ્ધવાસ કરી શકવા યોગ્ય રહી જાય છે બીજી તરફ સ્ત્રી વગરના
 કુવારા અને વિધુરો એ પ્રજાચારી બન્યા રહેતા હોય તો
 એ મહાન સૌભાગ્યની વાત ગણાય, પણ એ બીના અધિકાંશ
 અશ્રદ્ધેય છે તે બીચારાઓ, અધિકાંશ, કોઈને કોઈ રીતે સ્વેચ્છા
 ની પૂર્તિ કરેજ છે અને બહુ અશાન્તિ સાથે પોતાનું જીવન
 વ્યતીત કરે છે

કન્યાવિક્રયની કુપ્રથા પણ આવી કંઈક સ્થિતિમાથીજ
 ઉત્પન્ન થઈ છે કેમકે પૂર્વોક્તિ હિસાબ પ્રમાણે કન્યાઓ તો ૧૦૦
 છે અને તેણીઓના ઉમેદવાન કુવારા તથા વિધુરો મળીને ૧૩૩
 છે, બરિક એક એક પુરૂષ ત્રણ ત્રણ અગ્યાર વાર વિધુર થઈ જાય
 છે અને કુવારી કન્યાને શોધે છે, એ હાલતમા ઉમેદવારોની
 સંખ્યા ૧૩૩ થી પણ આગળ વધી જાય છે, એટલે પછી કન્યા
 મેળવવા માટે પરસ્પર ધમાધમી થાય છે, અને શ્રીમાન વિધુરો
 લક્ષ્મીના ખનખનાટથી બાજી મારી જાય છે એટલે બીચારા ગરીબ
 જવાનીયા હાથ ધસતા રહી જાય છે આ રીતે ગરીબ મા
 બાપોને કન્યા વેચવાનો અવસર મળે છે અને લક્ષ્મીની કોથળી
 તરફ આકર્ષાઈ તેઓ પોતાની પુત્રી પચાસ થા સાઠ વર્ષના
 બૂઠાને પણ આપવા તૈયાર થઈ જાય છે તે ઢોકળે પોતાની
 નિર્લજ્જ વાસના પૂરી કરી “ ચોર-જોગ ” થાય છે, ત્યારે પેલી
 બાલિકા “ ધર-જોગ ” થાય છે પણ બાળ અવસ્થામાજ તેણીના
 શિરે વૈષ્ણવનો મજા-પાત થતા તે બીચારીના પુરા હાલ થાય છે
 આમ એક વૃદ્ધ-વિવાહથી એક છોકરો કુવારો રહી જાય છે અને

સાથેજ એક કન્યાને પણ જીન્દગીભરને માટે વૈધવ્યની લીપણ ખાઈમા ધકેલી દેવાય છે. આમ જો જન્મેની તરફથી ઇચ્છા વિરૂદ્ધ સૃષ્ટિમાર્ગે બધ થઈ જાય છે.

માલ અને અપત (Demand and Supply) નો વેપારી નિયમ છે કે જ્યાં માલ ઘોડો અને ખરોદાર અથવા તેને મેળવવાના ઉમેદવાર વધારે હોય તો તે ચીજનો બજાર-ભાવ (Market-Rate) વધી જવો સ્વાભાવિક છે. આવી દશામા કન્યાવિક્રયની વિરૂદ્ધમા ગમે તેટલી જુએ પાડવામા આવે, પણ તેનું શું પરિણામ આવવાનું ? કન્યાવિક્રય તો ત્યારે બધ થઈ શકે કે જ્યારે તેણીના ખરીદનાર ન હોય, અર્થાત્ વિધુરોનો વિવાહ કુંવારીઓ સાથે ન થાય, કુંવારીઓ સાથે કુંવારાઓનો જ નિવાહ થાય. આ હાલતમા પ્રાય ન તો કોઈ સ સારાભિલાષી ચોચ વ્યક્તિ વિવાહ કર્યા વગરનો રહી શકશે, અને ન કોઈને કન્યા મૂંઝવણ આપી લેવી પડશે.

બાળવિવાહ પણ બધ થતો નથી, તેનું પણ એક કારણ આ છે. હરેક છોટરાવાળો એ જ ચિન્તામા રહે છે કે કોઈ રીતે મારા છોકરાનો જલદી વિવાહ કરીને આ “ઘોડ-ઘોડ” મા જીવ મેળવું, વિવળ કરવાથી, ન માલુમ, શું પરિણામ આવે, અને રખેને મારા છોકરાને કુંવારા રહી જવાનો વખત આવે.

વળી આગળ વધી પુનલ્લ અના પક્ષકારો પોકાર કરે છે કે — પુરૂષ મોટા ઉંમર સુધી, પરિપક્વ ઉંમર થવા છતાં પણ, એક પછી એક બાળિકાના પાણિગ્રહણ કરતોજ જાય અને બાળ ઉંમરની બાળાનો પતિ મરી જતા તેણીને વૈધવ્યની દારૂ ભરીમા પડતું મૃકવાની જખરન ફરજ પાડવામા આવે એ કેવો ન્યાય !

કેવી દયા ! કેવું હૃદય ! અનેકવાર વિવાહ કરવા છતાં પણ પુર પોની કામ-તૃષ્ણા શાન્ત નથી થતી અને પુન પુન લગ્ન માટે તેઓ વવખા માર્યા કરે છે, તો બાળ-વિધવા થનારીની મનોદશા કેવી કે પરી ! તેણીનો તૃષ્ણા-પ્રવાહ શી રીતે અટકવાનો ! સાસુ-મા, દેશણી-જેઠાણી, ખેન-લોભઈ વગેરે સધવાઓના વિલામી છવન વચ્ચે તેણીને પોતાની ચઢતી જુવાનીના દિવસો વિતાવવા એ કેટલી વિકટ સમસ્યા હશે !

પુરૂષ કરતા સ્ત્રીની ઠામ-વાસના અધિક બતાવી છે, અને મોટા મોટા ક્ષુભરો અને તપસ્વિઓ પણ સમયપર ગળડી પડ્યા છે, ત્યારે બાળ-વિધવાઓથી જળરન પ્રદાયક પળાવાની આશા રાખવી એ વિચિત્ર નથી કે !

આજે સમુચ્ચય હિન્દુ સમાજમા કેટલીયે બાળ-વિધવાઓ અવળી ઘાણીએ પીવાઈ રહી હશે ! નીતિબ્રષ્ટ થઈ રહી હશે ! ભય કર પાપો કરી રહી હશે ! કમાઈઓના હાથે રહે માઈ રહી હશે ! ઓ ! પ્રભુ ! તેમનો કોઈ બેલી ! એ કોઈ તેમને ઉગાર નાર ! છે ઢોઈ તે બીચારીઓની કકળતી આતરડીને ઠારનાર ! ઉફ ! ગજળ ત્રાસ ! ભય કર અન્ધા ધૂધી ! રાક્ષસીય અત્યાચાર ! આવી બાળાઓના ઉકળતા નીસાસા, તેણીઓના હૃદયભેદક આક્રન્દન અને તેણીઓના કાળજા માલમકલીડુ બાળિના ભડકા સમાજને કુગળ-એમે રહેવા દેશે કે !

બહારના વિધર્મીઓના જુલમ અને અદરના મહુવામી યા સહચારીઓના અનાચાર વચ્ચે આજની વિધવા મન્તામ નિ ધા' સનાળી રહી છે જળરન વૈધવ્ય પગાવવાના પરિણામે જે અનર્થ, જે અત્યાચારો અને જે જુલુ-હત્યાદિ પાપો થાય છે તે

કોનાથી અન્નપ્રયા છે ! તે બીચારી અભાગળીઓ વિધર્મીઓ કે શુદ્ધાઓના પ્રલોભનોમા ફસાઈ જઈ પોતાના જીવન-ધર્મ પર કટાર ચલાવે છે, સ્થામા ઘર માડી બેસે છે અને તેણીઓના જ પેટે એવા કદર વિધર્મીઓ પેદા થાય છે કે માતાના મૂળ ધર્મ પ્રત્યે તેમને હજારો વાર વ્યાપેલા હોય છે, અને તે ધર્મને જોઈ નાખવા માટે તેઓ પૂરા જીવનમાં જાહેર આવે છે મુસલમાનો અને ઇમાદતોના ફાસલા એવા મજબૂત અને એવા આકર્ષક હોય છે કે દુનિયા અને મનસ્વી વિધવાઓ અટ તેઓની જાગ્રતા ફસાઈ જાય છે, પણ પાછળથી તેણીઓના એવા ખુશ હાવ થાય છે-એવી ભૂડી દયા થાય છે કે તોખા ! તોખા ! !

ખરેખર તારીકની વાત છે કે, તવ યૌવનના ઉન્માદ-સમય મા પણ વિધવા ધનારી બાળાઓ ધીરજ રાખવા જોઈ જીવન અવશ્ય ફેરવે છે, પણ તે બીચારીઓને ખરેખર વિધુરો કે કુવા ગ પુરૂષો સુખે બેઠા નથી દેના, તેણીઓને તેઓ પજવે છે અને વિવિધ પ્રકારના પ્રલોભનો આપી તેણીઓને ચલાવમાન કરે છે તે બીચારીઓ તેવા ધુનારાઓના પાત્રમાં ફસાઈ જાય છે, અને પછી તે પુરૂષોજ તેમના પાપનું અનિષ્ટ પરિણામ પ્રકટ થતા તે અભાગળીઓને ધક્કો મારી જાહેર કાઢે છે, અને પોતે ઠાઠા-ડમરાનો દેખાવ કરી 'સતીયા' બનવાનો દમ ભરે છે ! અરે ! ઘરમાને ઘરમાજ દેવર-સોભાઈ, ચંચુર-વધૂ અને એક માન મા-દીકરાના એલાતા અધર્મી કિસ્સા જાહેર આવ્યા છે હાય ! મોહો-માદ !

જાહેરથી દેખાતા આડ જરી સદાચારની પાછળ ગુપ્ત દુરાચારના જીવ-લેણ સડાઓને નક્કી રાખનાર સમાજ પોતાનું

અસ્તિત્વ કયા સુધી ટકાવી ગકશે ? દિવસે દિવસે એવું કાતિલ
કેર સમાજમા ઉંડું ઉતરતું જાય છે, કે સમાજના નેતાઓ
સરેલા સાવધ નહિ થાય તો સમાજ-આજો હિન્દુ સમાજ કયા
બર્ષ પડતું મૂકશે, એ વિચાર પણ ત્રાસ ઉપજાવે એવો છે કારણ
કે મુમ માનો અને ઇસાઇઓ હિન્દુ કોમને ગળી જવા માટે
એ દાડી બેઠા છે, તેઓ હિન્દુઓની કુશલચૂં નિદ્રાનો ખૂબ
લાભ લઈ રહ્યા છે હિન્દુઓની નિદ્રા જેટલી લખાશે, તેટલું તે
મનુ કલેવર કપાતું જવાનું, જેમા જૈન જેવી દુળલી-પતલી
કોમનું ભવિષ્ય તો અતિશય ભયાનક છે જુઓ ! સન ૧૯૨૧
ની મનુષ્ય-ગણનાના રિપોર્ટના ચોથા અધ્યાયમા કમિશનર
મહાશયે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે—

“The Jains are rigid observers of Customs of
early marriage and prohibition of widow-marrriage
and like Hindus their proportion in population is
steadily declining ”

અર્થાત્ ‘ જૈનો બાળ-વિવાહની રૂઢિના સખ્ત પક્ષપાતી છે,
તેમજ વિધવા-વિવાહના પણ સખ્ત નિષેધક છે, અને એથી
હિન્દુઓની જેમ તેમની પણ સખ્યા અટલ રૂપથી બરાબર
ઘટતી ચાલી છે ’

હિન્દુ જાતિ કરોડોની ગણતરીમા છે, ૨૫ કરોડ હિન્દુ ઘટ
તા ઘટતા પણ બહુ લાખા વળતે ઘટશે વળી તેઓમા અધિક
જાતિઓ એવી છે કે જેઓમા વિધવા-વિવાહ થાય છે, જેથી
તેમની સખ્યા ઠમ નથી થતી, પણ જૈનો પૂરા બાર લાખ
જેટલા પણ નથી રહ્યા તેઓમા પ્રાય દક્ષિણ તરફની ત્રણ ચાર

જાતિઓમાંજ વિધવા-વિવાહ પ્રચલિત છે, બાકી તમામ જાતિઓ ખરાબર ઘટલી ચાલી છે

સમુદ્ધત પ્રાન્તના ૧૮૨૧ ની મનુષ્ય-ગણનાના રીપોર્ટમાં લખ્યું છે કે—

‘ Jains continue to decrease this community alone of all in the province decreased between 1881 and 1891 and there seems no doubt that it is dying out’

અર્થાત—જૈનો ખરાબર ઘટતા ચાલ્યા છે સન ૧૮૮૧ થી ૧૮૯૧ ના વચ્ચે આ પ્રાન્તમાં ફક્ત આ જ જાતિ ઘટી છે એમાં શક નથી કે આ જાતિ ખતમ થવા બેઠી છે

પૂર્વ કાળમાં સતી-ઠાહની રાક્ષસીય પ્રથા એવી હતી કે, પતિના મૃત્યુ પાછળ વિધવાને જબરન-ફરજીયાત પતિની ચિતામાં બગી મરવું પડતું હતું હિન્દુ ગાઓના નામે હિન્દુઓ વિધવાઓને બડબડતી આગમાં સળગાવી દેતા બીચારી અબગા બગતી આગમાંથી બહાર છૂટવા મથતી, કે પુરૂષો મ્હોટી મ્હોટી લાઠીઓથી ઠોકરી ઠોકરીને તેણીને આગમાં ખોસી દેતા આમ, સુસ માનો યા કસાર્ધઓના આગણે મરાતા જનવર કરતાં પણ વધારે છુરી હાલતથી દેશની વિધવાઓ કતલ કરાણી છે, અને વળી તે ધર્મના નામપર ! એ ‘ ધર્મ ’ કેવો હશે ! એ ધર્મ-પોથીઓ કેવી હશે ! અને એ ધર્મના ઠેકેદારો કેવા હશે ! વધારે તાજજીવ થવાની વાત તો એ છે કે, આગના સપાટામાં સળગી રહેલી અભાગણીની રાડ કોઈ ન સાબળે એટલા માટે ચિતાગ્નિની આસપાસ ઢાલ વગેરે વાળ-ગાળનો ખૂબ ઘોઘાટ કરી મૂકા તો લોકો પણ તે બીચારીની જૂમ સાલગવામાં પોતાનું અમ

સમજતા, કેમકે ધર્મના ઠેકેદારોએ લોકોને એટલે સુધી
વેચફર બનાવી દીધા હતા કે, ચિતાગ્નિમા બળી મરતી વિધવા-
ની જૂમ ને કોઈ સાબળી એ તો તે વાંઝિયો થાય ! હાય ! કેટલો
નજીવ ! કેવો પૈશાચિક મહાર ! આમ, સમાજના જગાત્કારે,
હેન્દમા લાખો વિધવાઓને ચિતાગ્નિની લડલડતી જ્વાળામા
જીવતી બળી મરવું પડ્યું છે પણ ભલું થયું અગરેજ સરકાર
કે જેણે સતી-દાહની પાપી પ્રથાને જડ-મૂળમાથી ઉખાડી
ફેંકી દીધી છે

જ્યારે જ્યારે સમાજ-સંસ્કારને લગતા ન્હાના-મોટા
કામો ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે ત્યારે સુધારકો અને સ્થિતિચુસ્તો
ની વચ્ચે ભારે ઘસાઘસી ચાલવા માટે છે વિધવાઓને તેણી
નોના મૃત પતિ સાથે ચિતાગ્નિમા જીવતી બાળી મૂકવાની પૈશા-
ચિક પ્રથાને ઉખાડી ફેંકી દેવા બાબત બાળબાળમા જ્યારે પહેલ
હેલી અજબગજ ગરૂ થઈ હતી, તે વખતે રૂઢિપૂજક, લકીરના
કીર પડિતો અને બીજાઓએ એ આમુરી પ્રથાને મહીમલામત
જાળવા માટે અને સુધારકોને ઉતારી પાડવા માટે ઠંઠ ઝાંછો
ખાલજાટ ન્હોતો મચાવ્યો પણ તે વખતના રાજા રામમોહન
જેવા વીર સુધારકો તેવા ખાલજાટ ન્હામે ઠંઠ મોળા પડે
વા ન્હોતા આજે તેઓ અદમ્ય ઉત્સાહ અને અટલ પ્રતિસંધી
વાતાના પ્રયત્નમા વિજયની નિવડયા, અને ધર્મને નામે ચિતા
ગ્નિમા હોમાઈ જતી વિધવાઓને જીવિત-દાન મળ્યા

આજે એ (વિધવા-દાહની) વાત જમાના-જૂની થઈ ગઈ
કે, કેવળ કથા-નાર્ત્તમા રહી ગઈ છે એ પ્રથા બદ થવાના પરિ-
ણામે ઠંઠ હાનિ થવાની કલ્પના પણ ગોઈ કરતું નથી બ-કે દરેકે
રેક એ મહા અધર્મી હોળી જીવ્યાને ' જહુ સારૂ થયું ' માને

છે, અને એ કસાઈ-કર્મથી પણ વધારે પાપી પ્રધાને અત્યંત ધૃણાની નજરે જુઓ છે

એટલે એ સ્પષ્ટ છે કે જરૂરી સુધારા માટે પણ પ્રયત્નો પ્રારંભ થતા, ચોમેરથી એકદમ આક્રમણોના ઘનઘોર વાદળો તેની રક્ષા મેચદી આવે કેમકે ઘણા જૂના વખતના સંસ્કારોમાં ટેવાઈ ગયેલા સમાજની એવી દશા થઈ જાય છે કે, તેને જ્યાં તે પડ્યો હોય ત્યાંથી એક ડગલું પણ ખસવાનું સાડે લાગતું નથી. પણ વખત વખતનું કામ કયે જ જાય છે સમય આવ્યે, નૂતન બુદ્ધિના ગડગડાટ અગ્રાર રૂઢિઓના ચીંથરામાં લપેટાઈ રહેવાની ચિંજખી ના પાડે છે, અને જા્ય લાવનાઓના નાચ પ્રવાહમાં જીર્ણ માન્યતાઓના અસાર વાતાવરણને શમી જવું પડે છે આ રીતે સમય સમયપર સમાજનું સંસ્કરણ થતું આવ્યું છે અસ્તુ

ઉપર કહ્યું તેમ, વિધવાઓને પતિ-શબ સાથે ચિતાગ્નિમાં એકદમ હોમાઈ જવું એ જેમ ફરજિયાત હતું, તેમ આજે બાળ વૈધવ્યના ધોર નરક-કુડમાં સદા રીંબાયા હરવું એ પણ ફરજિયાત છે કિન્તુ સુમસિદ્ધ-નામધેય, સુધારક-શિરોમણિ, ઇશ્વરચન્દ્ર વિદ્યાસાગરજી જેવાઓના પ્રયત્ને ભારત સરકારે પુનર્વિગ્નન દ્વારા પુનઃ કરી દીધું છે અને પબ્બના વીર સુધારક સર ગંગા રામ અન્નવાવ, રાયજહાફર કે ટી મી આઈ ઇ એમ. બી એલ મહાશય, વિધવાઓના ઉદ્ધાર માટે પુનર્વિગ્નનની સંસ્થા અને આશ્રમો પાંજળ ચાલીશ લાખ જેવડી રકમ અર્પણ કરી ગતવર્ષે પરલોક સિધાવ્યા છે

આ બધું વિવેચન પુનર્વિગ્નનના મક્ષપાતીઓનું આપણે જોયું એમાં તો શકજ નથી કે દરેક કોમ કરતા નૈન કોમમાં વસ્તી સંખ્યાનો ઘનડો બહુ વધારે પ્રમાણમાં થતો રહે છે પણ વિધવા

વિવાહના પશ્ચકારો આ માટે જે ઇલાજો જતાવે છે તેમા તેઓ પુનર્વન્નની પ્રથાને ચાલુ કરવાની પણ બલામણુ કરે છે આ વાન બહુ વિચારવા જેવી છે પુનર્વન્ન જો સમાજને પાપના ખા હામા ધકેલી ધર્મની અધિગતિ કરનારા હોય તો તો બેશક એ પાપને દાખલ કરી વસ્તી વધારવી ઉચિત ન જ ગણાય પરન્તુ માગવિધવાઓની હૃદયદ્રાવક દુર્દશા જોતા મહાત્મા ગાંધીજી જેવાઓ પણ તેવીઓના પુનર્વન્ન માટે છટેચોક ઘોષણા કરી રહ્યા છે અને યુવકોને તેવી બાળા મળે ત્યાં સુધી કુમારી સાથે લગ્ન ન કરવાની બલામણુ કરી રહ્યા છે

હિન્દુસ્તાનમા વિધવાઓની સંખ્યા લગભગ અઢી કરોડ જેટલી (૨૬૪૨૧૨૬૨) ગણાય છે, જેમા પચીસ વર્ષ સુધીની બાલુધવાળી વિધવાઓ ૧૫૩૭૬૪૪, પન્દર વર્ષથી કમ ઉમ્મર વાળી ૩૩૨૪૭૨ અને દશ વર્ષથી કમ ઉમ્મરવાળી ૯૭૮૫૪ જેટલી ગણાય છે પાંચ વર્ષથી પણ ન્યૂન ઉમ્મરવાળી છેક ન્હાની વિધવા ગણીઓ પણ આ અભાગા દેશોમા મોજૂદ છે ! અને તેમની સંખ્યા લગભગ ૧૨૦૨૪ સુધી પહોંચે છે અરે ! એક વર્ષથી પણ કમ ઉમ્મરવાળી વિધવાઓ છત્રો જેટલી છે !

જે દેશમા બાળ-પત્નીઓની સંખ્યા એક કરોડથી વધારે હોય, અને એક એક-બાળે વર્ષની બચ્ચીઓ પણ પન્દર-સત્તર હજાર જેટલી સંખ્યામા બાળ-પત્નીઓ ચર્મને બેઠી હોય, તે દેશના દુર્ભાગ્યનું શું પૂછવું ? આવા ભયાનક બાળલગ્નોથી યા તો અકાળ મોતના શ્રાસ થવું પડે, યા અકાળ વૈધવ્યના ભોગ થવું પડે, સિવાય બીજું શું પરિણામ આવે !

આટલી મોટી સંખ્યામા “વિધવા-પટ્ટન” આ પૃથ્વી પીઠપર હિન્દુસ્તાન સિવાય બીજે ક્યાંય નથી

વ્યાધિની ચિકિત્સા જ્યાં સુધી ન થાય, ત્યાં સુધી દેશોદ્ધારની
ગમે તેટલી ખૂંચો પાડીએ પણ કંઈ ન વળે

ખીજી કોમો કરતાં જૈન કોમમાં વિધવાઓની =
વધતી જાય છે અને એ સમાજની ઘોર ખીમારી
નથી આ ખીમારીનું નિકાન, વાર વાર
ખાળ-વિવાહ, અનમેલ વિવાહ અને વૃદ્ધલ
વિવાહનેજ એકદમ અટકાવી દેવાની સખ્ત જ
નાત-જાતના બધારણોની એવી કઠંગી
તેવા અનુચિત અને ધાતકી લમ્બો પુ
છે કન્યાની લેવડ-દેવડના મેત્રો આને
હોઈ, બ્યાજખી લમ્બના લાલ ઘણા
કાળમાં તો ઝોટા ભાગે જ્યાં કે
હાર હોતો અને વિવાહ-સંસ્કાર યોગ્ય
થતા એથી પહેલાના વળનમાં
ખાલ-વિધવા તો કવચિત્ જ
કદાચિત્ કોઈ ખાળા ઉપર વેધવ્ય
રૂપ હાહાકાર વર્તાઈ જતો
વાત તો એ કે-ગામીગામ,
ગયા છે તે સઘળા સમેટી લેવાવા
ઓસવાળ, વગેરે જુદા જુદા
એક અવિભક્ત જૈન-જાતિ
આયોજન વિશાળ ઠરવામાં કો
ઉત્તરિ છે

પણ આવા (લમ્બ-સુધ
અને થાય છે પરંતુ તેનો

ને પરિણામ છે કે, આ વિષમ પ્રશ્નની ચર્ચા સમાજમાં હવે પૂરે
જોશથી ચાલવા માડી છે અને સમાજ હજી પણ નહિ ચેતે તો
જાતે દહાડે પુનર્વનનો રસ્તો ખુલ્લો થવાનો સંભવ છે આજે સમા
જનો મોટો ભાગ, સામાન્ય રીતે જેઓ પુનર્વનના પક્ષકાર
થી તેવાઓ પણ પતિની સ્થિતિમાં નહિ આવેલી એવી કહેવાતી
વિધવા બાળાઓને ફરી પરણાવી દેવાની તરફેણમાં છે મોટા
મોટા અનુભવી અને સંસ્કારિત્રણાળી સજ્જનો, વૃદ્ધો અને
પ્રજામાન્ય મહાપુરુષો પણ આમાં સમત છે ડેટલાક તર્ક
પદ્ધતિએ કાયદો ઉપજાવીને જાહેર ઘોષણા કરી રહ્યા છે કે-પુરુ
ષને જેમ ફરી લગ્ન કરવાનો હક્ક છે તેમ સ્ત્રીને પણ કા
ન હોવો જોઈએ ?

આવું વાતાવરણ આજે ચોમેર વધારેને વધારે પથરાતું જાય
છે આ દશામાં મમાજના નેતાઓ, શ્રીમાનો, ધીમાનો અને યુવ
કોએ કુલગ્નના કાટાઓને જડ-મૂળમાંથી ઉખાડી ફેંકી દઈ
લગ્ન-સંસ્થાના સુધારા પાછળ પૂરજોશથી લાગી જવું જોઈએ.

બળ-વગ્ન અને જોતેડ લગ્ન જેવા અધર્મ લગ્નો બધ
પડી જતા અને બાળક-બાળિકાઓને વિદ્યાધ્યયનની સાથેજ
સાથે વ્યાયામની પણ ખરેખરી તાલીમ આપવામાં આવતા તથા
લગ્નની ક્ષેત્ર-મીમા વિશાળ બનતા, તેમજ યોગ્ય વર-વધૂના લગ્ન
થવા પૂર્વે યોગ્ય ડાકટર દ્વારા પુરુષની તન્દુરસ્તીની ખામ જાણ
કરાવવાની પ્રણાલી ચાલુ થતા જે નવદમ્પતિઓ પ્રકટ થશે,
તેમનાથી ધર્મની જ્યોત જગમગવાની અને તેઓ સમાજના
વિધાયક બનવાના

પણ જે વિધવા યુવતીઓ આજે અશાન્ત અને દુઃખી
જીવન ગુમારી રહી છે તેમનું શું કરવું ? એ પ્રશ્ન યત્ર તત્ર બહુ

વ્યાધિની ચિકિત્સા જ્યાં સુધી ન થાય, ત્યાં સુધી દેશોદ્ધારની
ગમે તેટલી જુઓ પાડીએ પાછુ કંઈ ન વળે

બીજી કોમો કરતાં જૈન કોમમાં વિધવાઓની સંખ્યા વિશેષ
વધતી જાય છે અને એ સમાજની ઘોર ખીમારી છે એમાં શક
નથી આ ખીમારીનું નિદાન, વારંવાર જણાવવામાં આવ્યું તેમ
બાળ-વિવાહ, અનમેલ વિવાહ અને વૃદ્ધલગ્ન જે માટે તેવા
વિવાહનેજ એકદમ અટકાવી દેવાની સખત જરૂર છે સમાજમાં
નાત-જાતના બધારણોની એવી કાંઈ સ્થિતિ થઈ ગઈ છે કે
તેવા અનુચિત અને ઘાતકી લગ્નો પુષ્કળ પ્રમાણમાં થયા કરે
છે કન્યાની લેવડ-દેવડના ક્ષેત્રો આજે બહુ સંકુચિત થઈ ગયા
હોઈ, વ્યાજબી લગ્નના લાભ ધણી મોઘા થઈ પડ્યા છે પૂર્વ
કાળમાં તો મોટા લાભે જ્યાં રોટીવ્યવહાર ત્યાં ભેટીવ્યવ
હાર હતો અને વિવાહ-સંસ્કાર યોગ્ય રીતે અને યોગ્ય ઉત્તમરૂ
થતા એથી પહેલાના વખતમાં આટલી વિધવાઓ નહોતીજ
બાલ-વિધવા તો કંઈચિત્ જ નજર આવતી પાંચ દશ વર્ષે
કંઈચિત્ કોઈ બાળા ઉપર વૈધવ્ય આવી પડતા સર્વત્ર અછેરા
રૂપ હાહાકાર વર્તાઈ જતો આજની સ્થિતિ તો સ્પષ્ટ છે ખરી
વાત તો એ છે કે-ગામોગામ, નાત-જાતના જે લાગણી પડી
ગયા છે તે મધ્યમ સમેટી લેવાવા જોઈએ દયા, વીશા, પોરવાહ,
ઓસવાળ, વગેરે જુદા જુદા નાતલેદો ઉડાવી દઈ બધાઓની
એક અવિભાજિત જૈન-જાતિ નિષ્પન્ન થવી જોઈએ વિવાહ-ક્ષેત્રનું
આયોજન વિશાળ કરવામાં કોમને ધણી લાભ છે અને ધર્મની
ઉન્નતિ છે

પણ આવા (લગ્ન-સુધારણાના) પોકારો તો ઘણાંય થયા
અને થાય છે, પરંતુ તેનો અમલ ક્યા થાય છે ? અને એનું જ

એ પરિણામ છે કે, આ વિષય પ્રશ્નની ચર્ચા સમાજમાં હવે પૂર
જોશથી ચાલવા માંડી છે અને સમાજ હજી પણ નહિ ચેતે તો
બંને દહાડે પુનર્વનનો રસ્તો ખુલ્લો થવાનો સંભવ છે આજે સમા-
જનો મોટો ભાગ, સામાન્ય રીતે જેઓ પુનર્વનના પક્ષકાર
નથી તેવાઓ પણ પતિની સંગતમાં નહિ આવેલી જેની કહેવાતી
વિધવા બાળાઓને ફરી પરણાવી દેવાની તરફેણમાં છે મોટા
મોટા અનુભવી અને સચ્ચારિત્રશાળી સભ્યનો, વૃદ્ધો અને
પ્રતિમાન્ય મહાપુરુષો પણ આમાં સમત છે કેટલાક તર્ક
પદ્ધતિએ કાયદો ઉપજાવીને બહાર ઘોષણા કરી રહ્યા છે કે-પુરૂ-
ષને જેમ ફરી લગ્ન કરવાનો હક્ક છે તેમ સ્ત્રીને પણ કા-
ન હોવો જોઈએ ?

આવું વાતાવરણ આજે ચોમેર વધારેને વધારે પથરાતું જાય
છે આ દશામાં સમાજના નેતાઓ, શ્રીમાનો, ધીમાનો અને યુવ-
કોએ કુલનના ઘટાઓને જડ-મૂળમાંથી ઉખાડી ફેંકી દઈ
લગ્ન-મંથાના સુધારા પાછળ પૂરજોશથી લાગી જવું જોઈએ

બાળ-વગ્ન અને બેજોડ લગ્ન જેવા અધર્મ લગ્નો બંધ
પડી જતા અને બાળક-બાળિકાઓને વિદ્યાધ્યયનની સાથેજ
સાથે વ્યાયામની પણ ખરેખરી તાલીમ આપવામાં આવતા તથા
લગ્નની ક્ષેત્ર-મીમા વિશાળ બનતા, તેમજ યોગ્ય વર-વધૂના લગ્ન
થવા પૂર્વે યોગ્ય ડાક્ટર દ્વારા પુરૂષની તન્દુરસ્તીની ખાસ નિચ
કરાવવાની પ્રણાલી ચાલુ થતા જે નવદમ્પતિઓ પ્રકટ થશે,
તેમનાથી ધર્મની જ્યોત ઝગમગવાની અને તેઓ સમાજના
વિધાયક બનવાના

પણ જે વિધવા યુવતીઓ આજે અશાન્ત અને દુઃખી
જીવન ગુજારી રહી છે તેમનું શું કરવું ? એ પ્રશ્ન યત્ન તરફ જાણુ

ચચાય છે બાગપલ્લુમાં કે ચઢતી જીવાનીમાં રહાતા ચાવજીવ
બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ કંઈ નાનીસૂની વાત નથી છતાં એવી
દેવીઓ અનેકાનેક મોજૂદ છે, ત્યારે એવા જીવાન વિધુરો
કેટલા નિકળશે, કે જેમણે પહેલી પત્ની મરી જતા પુન
ર્જનનો વિચાર માઠી વાળી બ્રહ્મચારિ-જીવન ધારણ કર્યું હોય!
વૈધવ્ય-ધર્મ પાળનારી સ્ત્રીઓ પુરુષ છે, જ્યારે વિધુર મતા બ્રહ્મ
ચર્ય અપભ્રંશ કરનારા બહુ ઓછા નિકળશે.

ધીરજ શુભ સ્ત્રીઓ ખીલવી શકે અને પુરૂષો ન ખીલવી
શકે એવું કંઈ નથી પુરૂષો પણ ધીરજ શુભમાં આગળ વધી
શકે છે પણ સ્વતંત્રતાના મદમાં પડી પુરૂષે પોતાની મર્યાદા વિસારી
દીધી છે અને જ્યારથી સ્ત્રી-વર્ગ પર તેણે 'નાદરશાહી' ચલા
વવી શરૂ કરી ત્યારથી તે વર્ગની અધોગતિ શરૂ થઈ છે હજી પણ
નારીને સન્માનની વસ્તુ સમજવામાં આવે, વિધવાઓને અમ ગા
ન સમજી તમની પ્રત્યે આદરભાવ રાખવામાં આવે, તેમની
આજીવિકાની અગવડો દૂર કરવામાં આવે અને તેમની સામે
સ્વચ્છ વાતાવરણ રાખવામાં આવે તો તેમના હૃદય પર ધણી
સારી અસર થાય અને તેઓ પોતાની જીવંદગી સુધારી શકે
મોટા ભાગે આજીવિકાની કઠણાઈને લીધે તેમને આડા-અવળા
કે પતનના વિચાર આવે છે, અને ઘર-કુટુંબના નાસથી પણ
તેઓ ઉંધે રસ્તે દોરવાઈ જાય છે જો તેમના વૈધ વ્યવસ્થા પ્રત્યે
માનસર્યુ વર્તન રખાય તો તેમને પણ આત્મ-ગૌરવનો ખ્યાલ
ઉપજે, અને તેમના આત્મ-સન્માનના ભાવ તેમને તેમના ઉચ્ચ
આદર્શને વાળી રહેવા મજબૂત ટેકો આપે

આ સિવાય ઉચ્ચ આદર્શ પર ચોક્કસ એલા વનિતા-વિદ્યા

મોના વિશુદ્ધ વાતાવરણ પણ વૈધવ્ય-હૃવનને સફળ કરવામા
બહુ મહત્ત્વાર્થ થઈ પડે

સાધારણ રીતે હિન્દુ-મમાન નરક દષ્ટિપાત કરના જણાય છે
કે હિન્દુ સમાજમા વિધવાનું સ્થાન બહુ નિકટ માની લેવામા
આવું છે કોઈ બાઈ અકાળ વૈધવ્યને ભોગ થતા તે ખીચારી
આમા ધરમા તિરસ્કારને પાત્ર બને છે ઘરવાળા તેને કોસે છે
કે—‘ આ ડાકણ ધરમા આવી એટલે આમ થયું ’ આ રાક્ષ
સીએ મારા બાઈને ભરખી લીધો ’ આમ તેના માથે તિરસ્કારની
ઝડી વરસવા માડે છે એક તો પતિ ગુમાવ્યાનું દુઃખ તે ખીચારી
રીતી છાવીને બાળી રહ્યું છે, ત્યારે ખીચારી તરફ તેના ઉપર આવા
અજોના માર પડે ! એ વખતે એની મનોદશા શી થતી હશે !
‘ પડ્યા ઉપર પાડું ’ તે આ નહિ ? આટલેથી ખતમ નથી થતું
તેનો પતિ જતા તે અભાગણીનું માન-સન્માન બધું લૂટાઈ જાય
છે ધરમા તેની કંઈયે કદર રહેતી નથી આકરડીથીયે તેની બૂંડી
દશા થાય છે કુતરીની જેમ વારે વારે તે ધૂતકારાય છે કરડી
જાગ્યી તેને ખાવા અપાય છે આવા મીતમ જ્યાં ગુજરતા
હોય ત્યાં બળી-ઝળી યુવતીઓને વિષથી, કામી કે ગુડાઓના
સંપ્રવામા કેસાતા નાર વાગે ખરી ? ચૌવનના ઉન્માદ અને
પર-કુટુંબના ત્રામથી અકળાઈ ભાગી નિકળેલી હિન્દુ ખંડેનોથી
કલકતા, બનારસ, બમ્બઈ, દિલ્લી, લાહોર અને લખનઉ જેવા
ચહેરોના વેશ્યા-મજ્જરો ભર્યા ગયા છે તમે કહેશો કે એ બધી
શુ હિન્દુ જ હશે ? મારે જણાવવું જોઈએ કે—હિન્દુસ્તાનના
વેશ્યા-મજ્જરો મોટે ભાગે હિન્દુ વેશ્યાઓથીજ ઉભરાય છે
એક કલકતાનું જ ઉદાહરણ જુઓ કે, સન ૧૮૫૨ માં તે શહે

રમા ૧૨૪૧૬ વેશ્યાઓ હતી, જેમા ૧૦૪૬૧ હિન્દુ હતી ખાસ વેશ્યાનો ધર્મ કરનારી વેશ્યાઓ આજે હિન્દુમા પાત્ર લાખ ઉપર મનાય છે, જેમા એવી વેશ્યાઓ કે જેઓ વેશ્યા-કર્મ કરવા છતાં, ભયથી કે ચરમથી પોતાને ' વેશ્યા ' નથી કહેવ ડાવતી, તેમનો અને બીજી વ્યભિચારિણીઓનો સમાવેશ નથી કર્યો. અદ્ય ભાગ ખાદ કરતા બાકીનો મોટો ભાગ હિન્દુઓની વહુ-બેટીઓ છે અને તે હિન્દુઓની લગ્ન-સંસ્થાની અન ભિરતા, સમાજની ખોટી ચરમ, લીકતા અને નિર્દયતાનું મૂર્તિમન્ત પરિણામ છે આ પાત્ર લાખ વેશ્યાઓની અરણ્ય-પૂજા પણ કંઈ ઓછી નથી થતી ! તેની પાછળ વર્ષ-દહાડે ૬૨ કરોડ જેટલા રૂપિયા હિન્દુસ્તાન ખર્ચે છે !

આ તો ખુલ્લા વ્યભિચારની વાત થઈ, પણ ગુપ્ત વ્યભિચારના સડાઓની જાણ કરવી એ મનુષ્યની શક્તિથી બહાર છે આ વ્યભિચારના પરિણામે દેશનું શક્તિ-ધન લૂટાય છે, યુવકોના બળ હણાય છે અને તેઓ અનેક ગરમીના રોગોના શિકાર બને છે આથી વૈદ્યો, હકીમો અને ડાક્ટરોને ભાવનું મળે છે અને તેમના ઘર ભરાય છે દેશની આ દુર્દશાનું મૂળ વિધવા-જીવનની દુર્દશામા સમાયલું છે, એ જૂલણ નથી જોઈતું જેટલા માટે સમાજના સરદારો અને દેગલક્ષી યુવકો તથા ધાર્મિક સંજ્ઞાનો કર્તવ્ય છે કે તેઓ એ દયાપાત્ર બંદોબસ્તોની ખબર દેશ-સેવા તથા ધર્મોન્નતિના કાર્યોમા તે બંદોબસ્તો પણ પુરૂષ-વર્ગ જેટલો પોતાનો ફાળો આપી શકે તેમ છે તેમનામા કંઈ ઓછી શક્તિ નથી તેમની શક્તિઓને ગુગળાવવામા કંઈ ફાયદો નથી, બલકે એથી તો દેશનું એક સાડું અને

મહત્વપૂર્ણ અગ નકામુ યની જતા દેશ પક્ષલાતનો શિકાર
અને છે દેશની ઉત્તરિમા અને ધર્મપ્રચારના કાર્યમા એ વર્ગને
મહત્વપૂર્ણ સાધન સમજી તેને ખીલવવાની આવશ્યકતા છે
સાન અને શિક્ષા દ્વારા જ્યારે તેમની આત્મશક્તિનો વિકાસ
થયે, તે દહાડે તેમના ઉજ્જવળ જીવન જે પ્રભા દેકશે તેજ
ધર્મનો ઉદ્યોન કરશે અને દેશમા અજવાળુ નાખશે

આરોગ્ય અને બ્રહ્મચર્યાશ્રમ.

અત્યુક્તવોચ્ચોત્ત કહેવું છે કે—“ ધર્માર્થકામમોક્ષાણામારોગ્ય
મૂલકારણમ્ ” એટલે કે, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનું
મૂળ કારણ આરોગ્ય છે આરોગ્ય નથી તો, સુખ નથી, શાન્તિ નથી,
જીવન નથી માણસ ચાહે ગમે તેટલો ધનવાન, યા વિદ્વાન હોય,
પણ આરોગ્યના અભાવે તે કુ ખી છે, જ્યારે ગરીબ અને અશિ-
ક્ષિત માણસ પણ સારી તન્દુરસ્તીના પ્રભાવે સુખોપલોગ કરી
શકે છે ખરેખર, એકલૌકિક અને પારલૌકિક સુખ-શાન્તિના
લાભ માટે આરોગ્ય જળવાવું જરૂર છે

આરોગ્ય માટે ચોખ્ખી હવા, શુદ્ધ ખોરાક, સ્વચ્છ જગા અને
વસ્ત્ર તથા ઘર-મઝાનની ચોખ્ખાઈ વગેરેની જરૂરીયાત દરેકે
દરેકને ઝબૂલ છે, પણ એ શબ્દોમાજ કબૂલ હોય અને વર્તનમા
ન હોય તો શા કામનું ? ગુજરાત-કાઠીયાવાડમા જોઈએ છીએ
કે એકાન્તૂકાનો વિચાર બહુ જોછો હોય છે આ ગન્દાઈને હીધે
તેઓ વગોવાય ઉ બીબા દેરાવાળાઓ તેમની ટીકા કરે છે, તેમને

હસે છે ગોળામા પાણી પીધેલા લોગ કે ખાલા ફરીથી બોળાય
એ ઓછી મલિનતા છે ? એવા પાણીમા અનેક માણસોના
મોઢની લાળ કે છોકરાના નાકના લીંટ દાખલ થવાનો સભવ
નથી કે ? આથી ધાર્મિક દષ્ટિએ સમ્મૂર્છિત જીવોની વિરાધના
થવા ઉપરાત ક્ષય, ખામી વગેરે એવી રોગો પણ લાગુ પડે એકા
ભાત હાંડલામા પાછા ન ખાય, એટી કરેલ રોટલી રોટલીના
ખાજનમા પાછી મૂઢી દેવાય, કડછીથી કઢી ચાખીને પછી એની એ
કડછી કઢીની હાંડલીમા ન ખાય, કાળા મેશ જેવા મહોતાથી કામ
લેવાય, કલ્પેક મસળતા પડખે બેઠેલ બાળકનું નાક સાફ કરી
એવાને એવા લીટાળા હાથે ફરી કલ્પેક મસળાય, આવી આવી
અનેક ગન્દાઈઓ વાણિયાઓના ઘરોમા ધૂસેલી છે, એ ખરેખર
ચરમાવા જેવું છે

આરોગ્યના અર્થાંએ ખાન-પાનની બાબતમા સલાહ રાખ
વાની છે અજીર્ણની હાલતમા સહુથી સરસ ઉપાય ઉપવાસ છે
ઉપવાસનો મહિમા આજે પાશ્ચાત્ય પ્રજા પણ સમજવા લાગી
ગઈ છે તાવ આવે ત્યારે બહાલેસરીઓ શીરો કરીને ખવરાવે,
યા ઠોકળા-ઢેખરા કે બજીઆ મહોટે લગાડે આ અજ્ઞાન-એટા
નથી ? તાવનું રામબાણ ઔષધ ઉપવાસ છે ખોરાક પચ્યાનું
ચિન્હ એ છે કે હસ્ત સાફ આવે, અને ત્યારે જ ખરી ભૂખ લાગે.
ખરી ભૂખ વગર જમવું યા આચડ-કુચડ પેટમા ભરવું એ
રોગને નોતરવા જેવું છે

ચિન્તાથી આરોગ્ય બહુ હણાય છે એ હાલતમા નિદ્રા દેવી
પણુટી બંધ છે સુખ-નિદ્રાના અભાવે ખોરાકનું ખરાબર પાચન
થતું નથી, અને તબિયત બગડે છે કેટલાકનું મનોબન્ધારણ જ
એવું હોય છે કે સામાન્ય બાબતમા પણ તેમનું મન ચિંતાથી

બળવા માટે છે ચિન્તાથી બચવા માટે વિવેકજ્ઞાનદ્વારા મન ઉપર કાબુ મેળવવાની જરૂર ॥

આરોગ્ય માટે કપડા-લગાની જેમ બિછાના પલ્લુ સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર છે ખેદની વાત છે કે-સુવાવડી તરફ આપણા સમાજની એવી ધૃણા-દષ્ટિ ॥ કે, તે બીચારીને ત્રુટેલા વાલુનો ખાટલો અને સુવાવડ ખાતાનું રાખી મૂકેલું ગાનાતું ગાભા જેવું ગોઠડું કે સાફરૂં આપે છે આ કેટલી મૂર્ખાઈ ગણાય ! વળી બીજી મૂર્ખાઈ એ પેસી ગઈ છે કે સુવાવડીની સુવાવડ કરવામાં પાપ મનાય છે ગજબ ! સુવાવડ એક જાતની માફગી જ ગણાય એવી માફગીવાળાની સેવા-શુશ્રૂષા કરવી એ સેવા-ધર્મ છે, અતુકમ્બા અને દયા છે, એ પરોપકારનું કામ છે એમાં પુણ્યલાભ છે ખરેખરે આ વાતને ખાસ ધ્યાનમાં લે.

શરીરને શ્રમ પહોંચે અને કસરત મળે એ પણ શારીરિક સમ્પત્તિ માટે મહત્વનું માધન છે શ્રમજીવી લોકોને સુકો રાટલો પણ અમૃત જેવો શુભકારી થાય છે ધી-હૃદયના અભાવે પણ પરિશ્રમના પ્રભાવે તેમના શરીર તાકત હાર બને છે મહેનત કરી કંઠક બૂખ લાગતા રસ-કસ વગરનું અન્ન પણ મીઠું લાગે છે પરિશ્રમથી નિદ્રા પણ ગાઢ આવે છે અને પાચન પણ બરાબર થાય છે આરોગ્ય મેળવવાની આ સરસ લાઈન છે, પણ બધા કંઈ મજબૂર કે ખેડુત જેવા પરિશ્રમી ન હોય. જેઓ સુખ-સમ્પન્ન હાલતમાં મૂકાણા છે, તેઓ પણ વ્યાયામથી અને બહિર્જામણથી શરીરમાં સ્ફૂર્તિ મેળવી શકે ॥ સારા સારા ગરિષ્ઠ પદાર્થો ખાઈને પણ જો ન પચે તો નફામાં છે, જ કે શરીરને બગાડનારા અને માફગીને નોતરનારા થઈ પડે છે કંઈ પણ ખોરાકની પૌષ્ટિકતા તેના પાચન થવામાં જ

છે અને એમ થવા માટે વ્યાયામ, શ્રમ યા બહિર્જનમણી અને વાર્ય આવશ્યકતા છે

તાકતને કમ કરનારા અને શરીરની ગરમીને બગાડનારા ચાહ, કોપી, ખીડી વગેરે પણ તબીબા ભોગ છે

કેટલાક ધર્મધેલાઓ મલિનતાને પોષવામા 'ધર્મ' માની એમે છે તેઓ ખીચારા 'શુદ્ધિ' ના તત્ત્વથી અજાણ છે બાહ્ય શુદ્ધિ અને આંતર શુદ્ધિને અરસપરસ કેટલું લાગે વાગે છે એ સમજવાની જરૂર છે શરીર એ આત્મ-દેવતાનું મન્દિર છે એટલે એ મેલું રાખવું કેમ પાલવે ? શુદ્ધિના અભાવે નિપજતા દાતના રોગો તન્દુરસ્તીને બગાડે છે ધર્મ એવો ન હોય કે, દાતમા મેલ જામે અને તે સહે આરોગ્યના ઉમેદવારે આ બધું વિચારવાનું છે

પણ પ્રજ્ઞાચર્ય વગર આરોગ્ય નથી સચવાતું એ ખાસ ધ્યાનમા રાખવાનું છે આરોગ્યનું રક્ષણ પ્રજ્ઞાચર્ય પાળવામા છે પ્રજ્ઞાચર્ય એ જિન્દગીનો પાયો છે વિષય-રસમા આપું જગત હુમેલું પડયું છે વિષયની સામે થઇ પ્રજ્ઞાચર્ય પાળનારજ હુનિયામા ધીર વીર છે મોહ-માયાના ચાળા તમામ હુનિયાને રજાડી રહ્યા છે તેનાથી ઉચે ઉઠનારોજ ખરો મહાત્મા છે આવો મહાન્ આત્મા બનવા માટે માનવજીવન જ એક મહત્ત્વ-પૂર્ણ સ્થાન છે સ્વર્ગની લોગભૂમિમા રહેનારા દેવતાઓ અને ઇન્દ્રોના પણ નશીબમા એવું માહાત્મ્ય કયાથી હોય ! એ ઇન્દ્રો પણ પોતાની એ બાબતની નૈતિક દુર્બળતા સમજે છે અને માનવલોકવર્તી એવા માહાત્માઓને નમન કરીને પોતાના સિદ્ધામન પર બેસે છે આત્મશક્તિ ખીચાતું સ્પષ્ટ પ્રમાણ વિષયત્યાગમા રહેલું છે વિષયત્યાગ એટલે વિષયવાસનાનો ત્યાગ એ ત્યાગ

જેમ જેમ ઉત્કર્ષ—અવસ્થા પર આવે છે તેમ તેમ આત્મશક્તિનો વિકાસ વધતો જાય છે એ ત્યાગની જે કિંમત છે તે લોગનો નથી મહર્ષિ મનુ સ્પષ્ટ રૂરમાવે છે કે—

“ પ્રાપ્તવાત્ સર્વકામાના પરિત્યાગો વિશિષ્યતે ” x

અર્થાત્—સ સારના તમામ પ્રકારના લોગોના લાભ કરતા તેનો ત્યાગ એ વધારે કિંમતી છે વિષય-વાસના પર જેણે વિજય મેળવ્યો છે તેનો વિજયનાદ મમત્ર પ્રદાહ પર ગાજી રહ્યો છે

હરેકે હરેક ઇન્દ્રિય પર કાણુ મેળ યા સિવાય સંપૂર્ણ પ્રદા અર્થ સાધી શકાતું નથી પણ આ પ્રદાઅર્થ તો એકદમ ઉચી કક્ષાનું છે અહીં આપણે જે વાત કરવાની છે તે વીર્યનિરોધ રૂપ પ્રદાઅર્થ સંબંધી છે વીરના પતનમાં શક્તિનું પતન છે જિન્દગીના છેડા સુધી પણ એવું પતન જેવું થયું નથી, તેના આત્મ બળની શી વાત કરવી! તેના અબ્યુઝનું શું પૂછવું! આવા મહાત્માએ! પૂવકાળમાં થયેલા છે એ આપણે કથાઓથી જાણીએ છીએ અત્યારે પણ કોઈ કોઈ શકે પ્રદાઅર્થનો મહિમા અપાર છે આજસુધીમાં જેટલા મહાન્ કાર્યો થયા છે અને જેટલા મહાન્ આત્માઓ થયા છે તે બધા પ્રદાઅર્થપતનના સાધનથી પ્રદાઅર્થનો રસાસ્વાદ જેણે બરાબર જાણ્યો છે, એ મહાન્ શક્તિની મહત્તા જેણે બરાબર પીછાણી છે તેને ગમે તેવા આદર્શ વિવાહમાં જોડાવું એ મેલ ચુકવા બરાબર જાણે છે વિવાહ—સસ્થા એ ગમે તેમ પણ એક રીતના દુર્જન મનના માણસોને રહેવાની ભૂમિકા છે એ સસ્થામાં ગમે તેવી નિયમિત રીતે રહેવામાં આવે, છતાં પણ તેઓ પ્રદાઅર્થના માર્ગે વિચરનારાઓ આગળ ઈગણ્યા વામન

જેવા દીસે છે જગત માત્ર વિષયના કાદવમા લપટાયુ છે, એટલે વિવાહની સમ્યામા દાખલ થનારાઓ હમેશા પુષ્કળ પ્રમાણુમા હોય એ બિંદુલ સ્વાભાવિક છે, છતા પ્રજ્ઞાચર્યનો આદર્શ તેવા સજ્જનોની દષ્ટિ બહાર ન હોય કમમા કમ, પહેલી ઉમ્મર, જે પ્રજ્ઞાચર્યનું મન્દિર ગણાય છે, તેમા તે મહાન દેવતાનું આરાધન થવું જરૂરનું છે માનવ-જીવનના ચાર ખંડો પૈકી પહેલા ખંડમા પ્રજ્ઞાચર્યદેવ ગિરાજમાન છે તેનું અપમાન યા વિરાધન કરવું એ પોતાના જીવનને અધોગતિમા પડડવા રૂપ છે પ્રજ્ઞાચર્યાશ્રમને યોગ્ય રીતે સાધન કરીનેજ પછી આગળના ખંડમા જવાનું છે એ આશ્રમનો જે લાગ કરે છે તે ઇશ્વરીય આજ્ઞાનો લાગ કરે છે, અને પોતાની જિન્દગીની દુર્ગતિ કરે છે

જેમ દૂધમા માખણ રહેલું છે તેમ લોહીમા શુક્ર-વીર્ય વિદ્યમાન છે દૂધનું મથન કરીને તેમાથી માખણ કાઢી લેવાથી તે દૂધ નડામું બની જાય છે, તેમ શુક્ર નિકળી જવાથી રક્ત નડામું બની જાય છે જેટલું શુક્ર નષ્ટ થાય છે તેટલા પ્રમાણુમા રક્ત નડામું બની જાય છે શુક્ર એ રક્તનો યા શરીરનો પરમોત્કૃષ્ટ અંગ છે જેટલા પ્રમાણુમા તેની રક્ષા કરાય છે તેટલા પ્રમાણુમા શક્તિ-લાભ વિશેષ પ્રાપ્ત થાય છે

સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટર નિકોલસનો મત છે કે, શુક્ર શરીરનો રાજા છે જે સ્ત્રી-પુરુષોના જીવન પવિત્ર અને સચત હોય છે તેમના શરીરમા આ પદાર્થ વધારે પુષ્ટ બનીને તેમને વધારે ને વધારે સાહુમી, ધર્મશીલ, દીર્ઘાયુ અને આનન્દિત બનાવે છે, જ્યારે આ પદાર્થનો વ્યય માણસોને દુર્બળ તથા અસ્થિર-ચિત્ત બનાવે છે એથી તેમની શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓનો હાસ

થાય છે અને શરીરચન્દની કિના મન્દ પડી જાય છે, આખરે એનું પરિણામ મૃત્યુમા આવે છે

પૂર્વે ભારતવર્ષમાં વિદ્યારણ-સંસ્કારના સમયે બાળકોને બ્રહ્મચર્યના મહિમાનો સદુપદેશ અપાયા કરતો આચાર્ય કે ગુરુ શિષ્યોને પ્રતિદિન બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું શિખવતા તેમને આ પુનીત માર્ગથી વ્યલિત ન થવા દેતા પ્રત્યેક બાળક અને બાળિકા યોગ્ય ઉમ્મર સુધી અખંડ બ્રહ્મચર્યપૂર્વક વિદ્યા સંપાદન કરીને પછી ગૃહસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ કરતા પણ દુર્ભાગ્યવશ સમયે પલટો ખાધો છે, અને તે એવો કે, જે એકના સાધનથી બધું સધાતું હતું, તે બ્રહ્મચર્યના સાધનનું વિધાન જ હુમ્મતપ્રાય થઈ ગયું

સમાજની અધોગતિ થવામા સુખ્ય ઝાઝુ બ્રહ્મચર્યનો નાશ છે આજે વિષમ વાતાવરણ દિવસે દિવસે એટલું વધતું જાય છે કે, બાળકો અને યુવકોના ચરિત્રોમા વધારે સડો પેસતો જાય છે તેમનો પહેરવેશ, તેમની રહેણી અને તેમની રીતભાત ઝામ વાસનાને પોષણ આપનાગ હોય છે માખાપોને તેમના બાળકોના ચરિત્ર માટે ધ્યાન આપવાની કુરસ નથી સ્કૂલ અને કોલેજોના વાતાવરણ પણ કંઈ એછા મેલા નથી વૃદ્ધો દુનિયાના કિનારે બેઠા છે, જ્યારે યુવકો અધિકાંશ ટેવગ્રભીલા બની વિષયવિલાસ શોધતા ફરે છે નાટ-મીનેમા અને હોટલના શોખ તેમને ખુવાર કરી રહ્યા છે શૃંગારિક વાચન તેમનું ખૂન ચૂસી રહ્યું છે જમાનાનો ભપકો ઉપરથી સારો દેખાય છે, પણ અદરખાનેથી બ્રહ્મચર્ય ઉપર ભારે કાપ મૂકાઈ રહ્યો છે એનું પરિણામ છે કે સમાજ દિવસે દિવસે વધારે ગળતો જાય છે આવી હાલતમા ધર્મભાવના ક્યાથી ખીલી શકે ! જેમ એક વ્યક્તિ બ્રહ્મચર્યનો નાશ કરીને આગળ વધી શકતી નથી, બન્ને તેનું ચતન થાય છે,

તેમ સમાજ અને રાષ્ટ્ર પણ પ્રજ્ઞાચર્યની સામે થઈ પોતાનો સત્યાનાશ વાળે છે એમા શક નથી જીવનની દોરી, સમાજનો સ્તંભ અને ધર્મનો આધાર મુખ્ય પ્રજ્ઞાચર્ય જ પ્રજ્ઞાચર્યનું તેજ ઇશ્વરીય તેજ છે એની સામે ભૌતિક તેજ હમેશા પ્રીકા પડે છે એ મહાન્ પ્રકાશ સમાજમા ફેલાયા વગર તેનો કહી ઉદ્ધાર નથી અને શાસનનો ઉદ્યોત નથી

અત્યારની વિષમ સ્થિતિમાથી મમાજને ઉગારી લેવો હોય, હાલના દુર્બળ સમાજમાથી મહાન્ પ્રજ્ઞા ઉત્પન્ન કરવી હોય તો પ્રજ્ઞાચર્યાશ્રમની સંસ્થાઓ ખોલવાના ખાસ જરૂર છે

લિખ્ત લિખ્ત સ્થળે મ્હોટા પાયા ઉપર તેવા આશ્રમો સ્થપાવા જોઈએ એ આશ્રમમા સાત-આઠ વર્ષની ઉંમરથી દાખલ થયેલા બાળકો એાછામા એાછી ૧૬-૨૦ વર્ષની ઉંમર સુધી જે તાલીમ મેળવશે તે કેટલી મહત્તાપૂર્ણ હશે એ વાચકો ખ્યાલ કરી શકે છે તેટલા વર્ષો સુધી અખંડ પ્રજ્ઞાચર્યની સાધના સાથે વિદ્યોપાજ્ઞન કરીને પછી બહાર નિકળેલા એ પ્રજ્ઞાચારી વિદ્વાનોનું પ્રજ્ઞા તેજ દુનિયા પર કેટલું અજવાળું નાખશે ! તેમના કેળવણી શરીર કેવા અલભ્યસ્ત હશે ! તેમનું દેહ-સૌહર્ય કેવું તગમગતું હશે ! અને તેમની હાકલ દેશને કેવી ગળાવી મૂકશે !

પ્રજ્ઞાચર્યાશ્રમમાથી નિકળેલા એ વીર-યોદ્ધા વિદ્વાન્ યુવકો જો સંન્યાસનો માર્ગ ગ્રહણ કરશે તો હેમચન્દ્રાચાર્યની પુનરાવૃત્તિઓ નિકળશે, અને જગતના યુગપ્રધાનના કાર્યો બળવશે, અને ગૃહસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ કરનારા ધુરન્ધર દેશભક્તો, ધર્મવીરો અને મહાન્ ગૃહસ્થો નિવડશે

સાધુ-સંસ્થા.

સાધુ જીવનનો માર્ગ એટલે નિર્ઘન્ય-માર્ગ એટલો? વીતરાગદયાની લાઇનનું અભ્યાસી જીવન તેને પોષણ આપનાર આચાર-વ્યવહાર એ દ્રવ્ય-ચારિત્ર

તર્ક-પરમ્પરાના તરંગીઓ એમ કહી નાખશે કે, દ્રવ્ય-ચારિત્ર એ સુકિત-સાધનનું આસ આવશ્યક અંગ નથી સુકિતલાભને માટે તે અન્યથાસિદ્ધ કારણ છે તેના વગર પણ સુકિત પામ્યા છે અને પમાય છે અન્યલિંગ-ગૃહસ્થલિંગાદિમા પણ સિદ્ધ થવાનું આર્ષ પ્રવચન આ બાળતમા જ્વલત પ્રમાણ છે માતા મરદેવી અને રાજા ભારતને દ્રવ્ય ચારિત્ર ક્યા હું ?

“નાશામ્મરત્વે ન સિતામ્મરત્વે, ન તર્કવાદે ન ચ તત્ત્વવાદે ।

ન પક્ષસેવાશ્રયણેન મુક્તિ, કપાયમુક્તિઃ કિલ મુક્તિરેવ” ॥

આ શ્લોક પણ એ વિષયનો પોષક છે વળી દ્રવ્ય-ચારિત્ર હોવા છતાં પણ કેટલાય સુકિત નથી પામ્યા નવ શ્રેયેયક સુધીની સ્વારામ્ય-કલ્પિ મેળવી શકનાર અભાગ્યોનો ગમે તેટલો દ્રવ્ય-ચારિત્ર-વિકાસ પણ સુકિતલાભ માટે સર્વથા અસમર્થ નીવડે

છે સમય-સાર રાગ-દ્વેષને શમન કરવા પરત્વે છે જે કોઈરીતે તેનું પ્રશમન થાય તે રીત ગ્રહણ કરના તેનું સ્પષ્ટ કરમાન છે આજ પ્રવચનનું મર્વસ્વ છે આથી પણ દ્રવ્યચારિત્ર અસમર્થ સાળિત થાય છે મતલબ કે દ્રવ્ય-ચારિત્રના સફલાવમા મુક્તિ-લાભનો અવશ્યભાવ અસિદ્ધ છે અને તેના અભાવમા તેનો સફલાવ પણ સિદ્ધ છે આમ દ્રવ્યચારિત્ર મોક્ષ-લાભાથ અન્યથા સિદ્ધ ઠરે છે

પણ દુનિયામા જેને માટે જેનો ઉત્થોગ કરાય છે તે બધા તેના અસાધારણ કારણ કયા હોય છે ? માન્યુ કે દ્રવ્ય-ચારિત્ર આત્મ-ચારિત્રનું ‘અમાધારણ’ કારણ નથી, પણ તેનું તે પોષક તો છે અલબ્ધમા ભાવચારિત્ર હતું કયે દહાડે, કે દ્રવ્ય-ચારિત્ર તેને પોષે ! અમાધારણ ન હોય અને સાધારણ કારણ હોય તો તેનાથી સાપડતો લાભ ન ઉઠાવવો ? દ્રવ્યચારિત્ર આત્મ-લાભ માટે સર્વથા અસમર્થ-અનનુકૂળ ઠર્યું હોત તો બેશક તેની ઉપાદેયતા ઉઠીજ ગઈ હોત, પણ તે તો સ્વયં ભૂધર્મ છે અને દુનિયાના તમામ પૈગમ્બરો, સાધુ-સંન્યાસીઓ અને કૃત્રીરોએ આત્મ-લાભ માટે તેનું ઉપાદાન, જુઠી જુની રીતિએ તથા ઓઢવત્તે અશે પણ આવશ્યક ઠરાવ્યું છે તેના દ્વારા કહી કહી તો ઉજ્જડ પ્રદેશમા પણ સફલાવના અકુરા કૂટી નિકળે છે અનાદિમોહવાસિત હૃદય ચેત્રને ધર્મ-બીજના વપન માટે પ્રથમ ખેડવાની આવશ્યકતા છે, અને તે, દ્રવ્ય-ચારિત્રનું કામ છે આત્મ-ચારિત્રના ઉચ્ચ શિખરને પહોંચી વળવાના અભ્યાસ-ક્રમમા દ્રવ્યચારિત્રને મહત્વપૂર્ણ થાન છે, એમા શક નથી જ્યા આશામરતા કે સિતામરતા નથી, જ્યા મુનિલિંગાદિ નથી, ત્યા પણ અમુક પદ્ધતિનું દ્રવ્યચારિત્ર

અન્ય વિદ્યમાન હોય છે ભરતાદિના કેવળજ્ઞાનનું બીજ તેમના પૂર્વભવી દ્રવ્યચારિત્રાભ્યાસમા સમાયેલું છે એટલે સાક્ષાત્તયા પરમપરમા દ્રવ્ય-ચારિત્ર નિયમેન આત્મચારિત્ર-પૂર્વવર્તી હોય છે, એટલે તે અન્યથાસિદ્ધ નહિ, કિન્તુ અપેક્ષાકૃત અસાધારણ ધારણ છે ધ્યાની અને વીતરાગ પણ અમુક અથે દ્રવ્ય-ચારિત્રથી ચુકનજ હોય છે

પણ દ્રવ્યચારિત્રની પરિભાષા લિખિત છે જે સદાચાર-યમ-નિયમો છે તે તો Universal religion-વિશ્વવ્યાપી સત્ય છે પણ ભગવદ્ધાસનાદિની જે જે ખાસ ક્રિયાઓ છે એ તો સર્વત્ર લિખિત છે એક ધર્મના ફિરકાઓમા પણ તેની અવિભિન્નતા રહી નથી સમય-પરિવર્તનમહકૃત રૂચિવૈચિત્ર્ય એવું સ્વાભાવિક છે કે સામાન્યત ક્રિયાકાંડમા ભેદ પડી જવા સહજ છે, પણ એથી તો આજે ગંડોના વાડા એટલા જુદા જુદા અને એકબીજાથી નિરપેક્ષ બધાઈ ગયા છે કે એક બીજાને અનાદર અને ઘુણાની દૃષ્ટિથી જુએ છે કેટલાક પશોમા તો વિશેષ વેર-ઝેર વ્યાપેલું છે પણ મુનિ-ધર્મની શીતળતા અદ્ભુત હોવી જોઈએ ચન્દન અને ચન્દ્ર ઝરતાય તેની શીતળતા વધારે વર્ણવી છે વૃક્ષાદિ એકે નિદ્રાની છાયામા જતા ટાઢક વળે છે, તો મુનિના અરજોની છાયામા બેસતા કેટલી શીતળતા મળવી જોઈએ મુનિના મુનિ ધર્મનું સર્વાંગિય સૌરભ એજ છે કે તેની આમપાસનું વાનાવરણ ગાન્તિમય હોય જોઈએ તેનું સચમ-તેજ આત્મ-ગળનો ભાસ હોય, તેની શાન્તમુદ્રા આદહાદ આપે અને તેના વચન મીઠા રમ પાય આવું મુનિ-જીવન ખરીરીતે શુભસ્થાનકનો વિકાસજ છે છતાં આજે દિવસે દિવસે મુનિવર્ગ તરફ આજે કેમ ઘટતો જાય છે? આ વાતનો અમારે પોતેજ વિચાર કરવો રહ્યો અમારા

અગાન્ત વ્યવહારે, અમારા કલહ-જીવને, અમારી ઉપાધિ-ધમાલે સમાજના વાયુમંડળને બહુ ક્ષુબ્ધ કરી મૂક્યું છે પક્ષાપક્ષી, ખેત્રાખેત્રી અને ઇર્ષ્યા-દ્વેષના ખળભળાટ એવા મચી રહ્યા છે કે મુનિવર્ગ પ્રત્યે જનતાની આસ્થા ઓછી થતી ચાલી છે એક તો અમારામાં અપાક્ષરોની સંખ્યા બહુ અધિક છે અને વિદ્વાન્ ગણ્યતાઓનું પણ જ્ઞાન-તેજ પ્રાય જોધતા પ્રમાણમાં ઝગ મગતું નથી, જેથી આજનો શિક્ષિત-વર્ગ અમારાથી આકર્ષિતો નથી અને બીજું, અમારી સંસ્થામાં કુસંપ તથા ઝગ ડાઓના વાદળ એવા ઘેરાયેલા છે કે, જેથી અમારા વર્ગ તરફ તેમની અશ્રિય વિશેષ વધતી જાય છે, અને એકન્દર મામ સમાજની ભઠિત-લાગણીમાં બહુ ફેરફાર થઈ ગયો છે મુગન્ધ વગરના પુષ્પની કેટલી કઠર અગત રાગી યા રતિનગત મોહ ધરાવનારા ભલે અમને ગૌતમાવતાં (!) માનતા કાય, એથી શું હાડો વળ્યો ?

મુનિ-ચર્યાની વાસ્તવિક સ્થિતિ વિચારતા, જ્યાં ટિઝિટો સુદ્ધા મંથ્રહવાનું ઠીક ન ગણાતું હોય, ત્યાં બીજી અનેકાનેક ઉપાધિ ઓની વાત કયા કરવી ! મહાવ્રતધારીઓને તરપણી-પાતરા, પકા-કાળજ, મલમલ-ફલાટન, ઓઘા-વાઘા અને પુસ્તક પાનાના પેટી-પટારા અને કળાટોના સ્વમાલિકીના સંપ્રહ કરવાના હોય ? ગાવા પરિશ્રુના પોટલા મંથ્રહી રાખવાના હોય ? નિર્ઝન્ય જીવનની વિકટતાનો ખ્યાલ કરતા અમારામાં પડેલું ગાળડું અમારે નિહાળવું જોઈએ શ્રમણ-જીવનમાં તો સ્વાદેન્દ્રિયને ધકવવાની કોશિય ચાલે, ત્યાં સતત સરસ માલમલીદાની ગવેષણા નથી હોતી એ સંન્યાસી જીવન, તટસ્થ સદુપદેશ આપી

આખો સમય મુલ જ્ઞાન-ક્રિયામાં જીવવાનું છે, એ કષાય-શમનની સાધના છે, ત્યાં પછી રાગ-દ્વેષના બળેડાઓમાં પડવાનું કેવું ?

“અજ્ઞાપ્યમિદ્ સમમે દુરારાદૃષ્ટ મતિસ્તિ” જેવા વચનો આગળ કરી અમે અમારા શૈથિલ્યનો બચાવ નથી કરી શકતા તેના વચનોનો તાત્પર્યાર્થ એજ છે કે, જિનકાલિક યુગના શારીરિક સહનનથી જેટલે દરજ્જે સયમ-સાધન બની શકતું હતું તેટલે દરજ્જે બનવું આજે શક્ય નથી બાકી આજના કાળમાં બની શકે તેટલી હદે સાધન ન કરાય તો એ શ્રમજીવનની ચોખ્ખી નબળાઈ જણાય આપણે આપણી સયમ-ભાવનાનો ઉપયોગ કરવામાં સતત હોઈએ તો પદવીઓની પાછળ જે ધમ પછાડા થાય છે તે થેના બને ! સફળતાને તો પદવી શોધવા નિકળે છે, જ્યારે નિર્ગુણી પદવી પાછળ દોડધૂમ કરે છે સફળતાનો સગ થતા પદવીનું મહત્ત્વ વધે છે, જ્યારે નિર્ગુણીને પદવી પડવાથી તે વગોવાન છે ઉમેદવાર આહિરનિરહર-મદ્દાચાર્ય હોય, તો પણ તપ-ક્રિયાના યોગે તે ‘પન્થાસ’ થઈ શકે છે તેવીજ રીતે એકાદ શિષ્યનો સહકાર મળતા અયોગ્ય હાલતમાં પણ ‘આચાર્ય’ પદવીના શિખર સુધી પહોંચી શકાય છે ! એક સમય એ હતો કે, પદવીનું કેટલું માન હતું ! પદવીધારી કેવા પૂજાતા ! આજે તો પદવીઓનો રાફડો ફાટતા ઘઉં-કાકરા સેવે ભોગ થઈ ગયા છે, જો કે સાચા વિદ્વાનોનું જ્ઞાન-તેજ સમય પર બળકટા વિના નજર રહે

નીતિ-સૂત્ર તો એ છે કે—

‘First deserve then desire’

અર્થાત—પહેલા યોગ્ય બનો, પછી ઋનોરથ કરે. અમ્નું વળી અમારામાં કેટલેક મ્યજે ચેવા-ચાપટ વધારવા ખાતર

પણ કાવતરા કંઈ જોઈયા થતા નથી મહામોહનું વાદળ એવું ઘેરાયલું છે કે, એક સમુદાયમા ગુરૂ-ભાઈઓની અંદર અંદર એકના એલાને બીજો હડપ કરવા બાળ પાથરે છે, એકની કમાણીને બીજો “હોયા” કરી જવા મથે છે !

નંદાના-મોટાના વન્દન-વ્યવહારને અંગે પણ મનોમાલિન્ય બહુ વધ્યું છે એ બાબતના વાધાએ સાધુ-વર્ગની બહુ વિચ્છિન્ન દશા કરી મૂકી છે એક ધર્મશાળાના મકાનમા પચાસ સ સારીઓ પોતાના ઉતારા ઢરી શકશે, પણ એક મકાનમા ચાર સાધુઓ કે બે સમુદાયો શાન્તિપૂર્વક નહિ રહી શકે ઋમણ-જીવનની તે ઉદારતા કયા ચાલી ગઈ !

ઋમણ-જીવન એ વિશ્વખન્ધુત્વનું મત છે તેઓ બીજાનું મહુજ કરે તેમનાથી બીજાનું ગુરૂ થવાનો સંભવજ કયાથી હોય ! તેમના મોઢથી કડવી-કઠોર ભાષા નિકળેજ શી રીતે ! પુગન્ધી હૃદય-કમલમાથી સુવાસ જ નિકળે તેઓ બીજાને ઉદ્દેગમા ન નાખે “પરોદ્દેગાદેતુતા” એ હારિભદ્ર વચન તેમના હ્રમણમા હોય તેમની આઠહાદક જીવન-પ્રભાથી કહાય કેઈ બલાગીયાને આઠહાદ ન થાય તો સન્તાપ તો નજ થાય દ્વેષ કરનારની તરફ તેઓ ન અફળાય નિન્દકની તરફ પણ તેઓ મોહાદુ પેટ રાખે વિરોધીને જવાબઆપેતો યુક્તિસિદ્ધ શૈલીમા અને મિષ્ટ ગળદોમા, અસાધુ, ગ્લીચ ભાષાની મોરી તો, જે હૃદય ‘પાયળાનું’ બનેલું હોય તેમાથી જ નિકળે. હરિભદ્રાચાર્ય સાધુ-જીવનના લક્ષણોમા એક લક્ષણ “પારુષ્યાપરિત્યાગઃ” મૂકે છે મહામતોની મહત્તા પર ધ્યાન અપાય તો અમારી માયાદમ્ભ, કૂટ-કપટ અને મૃષાવાદની પ્રવૃત્તિઓ ખરેજ અમને જ્ઞાન કરાવે કે અમે કયા સુધી નીચે ઉતરી ગયા છીએ

આ તો અગત કથા થઈ, બહેર પદ્ધતિ પણ વિચારવા લાયક છે પહેલી વાન દીક્ષા-પ્રણાલીની વિચારવા જેવી છે મારા નમ્ર મત પ્રમાણે જીવનનો સાધારણ માર્ગ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સન્યાસાશ્રમની પરાપૂર્વથી ચાલી આવતી પદ્ધતિએ જીવન-ચાલ પસાર કરવી એ છે લગભગ ૧૮-૧૯ વર્ષની ઉંમર સુધી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ સાધીને, જ્ઞાન-બળ-શક્તિમાં ચોખ્ખતા જ પાઠન કરીને પત્રી વીર્યોદ્ધાસનો પરિણામ વધતા એકદમ-વચ્ચેના બેઠક આશ્રમો પડતા મૂકી-ચોથા આશ્રમ પગ પહોંચવું એ ઘણી ખુશીની અને મહાન ગૌરવની વાત છે એવા મહાત્માઓ અનેક થયા છે અને થઈ શકે પણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અને આમાન્ય સ્થિતિપર વિચારણા કરતા એ ખાસ ધોરી રસ્તો કે 'રાજ-સડક' ન ગણાય મેં મારા "હઠેરા" માં જણાવ્યું છે કે—

“ગૃહસ્થાશ્રમ સાધીને સન્યસ્ત થવું એ રાજ-સડક છે તીર્થ કરો, ગણધરો, જ્ઞાનીઓ મહાત્માઓ બધાંય એ રાજ-સડકે ચાલેલા છે ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગરજ સન્યાસી થયેલાઓની સંખ્યા, એ રાજ-સડકે ચાલેલાઓની સંખ્યા આગળ એટલી બધી જુજ છે કે મમુદની આગળ જળ-બિન્દુ ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગરજ સન્યસ્ત તરફ વળવું એ બહુ સાકડી ચેરો રહી, એટલે તે રસ્તે જનારાઓ બહુ જુજ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પસાર થઈને સન્યાસ તરફ વળવું એ વિશ્વવ્યાપક અને સહી મલામત રાજ-માર્ગ રહ્યો એટલે થોડા અપવાદોને બાદ કરતા બધાંય એ રાજ-માર્ગે જ ચાલેલા અને ચાલે એ દેખીતું છે”

આમ સાકડી ગલીએથી જનારા વીરો જેમ પૂર્વકાળમાં

નિકળતા હતા, તેમ આ કાળે ઠોઈ નજ નિકળી શકે એમ કંઈ નથી પણ આજે તો “અનુગ્રહધિયા પરામ્યુપગમ” ન રહીને શિષ્ય-મોહ, પરિવારવૃદ્ધિ અને માનૈષણીની વાસનાજ મ્હોટે ભાગે દીક્ષા-મુકત કરી રહી છે ‘અનુગ્રહધિયા પરામ્યુપગમ’ તો એવો હોય કે ઉપદેશ અપાય તટસ્થ અને એને પરિણામે મુમુક્ષુ પ્રાર્થના કરે ત્યારે તેને લગતી આત્મજાત્રીની સ્થિતિનો વિચાર કરી, કલહ-કોલાહલ કે શાસન-ડકડાઈ થવાનો પ્રસંગ ન ઉભો થવાનું ખાસ લક્ષ્યમા રાખી કેવળ તેના આત્મ-હિત માટે ગરુ શ્લોક શુરૂ તેને પ્રવ્રજ્યા આપે મુનિ-ધર્મના સિદ્ધાસન પર ‘કાગડો’ બેમાડીએ તો એ કેવું બેહુકું ગણાય! સિદ્ધજનુ દ્વંધ સ્વર્ણ-પાત્રમાજ ટકી શકે પણ આજે પાત્રપાત્રનો વિચાર બહુ ઓછો ઝરાય છે આજ કારણ છે કે ભારતવર્ષના આમાન્ય સાધુ-સંન્યા જે માનનીય-પૂજનીય ગણાતી હતી, તે આજે અધિકાંશ પોતાનું તેજ શુભાવી બેઠી છે આજના પ્રતિષ્ઠિત મહાપુરુષો પણ છટે ચોક વહે છે કે—

“આજકાલની લેવાતી દીક્ષામા ઝવરતા સિવાય કંઈ જોવામા આનંદ નથી અને તેથીજ સાધુઓ પણ તેજસ્વી હોવાને બદલે ઘણા ખરા આપણા જેવા દીન અને જ્ઞાન-હીન હોય છે”

શુભ-મગની જેમ સંજ્ઞા-મગમા પણ હું માનનારો છું છતાં એમ તો જરૂર કહીશ કે-નિર્જોની સંજ્ઞા વધારવા કરતા સખજ આત્માઓ થોડી પણ સંજ્ઞામા પ્રગટે એ વધારે લાભ ઝર્તા છે પણ તે બાલ-દીક્ષાથી નહિ વિચારડ એમ શકે છે તેમ સમય-ધર્મ સાફ જાહી રહ્યો છે કે—

૧ ‘પરોપકારશુદ્ધિ આગતુક મુમુક્ષુને સ્વીકારવો’ હારિબદ્ધ ધર્મ બિન્દુ, ચતુર્થ અધ્યાય ૩૩ મું સૂત્ર

Early Diksha is generally more dangerous than early marriage

અર્થાત્ ‘બાલદીક્ષા ઘણાભાગે બાલ-વ્યવસ્થાથી વધુ ભયાવહ છે’

પણ શા માટે દીક્ષા આપવામા “હાય-વોય” કરી ઉતાવળ કરવી જોઈએ ? હરિભદ્રસૂરિના ‘કૃપાયતઃ કાપવાલમ્’ એ સૂત્ર પ્રમાણે દીક્ષા એકદમ ન આપના ઉચિત સમય સુધી દીક્ષાર્થીને દીક્ષાના ગુણોનો અભ્યાસ કરાવવામા આવે તો શુ જોડું ? પહેલેથી ઘડાવામા સુમુખને કંઈ ગેરલાભ ખરો ? દીક્ષા પૂર્વવર્તિની અભ્યાસી અવસ્થા પણ કંઈ જોડી પવિત્ર નથી એ અવસ્થામા દ્રવ્યત બને ગમે તે ગુણસ્થાન હોય, પણ આન્તર જીવનમા ભાવો લાભ વધતા ઉચુ ગુણસ્થાનક ફરતી જાય તો કામ નિકળી જાય ગુરુજી તો ‘વા’ ખાતા રહે અને એવો દીક્ષા-વેષ વગર પણ) કામ કાઢી ન્યે ! એની અવસ્થામા મોત આવી જાય, તોય સફળિત હાજરજ છે દીક્ષા-ગુણોનું યોગ્ય પરિણામ લઈ ક્યાં પછી યોગ્ય ઉમ્મરે દીક્ષા ગ્રહણ કરાવ તો એવા કૃત-પૂર્વાભ્યાસ મહાભાગ પર આરિત્રની ગુલ કેવી દીપી ઉઠશે ! તેનું સમય-તેજ કેવું ખીલી ઉઠશે ! અને જનતાને તેથી કેટલો લાભ પહોંચશે !

આમ યોગ્ય ઉમ્મરે જ્ઞાન-આરિત્રની સમુચિત શિક્ષા સ પાડી ક્યાં પછી અને અનુભવમા આવેલી મોહ-રાગની વિકટ બાણાવલીને પહેલગી વળવાની આત્મ-શક્તિનો મ અહ ક્યાં પછી દીક્ષા લેવામા કંઈ જોવા જેવું છેજ નહિ માત્ર ધીરજની જરૂર છે વિલગ થાય, પણ શક્તિ કરતા અશક્તિ માર્ગે અહણ કરવો સારો

લગ્ન-સંસ્થાનો યથાયોગ્ય સુધારો થતા ન બાલ-વિધ

વાઓની સખ્યા વધવાની અને ન તેમને માટે દીક્ષાનો પ્રશ્ન ઉઠવાનો મતલબ કે ન્હાની બાળા કે સુવતીને દીક્ષા આપવી એ ઉચિત નથી જણાતું આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિજીના સમયમા પણ આવી જાતનું બધારણ ઘડાયલું પણ આજે તો બાલિકા પણ વૈધવ્યની શુભામીના કદથી કટાણી અને ચેટીઓ માટે તરખી રહેલી સાધ્વીઓથી ભરમાઇ બે વેષ ધારણ કરી લે છે આમ શ્વેતામ્બર કે મ્યાનકવામી સમુદાયમા શીઘ્ર વેષ પહેરાવી દેવાનું બહુ વધી ગયું છે દીક્ષા ન લે ત્યાં સુધી તો ઉમેદવારને માન-સમાનથી રખાય, ઘણા ગ્રેમ-વહાલ દેખાડાય, અને એ રીતે પ્રયત્ન કરતા 'પક્ષી' ફાસલામા આબુ કે પછી ભેઇ લ્યો, કેવા દડા ઉડે છે ! એક તો નારી જાતિને તેની અજ્ઞાન દશાએ બધડા-ઝોર કરી જ મૂકી છે અને એથી જ એ ત્યાં સુધી ગવાય છે કે —

‘ માર મળે ચોટવા કમના વાળે ચોટવા ’

તેમા વળી દીક્ષાનો હોદ્દો મળ્યો, પછી શુ ‘ પૂછવું ’ હા, જેમના આત્માઓ જ્ઞાન-સંયમની શિક્ષાઓથી વિભૂષિત છે, જેઓ ચારિત્રના ખપી છે, જેઓ વૈરાગ્યવાસિત છે અને જેઓ પાપભીડ હોઇ ચારિત્રમાધનમા સતત દત્તચિત્ત રહે છે, તેઓ ખરેખર વદનીય મહાત્મનીઓ છે તેમને પૂર્વોક્ત દીક્ષા સાથે કંઈ ય ન લાગે વળગે તેવી પૂજ્યા-પરમપૂજ્યા શ્રમણીઓ તો મહિલા-સમાજને સુધારવામા શ્રમણો કરતા ય વધારે સફલ-પ્રયત્ન થાય. એવી શ્રમણીઓનું ચારિત્ર વિશ્વ-કટ્યાણુ માટે શ્રમણ-જીવનના જેટલે દરજ્જે જરૂરી અને ઉપયોગી છે અને હું તો એટલે સુધી ટહેવાની રજા લઇશ કે, બાઈઓના બે ઉપધાન થાય તો તેવી પૂજ્યા સિદ્ધુણીઓના આશ્રય નીચે થાય, જ્યારે સાધુઓ પુરુષોને તે કરાવે

‘ સાધ્વી-સસ્થા ’ ઉપયોગી અને મહાન ઉપયોગી હોવા છતાં આજે તે વગર મોટે ભાગે નિરૂપયોગી જેવો થઈ પડ્યો છે. અપરત્નોને બાદ કરતાં મોટે ભાગે તેમની દિનચર્યા સીવવા-સાધવામાં કે કપડા ધોવામાં પુરી થાય છે તેમનો વખત ઘણો ભાગે મસારી બાઈઓની જેમ કુચગીમાં અને ગામ-ગપાળા હાકવામાં પમાર થાય છે. જ્ઞાનોપાર્જન તરફ તેમનું લક્ષ્ય બહુ ઓછું જણાય છે તેઓ પણ જ્ઞાનોપાર્જન કરી વિદુષી કા ન બને ! સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને સૂત્ર-સિદ્ધાંત તથા દાર્શનિક ફિલસૂફીમાં પાઠિત્ય સંપાદન કરી સરસ ધર્મોપદેશિકા તેઓ કા ન બને ! વ્યાખ્યાનો અને ધર્મોપદેશ દ્વારા તેઓએ સમાજ અને શાસનને ઉપયોગી નિવડવું જોઈએ અને એ માટે વિદ્યાવ્યાસગની સખત જરૂર છે, એ તેમના ધ્યાનમાં ઉતરવું જોઈએ.

બીજી વાત અમ લોકોને માટે એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે અમારે અમારી ઉપદેશ-શૈલીને ઉચિત માત્રામાં ઉદાર બનાવવાની જરૂર છે. લીલવણી-મુકવણી જેવી બાબતો તરફ સમાજને આકર્ષવાનો જેટલો પ્રયત્ન થાય છે, તેટલો તેને નૈતિક જીવન વિષેના ઉપદેશો પૂરા પાડવામાં નથી થતો, એ મોટી ખામી છે. વળી વ્યાખ્યાનનું ઔચિત્ય પણ સમજવાની જરૂર છે. સાધારણ સમજવાળા શ્રોતૃ-વર્ગની આગળ પત્રવણી જેવા સૂત્રો વ્યાખ્યાનમાં વચાવ એનો શુ અર્થ ! તેમને તેના શુ રસ પડે ! તેથી તેમને શો જ્ઞાન-લાભ થાય ! હા, પોતાને તો સૂત્ર-સ્વાધ્યાય થાય, પણ વ્યાખ્યાન તરીકે એની મહત્ત્વતા કેટલી ? સમાજની પરિસ્થિતિ જોતા તો તેને શ્રવક-ગૃહસ્થ તરીકેના કર્તવ્યોના પાઠો નિયમસર શિખવવાની જરૂર છે. અમારી વ્યાખ્યાન-શાળા આ રીતે એક શિક્ષણ-શાળા બનવી જોઈએ. શ્રોતાઓમાં સારી

વિચાર-ભાવનાઓ સિંચાય, તેમના મર્ત્ય-માર્ગનું તેમને ભાન થાય, હાનિકારક રિવાજો દૂર થાય અને તેમની જ્ઞાન-શિક્ષામાં વૃદ્ધિ થાય, એ ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાનોના ફળ છે. ધર્મોપદેશક મુનિવરોની ધર્મોપદેશકતા આ રીતે ચરિતાર્થ થવાની જરૂર છે જેને ખરી રીતે 'જાહેર ભાષણ' કહેનામાં આવે છે તેની પણ અમ મુનિઓમાં ખામી છે. વાણિઓના કે શ્રાવકોના ટોળામાં વ્યાખ્યાન આપવું એ જાહેર ભાષણ ન કહેવાય. જૈન શાસનનો વિશિષ્ટ ઉદ્યોત તો જૈનેતર જનતા અને જૈનેતર વિદ્વાનોવાળી સભામાં વ્યાખ્યાનો આપવાથી થઈ શકે. વિદ્વાતાની ખરી કસોટી ત્યાં થાય એ માર્ગે જૈન ધર્મની મહત્તા ફેલાય તેવી સભામાં જૂની ઢબે પોતાના ધર્મનું પારાયણ કરવાથી કામ ન ચાલે ત્યાં તો વિશ્વધર્મ પર પ્રકાશ પાડવાનો હોય, સ્વ સિદ્ધાન્તને ખાધા ન આવે તેમ વિશ્વમાં ય સિદ્ધાન્તોનું પ્રતિ પાઠન કરવાનું હોય એનો પ્રભાવ આઠકતરી રીતે પણ એવો પડે કે જૈનધર્મ વસ્તુતઃ વિશ્વ-ધર્મ છે આવી વ્યાખ્યાતૃત્વ-શક્તિ વિકસાવવા માટે અન્યાન્ય ભાષાના મારા સારા પેપરાં અવલોકવાની જરૂર છે, અન્ય ધર્મશાસ્ત્રોનું સમુચિત જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર છે અને મોટું મન રાખી ઉદાર સ્વભાવ કેળવવાની જરૂર છે ઉચિત મંત્રામાં મન-સહિષ્ણુતા અને સમય-સૂચકતાના ગુણો વ્યાખ્યાતામાં અવશ્ય ખીલવા જોઈએ છે. આ બાબતની અમ સાધુઓમાં જે ખામી છે તે દૂર થવી જરૂરની છે. અમ મુનિઓ આગળ નવીન શિક્ષિતો આવતા લોકો છે એનું કારણ પણ દર થવું જોઈએ તેમને જ્યારે તેમના પ્રશ્નો માફલ જવાબ નથી મળતો, ત્યારે તેમને અસન્તોષ થાય છે એવા માફલ જવાબ આપનારા બધા કયાથી હોય. પણ એવા ન હોય તેમણે

તેમને ' નાસ્તિક ' આદિ વિશેષણોથી તરછોડવા પણ ન જોઈએ તેવા તુચ્છકાર કરવાથી તેઓ ઠેકાણે નહિ આવવાના કાતો જ્ઞાનશક્તિથી તેમના બુદ્ધિ-પ્રદેશ પર પ્રકાશ નાખવો જોઈએ, યા તો સમતા ગુણથી તેમના હૃદય પર પ્રભાવ પાડવો જોઈએ તેમને સતોષવાને આ બે રીતો છે, જો કે તે બે રીતોમાં બહુ ભેદ રહેલો છે, પણ તુચ્છકારવાથી તો તેઓ મુનિવરોથી વધારે વેગળા બસતા જાય છે અને યાદ રાખવું જોઈએ કે, ભાવિ સમાજ તો એમનાથી બનવાનો છે એટલે તેમના હૃદય-પ્રદેશો વિપર્યક્ત થતા તેમની ઓલાદ પર પણ શાયદ તેવા સંસ્કારો પડવા સંભવ છે, અને એથી ધર્મ-સંસ્થાને હાનિ પહોંચવાની પૂરી સંભાવના છે આ બામત પર ખામ ધ્યાન આપવા જેવું છે કેટલીક વખત અદ્વૈતાક્ષર મુનિઓની જેમ સાક્ષર મુનિવરો પણ તે લોકોના વિચિત્ર પ્રશ્નો ઉપર ઉશ્કેરાઈ જાય છે આથી તે લોકોને વધારે નારાજ થવાનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે વિકટ પ્રશ્નો પર પડેલા નાખવાની ખૂંખીથી પણ વાકેફ થવાની જરૂર છે એથી સૌમનસ્યનો લાભ ન થાય, તો વૈમનસ્ય તો નજ ઉભું થાય

સ્વેતાચ્છર, દિગચ્છર અને સ્થાનકવામીના પારસ્પરિક અથડાઓ જૈનધર્મની સંસ્થાને બહુ હાનિ પહોંચાડી રહ્યા છે મત-ભેદને દ્રેષ ભાવમાં પરિણમીને એ ડહાપણનું કામ નથી, તટસ્થતાવે જ્ઞાન-ગોખી કરવી એ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ છે, તત્ત્વનિર્ણયની ધાના મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થનારી વાદ-ડયા પણ ઇન્દ્રિયજાલ છે, પણ કેવળ દુરાગ્રહ પોષવાના હેતુએ કઠણોષ કરવો કે શુદ્ધ વાગ્જ્ઞાન પાથરવી એ સર્વથા અમંગલ છે હૃદય જેવા સ્વસ્થરો માં પોષાતું આબુ હોય છે તેમાં ફેરફાર થવો સહજ નથી આ કમળ કરવાથી કોઈને પોતાના વિચારનો કરી શકાતો નથી

સભ્ય શૈલીએ પોતાના વિચારોનું સમર્થન કરતા ચાલદ ખીજની ઉપર તેની સારી અસર થાય, પણ એથી ઉલટી રીતે વર્તવામા કેવળ હાનિ જ છે

દરેક દ્વિરકાવાળાઓની ધર્મ-ક્રિયાનું મુખ્ય સાધ્ય-બિન્દુ આત્મવિકાર-શાન્તિનો લાભ મેળવવો એ છે આ વિકાર-શાન્તિ રૂપી ક્ષુધા-શાન્તિ માટે નાનાવિધ પડનાનો મોજૂદ છે, જેમા એક ભગવન્મૂર્તિ-ઉપાસના પણ છે રૂઝ્યા એટલા પકવાનો દરેકે ગ્રહણ કર્યા એક પગતમા બેઠેલાઓ ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુ ગ્રહણ કરવા બદલ, યા અમુક વસ્તુ ન ગ્રહણ કરવા બદલ ઈશ્વરા કરે કે ? ભગવન્મૂર્તિ-ઉપાસનારૂપી મિઠાઈ જેઓ પડતી મૂકે છે તેમને તે મિઠાઈની વાસ્તવિક મિઠાઈ સુહૃદ્ભાવથી જો સમજાવવામા આવે તો બહુ ફેર પડે, પણ તે ખાતર તેમની સાથે વૈર-વિગ્રહ તો ન જ કરાય

ભગવન્મૂર્તિ-ઉપાસનાનો ઉદ્દેશ ઈષાય-શાન્તિ છે એનાજ માટે ભગવન્મૂર્તિનું આલમ્બન છે હવે વિચાર કરવાની વાત છે કે જે મૂર્તિ ઈષાય-શાન્તિ માટે છે, તેનીજ ખાતર ઈષાય-વૃદ્ધિ કરવી એ ઈયા સુધી લખિત છે ! તેનેજ આશ્રીને ઈષાય વધારીએ, તો તેની ઉપાસનાનો ઉદ્દેશ કયા રહ્યો ! સ્થાનકવા મીઓ પણ સમજી જાય કે જેઓ કષાય-શાન્તિ યા આત્મકલ્યાણને માટે એક વધુ સાધનનો ઉપયોગ કરે છે, તેઓ કંઈ જોડું કરે છે કે ! એ તેમની રૂચિની વાત છે કે, તેઓ ઘેબરને ગ્રહણ ન કરે, પણ જેમને તે ઉચે છે તેમની અવહેલના તો તેમનાથી કરાય જ કેમ ! ખરેખર, જેઓ પોતપોતાના રૂચતા ક્રિયા-માર્ગથી કષાય-શાન્તિનો અભ્યાસ કરી રહ્યા હોય, તેઓ ખીજ

માથે કસાય-વર્ધક અનિટ વ્યવહાર ડી ન ડરે, આ મુદ્દાની વાત મતવામીઓ જો સમજી બન તો વિચાર-લેદ યા મત-લિખતા રહેવા છતાં પણ તેમનામા સૌમનસ જળવાઈ રહે એમા શક નથી

એવીજ રીતે દિગમ્બર-મૂર્તિ તરફ પણ ધૂણા લાવવાનું કંઈ કારણ નથી શ્વેતામ્બર-દિગમ્બરો એક-બીજાના મન્દિરોને જીતારે તો તેમા તેમને કંઈ ખોટ ન બન્ય ઉંદુ તેમના મનોમા લિન્ય દૂર થાય, તેમનામા મૈત્રીલાવ જામે અને એ રીતે તેમનું પારસ્પરિક મગઠન થતા સઘ-બગ કેટલું વધે ! ધણા વખતથી વિખુટા પડેલા એ મ્હોટા સમુદાયોના બંને જથ્થા એકત્રિત થતા તેમનામા જે બગ પ્રગટે એ તેવું અસાધારણ હોય ! એ બંને દરિયાઓના પૂર એક-બીજામા ભગી જતા, હું ખરેખર કહું છું કે, પૃથ્વી-મહાગના તમામ ધર્મોમા મહુથી ઉચુ આસન જીન ધમને પ્રાપ્ત થાય આ 'શેખસ ત્રી' જેવી વાતો હું નથી જાણી રહ્યો આ શક્ય (Possible) છે એટલે કહી રહ્યો છું કેમકે એ બંને સમુદાયો પરમેશ્વર મહાવીરના, અર્હન દેવના, નિર્ભય-પ્રવચનના અને સ્વાદ્રાહ-દગનના ચૂસ્ત પૂજારી છે એ બંનેના તત્ત્વજ્ઞાન તદ્દન એકજ છે, ઔવહારિક અમુક જામતોને ખાદ કરતા, આખું પ્રવચન તે બંનેનું એક જ છે તે બંને વર્ગો મા મ્હોટા મ્હોટા સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને મ્હોટા મ્હોટા ગ્રંથકારો થયા છે અને એ પ્રયત્ન વિદ્વાનો તરફથી બંને સમુદાયોના સાહિત્ય-ભાડારો સમૃદ્ધિશાળી બનેના છે દરેક વિનયના ભારે ભારે ગ્રંથો એ બંને સમુદાયોમા મોજૂદ છે એ બંને મ્હોટા પેઢીદાર શ્રીમાનો છે એ બંનેના તર્કશાસ્ત્રો એવા જબર છે કે એક બીજાને મદદગાર થઈ પડે તેવા છે એ બંનેની ગળવર

તિબ્બેરીઓમા ભારે કિમતી ઝવેરાત ભર્યા પડ્યા છે આવા એક પિતા-પરમપિતાના સમૃદ્ધિશાળી પરિવારો સગા ભાઈ છે એટલે મનોમાલિન્ય દૂર થતા અને ઉદાર દષ્ટિ તથા વિશાળ ભાવના પ્રકટ થતા, એ બન્ને ભાઈઓનો મેળ થવો એ આ યુગમા અગત્ય જેવું કેમ ગણાય ?

દુકમા દરેક ફિરકાઓ અને ગઢેઓમા એ ભાવના હાડોહાડ પ્રસરી જાય કે-‘ સિદ્ધ સિદ્ધ રીતિથી ક્રિયા કરવા છતાં પણ વીત-રાગ-ધર્મ આરાધી શકાય છે, ’ તો જૈન શાસનના ઉદ્યોતનું શું પૂછવું ?

બાકી એમા તો શકજ નથી કે-લગભગ પચીસસો વર્ષ પૂર્વે થયેલા ભગવાન મહાવીર દેવના અનુયાયી અને અહિંસા-ધર્મ તથા ઉચ્ચ તત્ત્વજ્ઞાનના વિસ્તારક એના શ્રમણોની સંસ્કૃતિ સમય-ધર્મ પ્રમાણે અનેક ઉદય-અમ્ભના હિંડોલે હીંચીને હજી સુધી પણ અખડપણે ચાલી આવી છે એ પરમ્પરામા વર્તતા વર્તમાન જૈન સાધુઓમા પણ, સમય-પ્રભાવે, સનાતન-નિયમા નુસાર, દરેક રાષ્ટ્ર, દરેક પ્રજા, દરેક મમાજ અને દરેકે દરેક વસ્તુમા ફેરફાર થતો રહે છે, તેમ ક્ષતિઓ આવવા છતાં પણ આજે હિન્દુસ્તાનના સાધુઓમા, નહિ, નહિ, દુનિયાભરના તમામ સાધુ-મંડળોમા તેમનું આસન ઉચું છે, એમા શક નથી આજે પણ તેમના ત્યાગને, તેમની કષ્ટ-ચર્યાને, તેમના વિકટ નિયમોને જગતની ડોઈ પણ માધુ-સંસ્થા પહોંચી શકે તેમ નથી કાચી પૃથ્વી, કાચુ પાણી, અગ્નિ અને લીલી વનસ્પતિ વગેરેનો સ્પર્શ પણ ન કરવાનું, ન્હાનામા ન્હાની બાલિકાને પણ ન અડકવાનું, કોઈને ત્યાં બેસીને નહિ જમવાનું, પીવાનું જળ

સુદ્ધા બીજાઓનું જ માગી લાવીને પીવાનું, માથાપરના વાળ હાથે ઉખાડી નાખવાનું અને હુનિયાની મુસાફરી પગે કરવાનું આને કયા સમ્પ્રદાયના સાધુઓમા છે ?

આ વીસમી સદીમા આવી કદ-ચર્યા એ કંઈ એાછી વાત ગણાય ? શામન-દેવને પ્રાર્થીશુ કે આવી તપશ્ચર્યા વિશાળ જ્ઞાન, વિશાળ પ્રેમ અને વિશાળ ભાવનાથી સુચોબિત થઇ શામન-પ્રચારના કાર્યમા સહાયક બને

અન્તિમ ઉદ્ગારો.

(૧)

સમાજ અને શાસનની ઉત્પત્તિ માટે તમામ ગમ્મવાળાઓએ ક્રિયાકાંડના ઝગડાઓ મેલી હાથ એકમ પી કરવાની સખ્ત જરૂર છે એા ! ગમ્મવાળીઓ ! જરા સમજી જાઓ કે, તમારી અન્દર અન્દરની લડાઇમાં પરમાત્મા મહાવીરના શાસનની કેટલી દુર્ગતિ થઇ રહી છે પ્રભુના શાસનપ્રત્યે તમને જો અવિહારાગ હોય, તેમના શાસનની વિજય-પતાકા ફરકતી જોવાને ! મારા અન્ત ઠરણ ઉત્સુક હોય તો ક્રિયાલેદનો દુર્મોહ મૂકી હાથ ધરાય એક પ્રેમની રક્તમીમા બદ થઇ જાઓ પોતપોતાને રૂથે ! ક્રિયા કરો, પણ બીજાઓની ક્રિયાઓને વગોવો ના ક્રિયાલેદને હારવતુ રૂપ આપી, જે ચતાણુ કરવી અને વિરોધ વધારવો એ મન્વલ દરજ્જાની જોવકુશી મિવાય બીજી કશું નથી કોરી ક્રિયા શક્તિ નથી લઇ જનારી, પણ ક્રિયાગત પ્રશમભાવ જ મોક્ષનું પ્રાદાન છે જરા ધ્યાન આપો ! એક સાધ્યને પહોચી વળવા માટે એકજ સાધન હોય છે કે ? એકજ સાધ્ય જુદા જુદા સાધન-

દ્વારા નથી પ્રાપ્ત થઈ શકતું કે ? ક્રિયા તો એક બાદ્ય અગ છે, તેમા એકરૂપતા કદી હોઈ શકેજ નહિ જરા ઉડા ઉતરી વિચાર કરતા સ્પષ્ટ માલુમ પડશે કે, ક્રિયામાર્ગ હમેશા વિવિધતાવાળો જ હોય છે અને એ દરેક માર્ગે મુમુક્ષુને પોતાના આન્તર જીવનને કેળવી જાણે તો આત્મક્રિયાણના શિખરપર પહોંચી શકે છે કોઈ ગમ્મ છે એ જાણગડમા ઉતરવું જ ન જોઈએ કે કયો ક્રિયા માર્ગ શ્રેષ્ઠ છે અને કયો નિકૃષ્ઠ છે ક્રિયાઓ તો બીધીય સારી છે, જો એમા પોતાનો આત્મા પરોવાતો હોય તો અન્યથા શુદ્ધ ક્રિયાથી તો કોઈનું પણ કટ્યાણ થયું નથી મોક્ષનો ઇન્તરો અમુ-ગમ્મ કે કિરકાને જ મળ્યો છે એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે ક્રિયા જેવી બાબત માટે બધકા ઠરવા એ તો મને બહુજ મૂર્ખાઈ ભરલું લાગે છે ક્રિયા-ભિન્નતાએ ભિન્નતા ગણાવી જ ન જોઈએ. ક્રિયા-ભિન્નતાથી ભિન્નતા આવવી જ ન જોઈએ એક ધરની અદરના માણસો ખાવાની યીને ભિન્ન ભિન્ન ગ્રહણ ઠરવા છતાં તે બધામા એકીભાવ બન્યો રહે છે, તેમ ક્રિયાની ભિન્ન ભિન્ન રીતો ગ્રહણ ઠરવા છતાં બધા ગમ્મોમા એકીભાવ બન્યો રહેતો જોઈએ ગમ્મોની જે જે ક્રિયા-પદ્ધતિઓ છે તે પૈકી એક પણ 'ક્રિયા' વગર જ્યારે અનેકો મોક્ષને પામ્યા છે તો પત્રી તેને માટે આટલો આગ્રહ કા ? ક્રિયા કરતા સમતા મ્હોટી છે ક્રિયારહિત સમતા ક યાણકાગ્ક થાય, પણ સમતાવિહીન ક્રિયા તો વિદ્ય છે જુદી રીતની ક્રિયા ઠરતાય જો સમતામા રમણ હોય તો લાભ છે, જ્યારે મામ્પ્રત્યક્ષ ક્રિયાનું સંપૂર્ણ વિધાન પણ ઠાયયુક્ત હોય તો વિદ્ય છે ક્રિયાનો મુદ્દો માત્ર એટલો જ છે કે, તેમા પરમાત્માનું અમરણ હોય અને પવિત્ર આચરણ હોય, પરમેશ્વરની સ્તુતિ હોય અને પોતાના દુઃકૃત્યોની ગર્હાયા આવોયના હોય, ઉચ્ચ વિચારો

હોય અને પવિત્ર લાવના હોય આ મુદ્દા જરાજર હોય તો, ગમે તે પ્રકારની—ગમે તેવી વિધિવાળી—ગમે તેવી યોજનાવાળી પણ ક્રિયા શ્રેયસ્કર છે, એમા કોઈએ જરાપણ શકા લાવવા જેવું નથી.

વાચનાર ! તમારા વિચારપ્રદેશમા કદી એવી ઠપ્પના ઉત્પન્ન થાય છે કે, તમામ ગમેછોના સાધુઓની મ્હોટી સભા એકત્ર થાય અને મધ્યસ્થપણે પરસ્પર છૂટછાટ મૂકી તમામને માટે એક 'ક્રિયા' અખત્યાર કરવાનો નિર્ણય કરે ! આવો નિર્ણય કરવા એકત્ર થનારી સભાનું અધિવેશન તો 'માથુરી' અને 'વલ્લભી' સભાનું સ્મરણ કરાવે અને એનો કાર્ય-પ્રદેશ એ પૂર્વકાલિક સભાઓ કરતા પણ અમુક અપેક્ષાએ વિશેષ મહત્વનો ગણાય.

આવી ઠપ્પનાનો જ જ્યાં ઉદય નથી, ત્યાં એટલે મુધી દોડ લગાવવાની વાત કરવી નકામી છે. સમયપરિવર્તનસહકૃત રૂચિ લેહનું વૈચિત્ર્ય વિચારતા પણ એટલે મુધી મનોરથ લઈ જવો અસ્થાને છે.

(૨)

આજે અન્ય ધર્મવાળાઓ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા બીજાઓને પોતાના ધર્મની દીક્ષા આપે છે, બીજાઓને પોતાના ધર્મમા લેવા ભરસક પ્રયત્ન કરે છે, ત્યાર જૈનોની ચાલ એથી ઉલટી દેખાય છે જે જૈનોના પૂર્વજો ગરામીયા, રજપૂત, ક્ષત્રી વિગેરે બીજા કોમોની જનતાને—દુર્વ્યસની જનતાને પણ ઉપદેશ આપી, બોધ આપી, દુર્વ્યસનો છોડાવી, શુદ્ધ કરી પોતાના ધર્મમા દાખલ કરતા હતા અને એ રીતે જૈનસંખ્યામા વૃદ્ધિ કરી જૈનધર્મનો ફેલાવો કરતા હતા, તે જૈનોમા આજે નવા જૈનો ખનાવવાની પ્રવૃત્તિ તો ઉઠી ગઈ છે, પણ તેઓમા અન્દર અન્દર જ પોતાના

ધર્મજી ધુઓને અપમાનપૂર્વક પોતાના ધર્મમાથી બહાર કાઢવાની ચેષ્ટા થાય છે ! વાણિયા યા જૈનો વિદ્યાવ્યાસગમા પછાત હોઈ, તેમનામા ધાર્મિકજ્ઞાનવિશાળતા અને ધાર્મિક ઉદારભાવના ઓછી હોય, પણ જેઓ ધર્મધુર-ધરપદે ઝિરાજેલા છે, તેઓમા પણ અધિમત્ર ઓવા માકડા મનના અને સંકુચિત વૃત્તિવાળા છે કે જેમને, આજની દુનિયાનો પ્રવાહ કંઈ તરફ વહે છે, અને ધાર્મિક ઉદારતા કેવી હોય એની ખબર નથી આગેવાનો અને શ્રીમાનો ખીચારા સસારી વલોપાતમાથી અગર આનંદવિવાસમાથી પોતાનું માથું ઉંચું કરી શકના નથી, જ્યારે મુનિમહારાજઓમા બહુ મોટો ભાગ એવો છે કે, જેમને ધાર્મિક બધારણુ પુરતું જ્ઞાન નથી સાથે જ તેઓમા અહર અહર ઇર્ષ્યાદ્રિષ્ટના ધનધોર વાદળ ઓવા છાયેલા છે કે, જેના પરિણામે ગૃહસ્થ વર્ગમા સગકન થવાને બદલે વિધવન વધતું જાય છે કેટલાક મુનિવરોના ભિન્ન ભિન્ન પત્નો વચ્ચે એટલી બધી દુર્મનાવટ ફેલાયલી છે કે હિંદુ-મુસલમાન વચ્ચે પણ એટલી નહિ હોય ! સ્હામ સ્હામે ચક્રમક ઝરતા કેટલાકના મોઢામાથી નિકળતી ગાળો ઠાળી-વાધરીઓનું પણ એકવાર ધ્યાન ખેંચે એવી હોય છે સમાજનું આ ઓછું દુર્ભાગ્ય ? અનાયક નરયતિહન્ત ! શાસનમ્ !

એકજ ધર્મને માનનારા અને એકજ જાતવાળાઓમા ભણ વીશા, દશા, ઓસવાળ, પોર-રાગ વિગેરે અતર્ભાતીય ભેદો અને તેઓમા પણ અતર્વિભાગો એટલા વધી ગયા છે કે કયાક દીકરી-વ્યવહાર નથી, તો કયાક જમણ-યવહાર સુદ્ધા નથી જ્યાં આવી વિભિન્નતાઓ હોય ત્યાં ધર્મનો ઉદય કેવી રીતે થઈ શકે ! સમાજનો વિકાસ કંઈ રીતે થાય ! એક વિદ્વાનના શબ્દો છે કે—

‘ United we stand, Divided we fall ’

‘ એકતામાં અમારૂં ઉત્થાન છે,
લુદાઈમાં અમારૂં પતન છે ’

એક વિચારકે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં કહેલું કે—

“ અન્તર્જાતીય મેદસ્વી દીવારોં કો તોડ ઢાલનાં ચાહિયે ।
રોટી-ચેટીવ્યવહારકા ક્ષેત્ર સમુચિત ન રહ કર અધિક વિસ્તૃત
બનાયાં જાનાં ચાહિયે । ”

જ્યાં ઘરમાંજ સાળું ન હોય ત્યાં પરાયાનું ઠેકાણું ક્યાંથી
પડે ! જૈનોમાં અદર અદરજ સ્વગઠન, એકીભાવ કે સાચું સાધ-
ર્મિક-વાત્સલ્ય નથી, ત્યાં પરાયાને ‘જૈન’ બનાવવાની વાત ક્યાં
કરવી ? પણ મહારે મહારા અનુભવ પ્રમાણે જણાવવું જોઈએ કે,
આજે દેશ-વિદેશમાં જૈનેતર વિચાર-વર્ગોમાં જૈનતત્ત્વજ્ઞાન
અને જૈન માર્ગની મહત્તા તરફ લોકોનું ધ્યાન આકર્ષિત થતું
જાય છે ભદ્ર જીવો જૈનધર્મનો ઉપદેશ સાબળતા તેની તરફ આક-
ર્ષાય છે આ લોકની આગળ પણ કેટલાકે જૈનધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ
કરવાની માગણી કરેલી જો જૈન વિદ્વાનો અને મમર્થ ગૃહસ્થો
પ્રયત્ન કરે તો ઘણાઓ જૈનધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની કળી આવે
શુભ-ખજની જેમ સંખ્યાબળની પણ આવશ્યકતા છે પણ નવા
જૈનો થાય તો કેવી રીતે ? જૈનધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરતા તેમને
પોતાની કોમ સાથે છૂટા છેડા થાય જ, અને જો જૈનકોમ પણ
તેમને પોતાની જાતમાં ન સધરે તો તો તેમના યુરા હાલ જ
થાય ત્રિશકુની જેમ અધવચમાંજ તેઓ લટકતા રહે !
“ ઘોળીનો કુતરો ન ઘરનો, ન ઘાટનો. ” કોણ એવા હોય
કે ઘડિયાળના લોકની જેમ આમતેમ અથડાવાનું પસંદ કરે !

આર્યસમાજીઓનું શુદ્ધિ-પ્રકરણ નવું નથી પહેલાં ઠહેવાઈ

ગયુ તેમ જૈન સપ્રદાયમા જૈનાચાર્યો ઘણા નુના વખતથી શુદ્ધિ કરતા આવ્યા છે અશુદ્ધને શુદ્ધ કરવો એ મહાત્માઓનો પરોપકારી પુરોષોનો ધર્મ છે ઉન્માર્ગીને માર્ગ પર લાવવો એ મહાન શુભ કર્મ છે વાત એટલી છે કે, તેમા બલાત્કાર કે ભેર-જુ મ ન હોવો જોઈએ શુદ્ધ પરોપકારભાવ ઉપરજ શુદ્ધિનુ મહાણુ હોવુ જોઈએ શાન્તિમય ઉપદેશથી સ્થામાના હૃદયપર પ્રભાવ પાડવામાજ શુદ્ધિનુ વાસ્તવિક બીજ સમાયુ છે એ રીતે આકર્ષિત થએલાઓને તેમના હિતની ખાતર ‘શુદ્ધિ’ કરતા વ્યવહારિક કે માસારિક મગવટો પછુ તેમને પુરી પાડવી જોઈએ ત્યારેજ નવા જૈનો બને । કોરી વાતો કરવાથી કે “ સવિ છવ કડ ગાનન રમી ” ના ખાલી રાગ અલાપવાથી, કે કેવળ વ્યાખ્યાનો-શાપણોથી નવા જૈન નહિ થવાના સમય સમયપર પૂર્વાચાર્યોએ ‘શુદ્ધિ’ ન કરી હોત તો આજે જૈનમમાજની શી દશા હોત ?

ધર્મસ રચા ઉદારોના હાથમા આવતા તેનો પ્રસાર થાય છે, જ્યારે સાકડા મનવાગાઓના હાથમા આવતા તેનુ સર્કલ સકા આઈ જાય છે વાણિયાઓ કે જૈનો જાતિભેદનુ જેટલુ અભિમાન હો છે તેટલુ ધર્મનુ અભિમાન નથી લેના “ અમે જોમવાગ છીએ, અમે વીશા છીએ ” એમ મગફરીની સાથે પોતાને જોમ વાગ કે વીશા જાહેર કરશે, જાતિભેદપર પોતાનુ ગૌરવ જતાવશે, પણ “ અમે જૈન છીએ ” એવુ ધમ વિપયક આત્મસન્માન બહુ જોછામા જોવાય છે જેમ આખા રાષ્ટ્રમા રાષ્ટ્રીય ભાવના ફેલાવાની જરૂર છે, તેમ અખિલ જૈનસમાજમા, દરેક જૈનની અદર ‘જૈન’ લાવનાના પ્રચારની જરૂર છે જાતિભેદ તો તેમની દષ્ટિમા નુરુ સમજાવો જોઈએ તેજોએ પોતાને ‘ જૈન ’ તરીકેજ જાહેર

કરવામા ખુશી માનવી જોઈએ પોતાના નામ સાથે ' જૈન ' વિશેષણ લગાડવાની રીતિ દિગંબરોમા ક્યાક જોવાય છે, પણ શ્વેતાંબરોમા નથી જોવાતી ધ્યાનમા રાખવું જોઈએ કે, ભતિભેદ પરંતુ વ્યવહારો એકબીજાથી વિલક્ષણાવનું ઘોતન કરે છે, જ્યારે ધર્મ-સંગત ' જૈન ' વ્યવહારથી પરસ્પર અવિલક્ષણ સઘની વિશાળ ભાવના ખીલી ઉઠે છે

વસ્તુતઃ ભતિ કોઈ ખાસ વસ્તુ નથી સિત્ત સિત્ત શુભ-ઠર્મને અંગે જુદા જુદા વાડા બધાવા એનું નામજ ભતિ છે એટલે એ જનતાની કંપનાનીજ વસ્તુ છે એજ કારણ છે કે, ભતિબધારણ કે વર્ણવ્યવસ્થામા વખતો વખત ઘણા ઘણા ફેર ફારો થતા રહે છે, પ્રાચીન સમયની અને હાલની વર્ણવ્યવસ્થામા કેટલું બધું અતર છે એ ખાસ વિચારવા જેવું છે પૂર્વકાળમા પ્રાક્ષણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શુદ્રમા એક બીજા વચ્ચે અનુલોભ-પ્રતિ લોભ લગ્ન થતા હતા, ત્યારે આજના સમયની સ્થિતિ કેટલી બદલાઈ ગઈ છે ! અતએવ ઉચ્ચ આત્માની દૃષ્ટિમા ભતિભેદનું કંઈ મહત્ત્વ નથી

એકજ સમાજમા, અમુક વિશેષતાઓને અંગે જે લોકોનું મહાન જુદું પડે છે, તે ઠાળકમેણુ પેટાવિભાગ (ઉપજાતિ) ના રૂપમા ફેરવાઈ જાય છે મગવડની ખાતર, યા અભિમાન-કષાયથી પ્રેરાઈ, અથવા અમુક કારણ-વિશેષને લીધે જેઓ પોતાના બધારણ અલગ ધરે છે, તેમનો એક જુદો વાડો બધાઈ જાય છે આ રીતે સમાજમા પડેલા પેટાવિભાગો કંઈ મહત્ત્વ રાખતા નથી એટલે ડાહ્યાઓને મન તે બધા ઉપલેદો-અતર્જતિઓ તુચ્છ અને હેય છે એ ભેદ-પ્રભેદો ખરેખર સઘગઠિતને શ્રેણી ખાનારા ઝેરીલા ફીડા છે

જૈનો પરસ્પર સાધર્મિક છે, એટલે તેઓમા પરસ્પર સગા ભાઈ જેવો સ્નેહ હોવો જોઈએ સુતરા, પેટાવિભાગો યા ઉપજાતિઓ રહેલીજ કેમ જોઈએ ? વાસ્તવમા ' જૈન ' એક અવિશકત જાતિ છે અહિંના શાસન-તરૂ નીચે જૈમનો વિસામે છે, તે બધાઓની એક ' જાતિ ' હોવી જોઈએ હા, એટલું ખરૂં કે, કન્યાની લેવડ-દેવડ માટે સમય અનુસાર, સગવડ પ્રમાણે, ઉચિત બધારણ બાધવુ એ ઠંઠ ગેરબ્યાજળી નથી, પણ એનું મહાણુ જાતિલેદના પાયાપર ન થવુ જોઈએ ન ભૂલવુ જોઈએ કે એક ધર્મના અનુયાયીઓમા જેટલા પેટાવિભાગો પડે છે, તેટલાજ તેમના જુદા જુદા ભાગલા પડી જાય છે, તેટલોજ તેમના એકીભાવમા ધક્કો પહોંચે છે, તેટલીજ નડતરો તેમનું સગઠન થવામા ઉભી થાય છે નિ સન્દેહ, સગઠનશાકેતના વિકાસ માટે અતર્જાતીય ભેદોની દિવાલો લાયકર અતરાયરૂપ છે સમાજબગની પુષ્ટિ માટે તે દિવાલોને તોડી પાડયેજ છુટકો કે ત્યારેજ સામાજિક ઉત્થાનનો માર્ગ સરળ થવા સભવ છે, અને એમાજ જાતીય કન્યાણુનું મૂળ બીજ સમાયલું છે

(૩)

મહાવીરની ઐતિહાસિકતા આજે બૂમડગમા કયા વિદ્વાનને સમજાવવી પડે તેમ છે ! તેમના જીવનની શ્રેષ્ઠતાથી દુનિયાનો કયો પ્રામ્થતત્ત્વવેત્તા અપરિચિત છે ! તેમની તીર્થંકરતા એટલે ? વિધ-કન્યાણુ માટે પ્રાદુર્ભૂત થયેલી એક મહાન્-તેજોમયવિભૂતિ આ વિભૂતિ પ્રાણીમાનની અદર મૌજૂદ છે સસાર એની તિરોહિત દયાનુ જ નામ છે એના તિરોભાવક આવરણોને ખસેડવામાજ મહાવીરનું મહાવીરત્વ ગવાયુ છે સુમેરૂ મહીધરને હલાવ્યેથી

આપણે તેમને ભગવાન નથી કહેતા, ઇન્દ્ર-ચન્દ્ર-નાગેન્દ્રોએ તેમને ચામર ઢાળ્યા અને અસખ્ય દેવતાઓએ મળી જોજન પ્રમાણનાળવાવાળા હજારો ઠળચોવડે તેમને નહવરાવ્યા, એથી આપણે તેમને ‘પ્રભુ’ નથી કહેતા જુઓ ! શ્રીસમન્નભદ્રાચાર્ય મહારાજ પણ સાક્ષી પૂરે છે કે—

“ દેવાગમ-નમોયાનચામરાદિવિમૂતય ।

માયાવિપ્લવિ દૃશ્યન્તે નાતમ્ત્વમસિ નો મહાન્ ” ॥

(આપ્ત-મીમાંસા)

અર્થાત્—દેવતાઓનું આગમન, આકાશ-ગમન, અને ચામરો વિભૂતિઓ તો માયાવી-ઇન્દ્રજીયાઓમા પણ જોવાય છે એથી તું અમારો ‘પ્રભુ’ નથી

લોકોત્તર ચમત્કારી વર્ણનો તો અન્ય-નીચેશ્વરોને અગે પણ વર્ણવાયા છે, પણ તે વર્ણનોમા જે તત્ત્વમુખી વર્ણકોની દૃષ્ટિ પહોંચી નથી તે તત્ત્વને સિદ્ધ કરનામાજ મહા-વીરની મહાવીરતા જળહળી હોં છે તે તત્ત્વ છે—રાગ-દ્વેષ ઉપર અપૂર્ણ વિજય આટલાજ માટે તેઓ “ અરિહત ” કહેવાય છે આટલાજ માટે તેઓ “ જિન ” તરીકે ઓળખાય છે આમાજ તેમની સાચી પ્રભુતા છે પાત્ર લાખ કે પાત્ર ઠરોહને હુકાવવા કરતા પાત્રને હુકાવવાનું કામ જહુ વધારે દુષ્કર છે એ પાત્ર કોણ છે ? જાણો છો ? એ છે પાત્ર ઇન્દ્રિયો મનનો પરાજયયતા યા મનસ્વાધીન યતા સર્વ ઇન્દ્રિયો સ્વાયત્ત થઈ જાય છે અને સર્વ દોષોને જ ખેરી શકાય છે “ અપ્પા મિણ સઘ્વ મિઝ ” એ શ્રીમદ્ ઉત્તરાધ્યયન-સૂત્ર સ્પષ્ટ બહાર કરે છે કે, આત્મા ઉપર-પોતાની જાત પર કાબૂ મેળવાતા સર્વ જીવી શકાય છે નિ મન્દેહ—

‘ He alone is courageous, he alone is vigorous and learned, and he is the lord of ascetics, who gets mastery over his senses by curbing his mind. ’

અર્થાત્—એજ ખરો ધીર છે, એજ ખરો વીર છે, એજ ખરો વિદ્વાન છે અને એજ ખરો મુનિવર છે, કે જેણે પોતાની મનોવૃત્તિઓને કાબૂમાં રાખી ઈદ્રિયો ઉપર પોતાની સત્તા ફેલાવી છે

મહાવીરની વિચાર-દૃષ્ટિમાં સ્પષ્ટ ભાસ્યું હતું કે—આખા સંસારની બગતરાતું ઉદ્ગમ—સ્થાન કેવળ રાગ-દ્વેષજ છે રાગ દ્વેષ જ એવા લૂટારા છે કે જેઓ તમામ જુરાઇ અને પાપોને પોતાની સાથે લઇને ફરે છે ખરેખર, એ દારૂણ પિશાચોના ભીષણ ઉપદ્રવોથી આખું જગત્ રોઇ-કપ્પી ગદ્યું છે રાગ-દ્વેષની એ અનન્ત શક્તિ છે કે આત્મ-વિભૂતિ ઉપર છવાયલા તમામ આવરણો ફક્ત એમના જ બળ પર ટકી રહ્યા છે દુષ્ટ અને અજ્ઞાનની અસલ જડ રાગ-દ્વેષ મિવાય બીજી એકંકે નથી

આ શોધને પરિણામે ‘ મૂલ નાસ્તિ કુત ક્ષાત્તા ’ એ ન્યાય મુજબ રાગ-દ્વેષની જ સ્થામે સુદ્ધ માડવાનો મહાવીરે નિશ્ચય કર્યો રાજ-પાટ અને જાગ-વિલાસને સર્વથા તિવાજલિ આપી તેમણે ફકીરી ધારણ કરી જે રાક્ષસોના લય કર હુમલાઓ સ્થામે ભલભલા યોગીઓના પશુ હાજા ગમડી ગયા છે, તે રાગ-દ્વેષનું નિકન્દન કરવા મહાવીરે પૂણું બાંધી તપ સાધના શરૂ કરી

આધ્યાત્મિક અભ્યાસમાં ઉત્તરોત્તર પ્રકર્ષ મેળવતા બહારથી આવી પડતી અનર્ગલ કષ્ટ-પરમ્પરાને પશુ તે વીર પુરૂષે જે દૃઢતા અને સમતાથી સહન કરી છે, તેમાજ તેમના આધ્યાત્મિક જીવનના ખૂબી સમાયવી છે પ્રચંડ બળ અને અગ્રાધ શક્તિ ધરાવવા છતાં પશુ લોકર માણસોના હાથના અવાર નવાર માર સહન કરી લેવા

એમા એ વીર આત્માનો કેટલો ઉચો અભિપ્રાય હશે ! આટલી હદ સુધીની ક્ષમા ઉપરથી એ સ્પષ્ટ તરી આવે છે કે, એ વીર પુરૂષ પોતાની સર્વ-શક્તિમાનો એક તિલ્લમાત્ર પણ અશ સ્વાર્થ સાધન સિવાય અન્યત્ર નહિ વાપરવા ઉપર મક્કમ હતા. આત્મ બળને પ્રગટાવવાની આ કેવી ધૂન ! ક્ષમાના અજબ અખતરા ! ગજબ સમાધિ !

રાગ-દ્વેષને હણી નાખવા પાછળ એ વીરે ખાલું મૂકી દીધું, પીલું મૂકી દીધું અને ઉંધવું પણ તફન છોડી દીધું એમના બીજા સાથી તો આ પ્રવાસમા થાકી ગયા, પણ આ વીરની તો ધીરજ જરાય ન ખૂટી બાર બાર વર્ષ આમ વીતી જતા જ્યારે એ મહાત્માનું ધાર્યું પાર પડ્યું ત્યારે તેમને નિરાત વળી, અને પછી જ પ વાળી બેઠા.

રાગ-દ્વેષ વિખરાતા આખું મોહનીય, અને સાથેજ તમામ આવરણો તથા અન્તરાયો તત્કાળ સુકાર્થ જઈ વિખરાઈ જાય છે આમ વીતરાગ દશાએ પહોંચી મહાવીર 'પ્રભુ' બને છે આ પ્રભુતા પૂર્ણબ્રહ્મ-સ્વરૂપિણી છે, અનન્તતેજોમયી છે અને અખંડ સચ્ચિદાનંદરૂપ છે આ બધી જાગ્રવ-યમાન વિભૂતિઓ એ વીતરાગ-દશાની વિભૂતિઓ છે આ સર્વ દેહીધ્મમાન ચૈતન્ય-પ્રકાશ જે વીતરાગ દશાનો પ્રકાશ છે.

વાચનાર હવે સમજી ગયા હશે કે મહાવીર આપણા શા કારણે 'પ્રભુ' છે લોકોત્તર ચમત્કારકારી કાર્ય એકમાત્ર રાગ-દ્વેષનો પરાજય કરવો એ છે રાગ-દ્વેષના મહાસાગરને ઓળંગી ગયેલો, મસારમા સહુથી મ્હોટો વીર છે એ વીરની આગળ દુનિયાના મ્હોટામા મ્હોટા વીરો પણ પાણી ભરે છે એવા વીરના ચરણોની રજ માનવલોકના ચક્રવર્તીઓ, સ્વર્ગના મમ્મોટો અને

પાતાલવામી સરદારો, આખા સસારના લીડરો અને સમગ્ર પ્રજાડના નાયકો પોતાને માથે ચઢાવે છે આ જો 'વીર' ની વીતરાગ-દયાની પૂજા છે

આપણે પણ જો પ્રભુને વીતરાગદશા મેળવવા માટેજ પૂજીએ છીએ જો પ્રભુને આપણે નમન-વંદન-પૂજન જો એકલૌકિક રૂપ માટે હોય, અથવા માસારિક લાભ માટે હોય તોય ભક્તિનો પ્રભાવ એવો છે કે અન્તરાયોના પડદા ચીરાઈ જતા અભીષ્ટ રૂપ સાપડે કિન્તુ આવી મનોવૃત્તિ કનિષ્ઠ ગણાય આપણે પ્રભુને વંદન કરવા જઈએ છીએ એનો ખરો હેતુ આપણા દોષોનું પ્રક્ષાલન કરવાનો છે અને પ્રભુની શુભ-રાશિનું ચિન્તન કરી તેમાથી યથા શક્તિ શુભમહુષ્ય કરવા પ્રયાન કરવાનો છે પ્રભુ-દર્શનનો ઉદ્દેશ જીવન-શુદ્ધિ કરવી યા આત્મશાન્તિ મેળવવા એ છે રાગ-દ્વેષના ભય દર ભડખાઓથી બળના ઝળ્યા આત્માઓને આત્મશાન્તિ મેળવવાનું સાધન વીતરાગ-ગરબ મિથ્યા બીજી એકંદે નથી

વીતરાગ પ્રભુની શાન્તમુદ્રાનું દર્શન તેના અનેક શુભોનું આપણને સ્મરણ કરાવે છે, તેના પ્રત્યે ભક્તિ જગાડે છે, તેના આસન-પથે ચાલવા ઉત્માહ પ્રગટાવે છે અને અન્તઃકર્ણમા એક મહાન્ આનંદ રેટે છે પ્રભુની શાન્ત મુદ્રા નિહાળતા આપણને અનેકાનેક ઉચ્ચ ભાવનાઓ સ્ફુરી આવે છે અને આપણા અધર્મિન જીવન માટે આપણા હૃદયમા ખેદ ઉપજે છે

આપણે દર્શન કરવા જઈએ છીએ ધ્યાનસ્થ વીતરાગની શાન્ત આકૃતિના, આપણે સ્મરણ કરવા જઈએ છીએ તે પ્રભુના ઉચ્ચ શુભોના, આપણે લેવા જઈએ છીએ તે પ્રભુના ચરણે તેમની શુભ-વિભૂતિના થોડા ઘણા આશીર્વાદ, આ તેમની દર્શનવિધિ છે આ વિધિમા તેમના પ્રશમાદિ, ક્ષમાદિ, વૈરાગ્યાદિ, ધૈર્યાદિ અને

જ્ઞાનાદિ શુણ્ણના ચિન્તન-શ્રવણ-સ્તવન સમાયા છે, તેમના આ શુણ્ણના ગાન-તાન અને ભજનોના નાદ અન્તર્નાદ પ્રગટાવી મનોમજને ક્ષીણ કરે છે પ્રભુની આ ઉપાસના આત્મ-પ્રસાદરૂપ પ્રસાદી મેળવવાનો ધોરી માર્ગ છે સાચેજ, આપણે ભગવાનના માથાનો મુગટ જોવા નથી જતા, આપણે તેમની લાખેણી આગીના દર્શન કરવા નથી જતા, આપણે તેમના ઘરેણા કે ઠાગીના નિહાળવા નથી જતા નિ સદેહ, એ આપણા દર્શનનો વિષય છે જ નહિ ભગવાનને માથે મુગટ હોય, ચાહે ન હોય, આગી કે અલકારોની સજવટ હોય, કે ન હોય, એની સાથે ઉપાસનાને કંઈયે મતલબ નથી એ ઉપાસનાના વિષય નથી ઉપાસકની ઉપાસનાનું મ્થાન એકમાત્ર પરમધ્યાનસ્થ શુણ્ણતરંગિત ગાત આદૃતિ છે એજ માત્ર આપણી ચિંતાનો વિષય છે, એજ માત્ર આપણું સ્મરણીય તત્ત્વ છે, એજ માત્ર આપણું ધ્યેય આલંબન છે ગાન-ભજન એની આત્મવિમૂતિના કરવાના છે અસ્તુ

વીરની શૃવન-અર્થા જેવી સામ્યપૂર્ણ હૃતી, તેવી તેની શાસન પદ્ધતિ પણ સામ્યપૂર્ણ છે ‘આદ્રાદ’ નીતિનો આવિર્ભાવ એ તેના સામ્યવાદનું પગિષ્ઠામ છે તેની સામ્ય-દૃષ્ટિજ એ ‘નીતિ’નું ઉદ્ગમસ્થાન છે અખિલ જગત્ પ્રત્યે જેના સામ્યવૃત્તિ હોય અને જેના હૃદયપ્રદેશના પ્રત્યેક પરમાણુમા વિશ્વકલ્યાણની લાવનાઓ ઠાગી ઠામીને ભરેલી હોય, એ વીરપુત્રની સત્ય-પરૂપણા એકદેશીય કે સકુચિત હોય ખરી? એવા મહાન્ આત્માની તત્ત્વ વિવેચનામા મમત્ર જગનના સત્યો ભરેલા હોય એવા મહાન્ આત્માનું પ્રવચન વિશ્વગામી, વિશ્વોપયોગી અને વિશ્વકલ્યાણ-સાધક હોય આવા પ્રવચનમા સ્વાદ્રાદદૃષ્ટિનું ઐકાધિપત્ય ન હોય એમ કેમ બને! આ ‘દૃષ્ટિ’ વગરના ન્યાય-સિદ્ધાન્તો

બધા અધૂરા છે શાસ્ત્રીય કે વ્યાવહારિક, લૌકિક કે પારલૌકિક દરેક જાતના કોયડાઓ ઉકેલવામા આ 'નીતિ' નો જખરદસ્ત હાથ છે આ 'નીતિ' કે 'દૃષ્ટિ' જરાજર સમજવામા આવે તો હું છાતી ઠોકી કહી શકુ છું કે, જૈન સમાજના ફિરકાઓના અધડા તુરત શાન્ત થઈ જાય મૂર્તિ-પૂજની બાળતમા જૈન ફિરકાઓમા જે ઠનહ-ઠેલાહલ પ્રચલિત છે, તે ખરેખર આ 'નીતિ' (સ્વાદ્વાદ-દૃષ્ટિ) ને નહિ સમજ્યાનું જ પગિણામ છે આ 'નીતિ' ખુણ ખુણા જાતકર કરે છે કે-મૂર્તિ પૂજન ઉપયોગી પણ છે અને અનુપયોગી પણ છે

માનસશાસ્ત્રની પદ્ધતિએ પણ સમજી શકાય તેમ છે કે જ્યારે સકને પ્રાથમિક ભૂમિકાઓમા મૂર્તિ પૂજન લાભગરક છે આપણી મનોદશા કેટલી અચળ અને નિચિત્ર છે એ આપણે સહુ તબીબીએ છીએ આ અવસ્થામા રમણીનું રમણીય ચિત્ર જેમ અમર કરે છે, તેમ વીતરાગની શાન્ત મુદ્રા પણ અસર કરેજ, એ ન્યાયસિદ્ધ અને અનુભવસિદ્ધ બીના છે બાવુક મનુષ્યો પોતાના આત્મામા જુલુડી જુલુડી જાતની અસર ઉત્પન્ન કરના ખાતર તેવી જાતની તસ્ખીરો પોતાની બેઠકમા નથી ગોઠવી રાખતા કે? શુગાર રસમા અજાયલી રમણી અને વીરરસમા તરબોળ થયેલ યોદ્ધાના ચિત્રો જેમ શુગાર અને વીરરસની અમર ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ ત્યાગ, તપસ્યા, સત્ય, અહિંસા અને સેવા-ધર્મથી જાજન યમાન આ રમાનું તાદેશ ચિત્ર પણ આપણા હૃદય પર કેમ અસર ન કરે? આવા યોગી પુરુષનું ચિત્ર પ્રભાવોત્પાદક થાય છે તો પ્રશમરસ નિમગ્ન, યોગીશ્વર, વીતરાગપ્રભુની ધ્યાન-મુદ્રા કા આ હાદક ન થાય? આપણે હજી એવા બાળક છીએ કે રાહલુ પકડ્યા વગર નીસરણી પર નથી ચઢી શકતા, એવે મૂર્તિનું અવલોકન લેવું

એ આપણા જેવાઓ માટે રાહવું પડડવા ધરાળર છે કમમા કમ, વીતરાગ દેવની શાન્ત આકૃતિની સમ્મુખ ઉપસ્થિત થઈ તે પ્રભુની આત્મવિભૂતિના સ્મરણ-સજ્જન કરવા એમા તો કોઈપણ ફિર કાનો વિચારક સજ્જન આપત્તિ ન જતાવી શકે, કેમકે એ ભાવ પૂજા હોઈ એમા આપત્તિ કરવાનું કારણ છેજ નહીં.

આ થઈ મૂર્તિ-પૂજનની ઉપયોગિતા હવે ગુણસ્થાનોના અભ્યાસમા જ્યારે છઠું ગુણમ્થાન ઓળગી જઈએ, અથવા યોગાભ્યાસની ઉંચી કક્ષાઉપર ચઢી જઈએ, ત્યારે મૂર્તિ-પૂજનની જરૂર રહેતી નથી જે બાળક રાહવું પકડી નીસરણી ચઢતું હતું, તેની બાળકશા વીતી જવા પછી તેને નીસરણી ચઢતા રાહવું પકડવું પડતું નથી.

આમ ઉપયોગિતાવાદની દિગ્ગા સમજવામા આવે અને કોઈ પણ સિદ્ધાન્તનું દષ્ટિ-કોણ માનસચાત્રની પદ્ધતિથી વિચારવામા આવે તો માપદાયિત્વ કલહો ધણે ભાગે રક્ષા-ઠક્ષા થઈ જાય મૂર્તિનિષેધકો અને મૂર્તિપૂજકો એ બધાઓના વાર્મિત્વ જનનનું લક્ષ્ય-ગિન્દુ એકજ છે, અને તે જનનગુદ્ધિ અથવા કથાયશાન્તિ છે આને માટે ભાવિતો શિષ્ય શિષ્ય સાધનોને અવલબે છે આ જ સાધ્યને માટે મૂર્તિપૂજનનું આલબન લેનાર શુ ગેરવ્યાજળી ઠરે છે, એ કોઈ જતાવી આપશે કે ? આ જ પ્રમાણે કથાયશાન્તિ માટે મૂર્તિપૂજન કરનાર, બીજા શબ્દોમા મૂર્તિપૂજનદ્વારા કથા યશમનનો અભ્યાસ કરનાર જો મૂર્તિપૂજ નહિ કરવાના કારણે મૂર્તિનિષેધકની સ્થામે કથાયભાવમા ઉતરે તો એ પોતાના લક્ષ્યગિન્દુથી મ્યુત નથી થતો કે ?

મહાવીરનું શાસન મુખ્યવૃત્ત્યા વીતરાગ-ધર્મને-પ્રબોધે છે મહાવીર ભગવાનના પ્રવચનમા જ્યાં જોશો ત્યાં બધે ક્ષમા અને

સમનાના વહેગા વહી રહ્યા છે ખુ. મહાવીરે પોતાની સાધક દશામા પણ અપૂર્વ સમના અને અદ્ભુત ક્ષમા ધારણ કરી હતી, અને કરડવા તથા પૂજવા માટે પગે લાગનાર મહાવિવધર મર્ષ અને બત્રીય લાખ વિમાનોના સમ્રાટ સૌધર્મેન્દ્ર પર એક સરખી મનોવૃત્તિ રાખી હતી; તેમજ એક રાત્રિમા અતિશય દારૂ વીર્ય ઉપમર્ગો કરનારા 'સગમ દેવ' ઉપર પણ તેમણે હૃદય એવું દયાદ્ર બની ગયું હતું કે તેમની આખોમા આશુ આવી ગયા હતા ! આવા ક્ષમાવીર, વર્ધમાનના વચનમા કથામ પણ કહીનાને સંભવ હોઈ શકે ખરો ? કોઈપણ વિધર્મી ઉપર તેણે કટાક્ષ કર્યો નથી, કોઈને પણ તરછોડ્યો નથી અને કોઈને ઠડવું વેણ કહ્યું નથી એવા સમતાધારી, વીતરાગ દેવના ઉપાસકો આને મૂર્તિ-પૂજાદિ બાળતોને અગે અન્દર અન્દર લડી મરે એ કેટલું શોચનીય છે ! મારે ખુશ્ખુલા કહી નાખવું જોઈએ કે આવા જગડાઓ કરીને મહાવીરના ઉપામકો મહાવીરના ધર્મને વગોવે છે અને મહાવીરના શામનને હીણપ લગાડે છે વાતમા બનીવાર નહિ, અને દ્વિશ્વત જગડા વધારી શાસનની દુર્ગતિ કરવી એ અબ્બવ દર્જની મૂર્ખતા નહિ તો બીજું શું કહેવાય ?

શ્વેતામ્બર-દિગમ્બરો આ વાતને સમજી જાય કે, વીતરાગ દેવ ન તો નમ્મ હોય છે, ન અનમ્મ હોય છે, કિન્તુ તેઓ નમ્માનમ્મ હોય છે, નમ્મ એટલા માટે નથી કે તેમણે નમ્મત્વ દેખાતું નથી, અનમ્મ એટલા માટે નથી કે તેઓ વસ્તુન નમ્મ હોય ॥ આ વાત સમજાઈ જાય તો દિગમ્બરોને શ્વેતામ્બર-મૂર્તિ અને શ્વેતામ્બરોને દિગમ્બર-મૂર્તિ અવન્ધ ન કરે એટલે પછી, તીથેને અગે એ બન્ને વર્ગોમા જે જગડા-રગડા ફેલાયવા છે તે સત્વર નાબૂદ થઈ પરસ્પર સહાનુભૂતિના બાવ જાગૃત થશે એ બન્ને

કોમોમા પારસ્પરિક વેર ઝેર દૂર થઈ પરસ્પર બ્રાતૃભાવનો સાથે ભાવ પ્રગટ થાય તો મહાવીરના શાસનની કેટલી ઉત્પત્તિ થાય ! તે બન્ને વર્ગોમાના ડાહ્યા સબજનો સમજી શકે તેમ છે કે સ્વેતામ્બર-દ્વિગમ્બરોનો વિરોધ-ભાવ પ્રસરવામા દુરાગ્રહ અને અજ્ઞાન સિવાય બીજી કંઈ કારણ નથી તેઓ બન્ને અર્હનદેવના ઉપાસકો છે તે બન્નેનું સાહિત્ય સમૃદ્ધિ-શાલી છે તે બન્નેના ધાર્મિક અને તાર્કિક શ્રેયો મ્હોટા પ્રમાણમા જળરહસ્ત અને કિમ્મતી છે સુતરા તે બન્નેનો મનોમગ્ન ક્ષીણ થઈ જઈ પરસ્પર મેળ થવાની પરમ આવશ્યકતા છે જે દહાડે, ઘણા લાખા કાળથી વિખૂટા પડેલા એ સગા ભાઈઓ એક-બીજાને હૃદયના ઉમળકા સાથે ભેટશે અને અજ્ઞાનમૂલક ઝગડા રગડા વધાર્યા બદલ આ સુઓ રેડી પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત કરશે તે દહાડે જનશાસનનો સુવર્ણ-યુગ શરૂ થશે

મત-ભેદો તો દ્વિગમ્બર-સ્વેતામ્બરોની વચ્ચે છે, તેમ સ્વેતામ્બરોમા અન્દર અન્દર નથી કે ? દ્વિગમ્બરોમા પણ અન્દર અન્દર નથી કે ? પણ એ મતભેદો ઉપર સહિષ્ણુતા રાખવીજ રહી મત ભેદને વિરોધનું રૂપ અપાય તો એક ઘરમા બે ભાઈઓ પણ ભેગા ન રહી શકે “ માથા એટલા મત ” હોઈ આખા જગતમા કંથલ-પાથલ મચી જાય

કેવલિકવલાહારાદિ પ્રશ્નોને તાણી-ખેચીને મહત્ત્વ આપવાનું કંઈ કારણ ? આહાર કરવો છે કેવલીને, એઓ આહાર કરે, ચાહે ન કરે, એમા આપણે પક્ષ-દુર્મેહને વશ થઈ સિરપચ્છી કરવાની કંઈ જરૂર ? અલબત્ત, સ્ત્રીમુક્તિનો પ્રશ્ન મહત્ત્વપૂર્ણ ખરો દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરતા જણાશે કે, સ્ત્રી-શૂદ્રોના સ્વમા

નના હક્ક ધીનવી લઈ તેમને દલવી પાયરીએ ધડેલી દેનાર હિન્દુઓ સ્વામી મહાવીરે અવાજ ઉઠાવ્યો હતો કે, આત્મકત્યાણના ક્ષેત્રમાં મનુષ્યમાત્રનો સમાન અધિકાર છે જેટલું આ મહત્વાણુ પ્રાણી કે વાણીયો કરી શકે છે, તેટલું જ અમારું કે આદામ પણ કરી શકે છે. મનુષ્યમાત્રને માટે એકિતનું દાર ખુલ્લું છે જેમ પુરૂષો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે, અને પૂર્વ-જ્ઞાન, શેષિ અને શુક્લધ્યાનના અન્તિમ શિખરે જઈ શકે છે, તેમ સ્ત્રીઓ પણ તે કાષ્ઠાએ અને તે શિખર સુધી પહોંચી શકે છે સર્વ કર્મભંગથી મુક્ત થઈ દેવત્ય-દશાએ પહોંચવું એ એક પુરુષભૂતિને જ માટે 'રજસ્ટર' નથી થયું, સ્ત્રીભૂતિ પણ તે દશાએ પહોંચી શકે છે.

મહાવીરનો આ અવાજ કેન્દ્રી મહત્ત્વપૂર્ણ છે એ જરા શાત્રિયિતે વિચારવાની જરૂર છે આ અવાજે તત્કાલીન હિન્દુ સમાજમાં મ્હોટો ખગભગાટ મચાવી મૂક્યો હતો, અને ગુરુક્રમ-વાદના પાખડને નરમ થવું પડ્યું હતું. મહાવીરની આ સામ્ય-યોષણાએ વૈષમ્યવાદની વિષમ જ છુરો તોડી દઈ મનુષ્યમાત્રને પોતાના માનુષિક હક્કોનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. મહાવીરનો કર્મયોગ તત્કાલીન પ્રજામાં છવાયલા અન્ધધર્મ, ક્રિયાજડતા, જાત્યાભિમાન, વિષમભાવ અને પાખડના દુ ખમય વાદ્યોને વેડફી નાખવામાં વિજયવત નિવડ્યો છે આ અન્ધાધુન્ધીને ઉડાવી દેવામાં મહાવીરના શાસનની વિશિષ્ટતા છે. મહાવીરના સામ્યવાદે જગતના ધાર્મિક ઇતિહાસમાં એક અનેક તત્ત્વ ઉમેર્યું છે. મહાવીરના શાસનની આ અદ્ભુત ઉદારતા છે આ ઉદારતા મહાવીર-પ્રવચનનો સર્વોત્તમ શૃંગાર છે. વીર-શાસનનો સર્વાતિશાથી મહિમા આ વિશાળ સાવનાને આભારી છે. મહાવીર જેવા ઉદાર આત્માનું

શામન પણ ઉદાર જ હોય એમા કહેવું શું ? જે સમદર્શી, વાડા-
બન્દીના પાખંડો તોડવા માટે જન્મ્યો હોય તેના હાથે નવો વાડો
બધાય જ કેમ ? જે આત્મદર્શી આત્મતત્ત્વનો પ્રકાશ કરવા પ્રગટ
થયો હોય તેની દૃષ્ટિમા ઉચ્ચ-નીચના ભેદ હોય શાના ? જે શુષ્ક
પૂજક શુષ્કપૂજનો પાઠ શિખવવા અવતર્યો હોય તેની મોક્ષ-
નીક્ષામા શૂદ્રો કે સ્ત્રીઓને બહિષ્કાર હોય જ કેમ ? મહાવીરની
આ વિશિષ્ટ ઉદારતાને અગે તેનું શાસન સહુથી એક નિરાળી
રીતે અગમગે છે વીરશાસનની આ પ્રભુતા કોઈ સમજે !

વસ્તુસ્થિતિ આમ છતા પણ નારી-નિર્વાણને અગે જે આતાણુ
કરી કલહ-કોળાહળ તો નજ વધારીએ અત્યારે જ્યારે પુરૂષને
પણ મોક્ષ નથી, તો પછી નારી-મોક્ષવિષે તકરાર વધારવી ફિજૂલ
છે દરેક સ્ત્રીએ કે પુરૂષે મોક્ષલાભ માટે ભરસક પ્રયત્ન કરવો
અને મોક્ષ-દ્વાર લગી પહોંચી જવું પછી જ્યારે મોક્ષનું ખારણું
ઉઘડે કે તરત બધાએ ઝડપ દઈ અન્દર ધૂમી જવું, તે વખતે
જે કદાચ સ્ત્રીઓને અન્દર પેસવા દેવામા ન આવે તો પછી
સ્ત્રીઓએ 'પુરૂષ' બનવા કોશિશ કરી મોક્ષ મેળવવો !

આવા મતભેદોને કલહનું રૂપ આપનાનું મૂકી દઈ મહાવીરના
તમામ અનુયાયીઓએ પોતાનું સચુક્ત બળ વધારવાની જરૂર
છે પરમાત્માના પવિત્ર શાસનમા અનેક ક્ષટાઓ પાડી આપણે
ઘણું લડ્યા, ઘણું અગડ્યા અને એને પરિણામે આજે શાસનની
નૌકા ખરાબે ચઢી ગઈ છે વીરના ભક્તોની આ વીર-મક્ષિત !
મહાવીરના ઉપાસકોની આ શાસન-સેવા ! ખરેખર અજ્ઞાનના પડળ
આપણને ઉઘે રસ્તે દોરી રહ્યા છે અને દિવસે દિવસે આપણે આ-
પણી છિન્ન-ભિન્ન દશા વધારતા જઈએ છીએ સમાજ સહી-

રહ્યો છે અને શાસન નિસ્તોજ થતું ચાલ્યું છે આ શોચનીય દશા પર વીર-સક્રિયો જરા ધ્યાન આપશે કે ? ફિરકાઓના ઝઘડા, ગમ્મોના ઝઘડા, નાત-જાતના ઝઘડા, ધર્મસ્થાનોના ઝઘડા, તીર્થોના ઝઘડા, સાધુઓના ઝઘડા, શ્રાવકોના ઝઘડા એમ જૈન શાસનના ગગનાંગણમાં સર્વત્ર કલહ-ક્રાંતિ, કુસપના, વેર-ઝેરના, મુખ્યા-દ્વેષ અને અદેખાઈના ઘનઘોર વાદળ છવાઈ ગયા છે પૈસે-ટકે સમાજ ઘસાતો જાય છે, ગરીબાઈનો ત્રાસ જૈનોને વધારે પુવાર કરતો જાય છે, બળમાં, બુદ્ધિમાં અને હાગવગમાં જૈનો પછાત પડી ગયા છે, વિદ્યા અને બળનો પ્રચાર કરવા તરફ જૈન સરદારોના આખમીઆમણા છે પરિણામ એ આવે છે કે વર્ષ-દહાડે જૈન દેશમાંથી સાત આઠ હજારનો ધાણ વળતો જાય છે, ત્યારે નવા જૈનો ઉમેરો તો આકાશમાં ! જે સમાજ નાત-જાતના અનેક ટુકડાઓમાં બેંદે ચાઈ ગયો હોય, બા તથા દૌવત શુભાવી નબળાઈનો લોગ થઈ પડ્યો હોય અને કુસ પની લાડભાડવી આગમાં ખદખદી રહ્યો હોય તે સમાજનું સવિધ્ય કેવું કદમ્બ ? ઉફ ! નજર ઉઘાડીને જોવાની પણ કયા નવરાશ છે કે સમાજના ગાડા કયા હાઈ રહ્યા છે ! ઓ શાસનદેવ ! વિનાશના પથે જતા સમાજને બચાવ !

(૪)

આખ ખોલી જરા જુઓ ! દુનિયા કયાં દોડ લગાવી રહી છે કાન નહ જરા સાલજો ! યુગ-ધર્મનો દુદુભિ-નાદ શું કહી રહ્યો છે ! જે જે સડાઓથી સમાજ-કનેવર સડતું જાય છે તેની તપાસ કરો ! તેવા સડાઓને ઉખાડી ફેંકી દેવા કમર કસો !

ધ્યાનમાં રાખજો કે આ “ લોડ-દોડ ” ના જમાનામાં તમે લોકો જો દુબળા સામિત થયા, તો સમય આવતા બળવાન અસુરો તમને આખા હડપ કરી જશે તે વખતે તમારા મદિરોનું

શુ પૂછવું ? આજની સમય-ઘોષણા “ બળીયાના બે ભાગ ” ની આગાહી આપી રહી છે તમારે જીવવું હોય-કીડાની જેમ નહિ પણ મરવની જેમ-તો તમારા સમાજમા યોદ્ધાઓ અને યોદ્ધાઓની પાટન ઉભી કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે તમારી કેમ “ સુઠઢાલ ” છે, તમે “ માયકાગલા ” છો એવા તમારે માથે ચોટેલા ઠાળા ટીલા ભૂસી નાખવા બહાર આવો ! વિધાનો ફેલાવો કરી તમારા પવિત્ર ધર્મને વગોવનારાઓના મ્હોઢા બદ કરી દો !

તમારા બહાદુર વીરોના વીર-નાદોથી આખો દેશ ગાજી ઉઠવો જોઈએ તમારી બલવાન પટ્ટનના બાહુ-બળ અને શસ્ત્ર-કૌશલ્યથી તમારા પર લાગેલું ડરપોકપણાનું મ્હેલું ધોવાઈ જવું જોઈએ સાથે જ, કોરા ‘ વાલ્મીયા ’ કે ‘ બનિયા ’ રહેવાનો આ વખત નથી મહાવીર દેવની પરપરામા આવેલા તમે પોતાને ‘ વીર-સતાન ’ બહેર કરો ! અને તમારી ઓલાદને “ ક્ષત્રિયા શાસ્ત્રાણય ” ના વીર-પાઠ લણાવો ! ખૂબ સમજી રાખો કે, આ રાજનીતિક અને મજહૂબી કટોકટીના દારૂણ સમયમા ખુદ્દિ અને શક્તિ, વિદ્યા અને વીરતા ખીલવ્યા વગર હર્ગિજ નહિ ચાલે. જે સમાજમા સમયજ્ઞાન, કર્તવ્યશિક્ષા અને શૌર્યની તાલીમ નહીં આપવામા આવે તે સમાજને સહુથી નીચે તળીયે બેસવાનો વખત આવશે.

અન્દર અન્દરના તમારા વેર-ઝેરથી, ઘર-ઘરના તમારા ઝઘડા-રગડાથી, તમારામા સાચો સાધર્મિક-વાત્સલ્યભાવ આપો પડી જવાથી, તમારામા સ ગઠન-શક્તિ ન હોવાથી અને તમારી નાત-જાતના હાનિકારક રીત-રિવાજોથી તમારો સમાજ કેવો ખુવાર થતો જાય છે, તમારી વસ્તીસખ્યાનો કેટલો વિનાશ થઈ

રહ્યો છે, એની તમને કંઈ ખબર છે કે? તમારૂં તત્વજ્ઞાન ઉંચું છે, તમારા સિદ્ધાંતો મહત્વશાલી છે, અને તમારી સાહિત્ય-સમૃદ્ધિ શ્રેષ્ઠ છે, દેશના વેપાર-ધંધાઓમાં પણ તમારૂં સ્થાન ઉંચું છે, આમ દરેક રીતે તમે આધન સમ્પન્ન છો, છતાં પણ તમારા સમાજની કેવી અધોગતિ થઈ રહી છે, એ તમારી સમજમાં કંઈ આવે છે કે? સમાજની વધતી જતી દુર્દશા માટે તમારા દિલમાં ખરેખર જો દર્દ ઉત્પન્ન થતું હોય તો કોઈના પણ પક્ષપાતરૂપ પક્ષપાતમાં ન આવો! અને હિંમતપૂર્વક વિનાશકારક પદ્ધતિથી અલગ થઈ જાઓ! દેશ-દાવાનગની લ્હાય સમાજમાં જો ફેલાયેલી છે તેના કપાટામાં ન આવતા, તેનાથી ન ડરતા અને તેને વધારવાની ચેષ્ટા પણ ન કરતા, મહાવીરને નામે, જૈનશાસનને નામે, સમાજના કંયાણી સામે દષ્ટિબિન્દુ રાખી, તેના હિતની ખાતર શક્તિશર પ્રયત્ન કરતા આગમ વધો!

શાન્તવૃત્તિથી વિચાર કરવાની જરૂર છે કે, મ્હોટા મ્હોટા દેરાસરો, મ્હોટા મ્હોટા મુગટો, તથા સંધ, ઉજ્જમણા વગેરેની પાછળ જેટલો ખર્ચ કરાય છે, તેટલો નમાજ-સુધારની દિગ્ગતરફ કરાય છે ખરો? મિત્રો! તમને નથી લાગતું કે દુનિયાની બીજી કોમો પોતાના સમાજને આગળ ધપાવવા મહાન્ પ્રયત્નો સેવી રહી છે, ત્યારે જૈનો એ દિશા તરફ બહુ ઓછું ધ્યાન આપે છે? આ બેદરકારી સમાજની પડતી દશાનું કારણ નથી શું? દેરાસર, ઉજ્જમણા વગેરે તરફ જો ધનનો વહેળો વહે છે તે સમાજ-પુષ્ટિના કાર્યો તરફ વળે તેમાં કંઈ હરકત ખરી? અને એમ કરવું એ સમાજ-ભ્રષ્ટના વિશ્વાસ માટે જાહેર જરૂરનું છે એ વાત તમારે જો ઉતરે છે વાડ!

‘ સમાજ કેવી રીતે દશામાં છે એનો ખાતર તમને આવે છે

કે ? સમાજની રૂબુ દગા વધતી ચાલી, તો દહેરા વગેરેનો લાભ તે લઈ શકવાનો કે ?

મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આજે સમાજ ઉન્નતિપર હોય એવું એકદે ચિન્હ દેખાતું નથી બલકે વિનાશના પથે તેની વેગભરી ગતિ થઈ રહી હોય એમ જોવામાં આવે છે તેની ખીભારી પાર ખવાની જરૂર છે લઘાદિક પ્રમગે તથા દેહરા, ઉજમણા વગેરેની પાછળ થતા અઢકળ ખર્ચેને જોઈ કરી તે બધી ધન-રાશિ સમાજની રોગ-ચિકિત્સામાં લગાવવાની આવશ્યકતા છે એ દ્રવ્યરાશિની બચત એટલી બધી મોટી છે કે એ દ્વારા એક કે બે વર્ષમાજ મોટા “ જૈન યુનિવર્સિટી ” ઉભી કરી શકાય એ ધન-રાશિને સમાજ-સુધાર તરફ ફેરવતા, સારા સારા ગુરુકુલો, વિદ્યાપીઠો, કોલેજો, પ્રજ્ઞચર્યાશ્રમો, ઽન્યાવિદ્યાલયો, હોસ્પિટલો વગેરે સંસ્થાઓ ખોલી શકાય એ વસ્તુ-ધારાથી ગરીબ બંધુ જોને ગરીબાઈના પબ્તમાંથી છોડાવી શકાય આ રીતે સમાજમાં ઉત્તમ વિદ્વાનો તથા જળરદસ્ત બલવાનોના મહત્ત્વ ઉત્પન્ન કરી શકાય, આ રીતે વિદ્વાનોદ્વારા જૈન સાહિત્યનો ઉદ્ધાર, વિદાસ અને પ્રસાર કરી દેરા-વિદેશના મોટા મોટા સ્કોલરોના માથા ધુણાવી શકાય, આ રીતે આય મમાજીઓ તથા ઇમાઇ જોની જેમ, જુની જુની લોકભાષાઓમાં જૈનધર્મના તત્ત્વો અને ઉપદેશોની નહાની-મોટી ચોપડીઓ દુનિયામાં ફેલાવી અર્હતપ્રવચનનો પ્રચાર કરી શકાય, આ રીતે ઉપદેશકો અને વ્યાખ્યાતાઓ દ્વારા જૈનશાસનનો ચોમેર મહિમા વધારવાની સાથે નવા જૈનો પણ સંખ્યાબંધ વધારી શકાય, આ રીતે બલવાનોદ્વારા તમારા તીર્થ, ધર્મ કે સમાજ પર હુમલો લઈ આવનારાઓને પણ ખીધા કરી શકાય અને દુઃખમાં આ રીતે બાની મમાજને

એવો ઉત્પત્ત કરી ચકાય, કે જેમાંથી મ્હોટા મ્હોટા ચકિતશોળી
યુગ-પ્રધાનો ઉત્પત્ત થઈ, આખા ભૂમડળ ઉપર “ જિનશાસન ”
નો વિજય-વાવટો ફરકાવવા સમર્થ થાય

મતલબ એજ છે કે સમાજની દિવસે દિવસે ચઢતી કળા
કેમ થાય એવા પ્રયત્નો માટે શીઘ્ર તૈયારી કરવાની જરૂર છે મારા
નમ્ર ઉદ્દગાર છે કે, પૂર્વકાળની તમારી જાહોજલાલી પુન તમને
સાપડતા તમે બલે સોનાના ફેરાસરો બધાવજો, રત્નોની પ્રતિમા
ઓ ભરાવજો, મ્હોટા મ્હોટા સંધો કાઢજો અને ભારે ભારે ઉજ
મણા કરજો,—એ રીતે જીનશાસનને દીપાવજો અને એ પુણ્યમયી
શાસન-પ્રભાવનાથી આત્માનું અખંડ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરજો.
વિશેષ શુ ! ! !

અન્તમા સંપૂર્ણ લેખનો સારાશ, નીચેના પદોમા રજુ
કરતા આ મારા લઘુ નિબંધને સમાપ્ત કરીશ કે—

इस फल ने ही हम सभी को शक्तिहीन बना दिया,
इस फल ने ही जातियों को छिन्न-भिन्न बना दिया ।
इस फल ने ही धर्म को भी ग्लानिपूर्ण बना दिया,
इस फल ने ही देश को भी नष्टभ्रष्ट बना दिया ॥
इस फल का सिर फोड़ कर अब ऐक्य करना चाहिए,
सब गच्छवालों को परस्पर मेल रखना चाहिए ।
विद्या तथा बल का प्रचारण—कार्य करना चाहिए,
' इस मार्ग से जिन-धर्म का उद्धार करना चाहिए ॥

ॐ शान्तिः ! ! !

